

Әрінова Бақыт Айтуқызы

Жоғары оқу орындарында «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту әдістемесі

Оқу - әдістемелік құрал

Алматы-2017

Мазмұны

I бөлім. «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту әдістемесінің теориялық негіздері

«Өзін-өзі тану» пәнінің мазмұндық-құрылымдық жүйесі: тұжырымдамалық ерекшеліктері.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың мақсаты мен міндеттері.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқыту әдістемесінің ұстанымдары.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқытудағы ресми нормативтік құжаттар.

Пәннің түсініктік терминологиялық жүйесі.

Өзін-өзі тануды оқытудың әдістемелік шарттары, ұстанымдары

Рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының гуманистік сипаты.

Ізгілік педагогикасы.

Адамзаттың рухани-адамгершілік мұрасы «Өзін-өзі тану» пәнінің негізі ретінде.

Өзін-өзі тануды оқыту әдістемесінің психологиялық негіздері.

Ізгілік психологиясының классиктері рухани- адамгершілік білім туралы.

Ішкі (рухани адамгершілік) және сыртқы зияткерлік білім.

II бөлім. «Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың әдістемелік ерекшеліктері.

ҚР жалпы білім беретін мектептерінде «Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың тәжірибесі.

«Өзін-өзі тану» курсына оқытудағы инновациялық әдістер және технологиялар.

Интерактивті әдістердің сипаттамасы және классификациясы. Өзін-өзі тану сабағында позитивті ойлаудың рөлі.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың жаңа әдістерінің классификациясы.

«Өзін-өзі тану» сабақтарында рухани-адамгершілік мәнде оқиға айту, әңгіме құрастыру әдістемесі.

«Өзін-өзі тану» курсына диагностикалық әдістемелерді қолдану.

«Өзін өзі тану» пәнінің интеграциялық сипаты және басқа пәндермен ықпалдасуының оқыту үдерісіндегі маңызы.

Өзін-өзі тануды оқытуда интерактивті әдістің мүмкіндіктері.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік бағдарламасын тиімді жүзеге асыру шарттары.

Тарихты (аңыздар) айту өнері оқушыларды терең рухани-адамгершілік әңгімелесу үдерісіне қызықтыру ретінде.

Сабақтың құрылымдық мазмұндық компоненттері. Сабақтың мақсаты мен міндеттері: Сабақтың рухани адамгершілік тереңдігі.

Өзін-өзі тану сабағында шығармашылық және топтық жұмыс. Педагогикалық өзара әрекет ету технологиясы.

«Өзін-өзі тану» пәнінен «Сүйіспеншілік» құндылығы бойынша сабақ өткізу әдістемесі.

«Ақиқат» құндылығы бойынша сабақ өткізу әдіс-тәсілдері.

Өзін-өзі тану бойынша оқу сабақтарын жүргізу әдістемесі.

Сабақтың құрылымдық мазмұндық компоненттері.

«Дұрыс әрекет» құндылығы бойынша сабақ өткізу әдістемесі.

Өзін-өзі тану сабақтарындағы музыканың орны және әдістері

«Өзін-өзі тану» пәнінен ««Ішкі тыныштық»» құндылығы бойынша сабақ өткізу әдістемесі.

Өзін-өзі тану бойынша оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру ерекшеліктері және мазмұны.

Өзін-өзі тануда әлеуметтік- психологиялық тренингтер. Тренинг өткізу әдістемесі.

Оқу жетістіктерін бағалау формалары. Тестілеу. Өзін-өзі тану сабақтарының мониторингі.

Сыныптан тыс шараларды ұйымдастыру және оның түрлері

III бөлім. Өзін-өзі тану мұғалімі

Өзін-өзі тану мұғалімінің іс-әрекетін өзіндік ұйымдастыру мәдениеті.

«Өзін-өзі тану» пәні мұғалімінің педагогикалық қарым-қатынасының ерекшеліктері. Мұғалім құзіреттілігі.

Өзін-өзі тану мұғалімінің рөлі мен қызметі. Оқу кеңістігін ұйымдастыру.

«Өзін-өзі тану мұғалімінің педагогикалық және ғылыми-әдістемелік мәдениеті»

Классиктер еліктеу үлгісі ретіндегі ата-аналар мен мұғалім туралы.

Мұғалім өміріндегі жағымды көңіл - күйге енудің маңызы

Педагогиканың үш типі. Мұғалімнің үш стилі.

Өзіндік дамудың технологиясы және педагогтың өзіндік дамуының ұйымдастырулары.

Өзін-өзі тану » пәнінің білім беру жүйесіндегі орны

Өзін-өзі тану пәні - өз алдына жеке ғылыми пән. Бұл пән - жас ұрпақтың тұлғалық рухани-адамгершілік құндылықтарын өзін-өзі тану арқылы қалыптастырудың әдіснамалық негізі ретінде оқыту жүйесіндегі адамгершілік көзқарастар, тұлғаның шығармашылық және кәсіби дербестігін дамыту туралы идеялары; отандық және шетелдік оқыту теориясындағы, педагогика мен психологияда ізгіліктік дәстүрлер мен ой-пікірлер, бүгінгі тәрбиенің адамға бағытталған әлеуметтік психологиялық қырларын қалыптастырудағы тәсілдерін оқыту мен үйретуге арналған. Адамзат жинақтаған тәжірибені келесі ұрпаққа беру мақсатында сақтай отырып, оқытуды ізгілендіру үрдісінде негізгі бағдарды жеке тұлғаның азаматтық белсенділігін арттыруға, рухани-адамгершілік қуатын қалыптастыруға негізделген пән болып табылады.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру тұжырымдамасы рет-ретімен қолданылатын барлық тұрғылардың жиынтықталуының маңызын танытатын теориялық тұрғыны сипаттайды. Ол Қазақстан Республикасының «Білім беру жөніндегі» Заңындағы халықаралық конвенциялардағы, сондай-ақ өкіметтің және Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің басқа да нормативтік құжаттарындағы тұжырымдамалы идеяларды бірізділікпен дамытуға мүмкіндік беретінімен міндеттелінген. Сонымен бірге «Өзін-өзі тану» тұлғаның адамгершіліктік-рухани сауатын ашуға бағытталған мүлдем басқа бағдары, ұстанымдары, теориялық тұрғылары мен әдістемелері бар жаңашыл курс бола отырып аталған құжаттардың шегінен асып түседі.

Бүгінгі таңда он жылдық қана тарихы бар «Өзін-өзі тану» курсы осыған дейінгі шетелдік ғалымдардың ой-пікірлерін зерделей отырып, отандық ғалымдардың зерттеулері мен тұжырымдарының негізінде білім беру саласына жаппай енгізілуде. Қазақстандық ғалымдар: А.Н.Нысанбаев және Г.Г.Соловьева рухани-адамгершілік білімнің философиялық тұрғысын, К.Ж.Қожахметова педагогикалық және этнопедагогикалық тұрғысы, М.Х.Балтабаев оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі мәденилік тұрғысын, Х.Т.Шерьязданова рухани-адамгершілік білім берудегі психологиялық тұрғысын зерттеді. Хасанов М.Ш, Дмитов Б.К, Алмұхамбетов Б.А т.б өзін-өзі тану курсының концептуалды- теориялық негіздерін және оны білім беру жүйесіндегі реформаларға сәйкес тәжірибеге енгізудің жолдарын қарастырса, М.Ж.Жадрина, Ғ.З.Байжасарова, т.б осы курсты білім беру ұйымдарына енгізуде оны жалпы мемлекеттік сатандарттарын дайындап, нормативтік-құқықтық негіздерін жасады, ал, «Бөбек сауықтыру, білім беру орталығының мамандары білім беру жүйесінің әр сатысындағы: балабақша, бастауыш сыныптар, орта буын және жоғары мектептерген арналған оқу әдістемелік кешендерін дайындап бірнеше жылдың көлемінде байқаудан өткізіп, өңдеулер мен түзетулер енгізіп, жаппай тәжірибеге дайындады». Қоғамдық өндірістің негізгі аумағы білім

беру екені белгілі. Дәл осы салада индивид әлеуметтенеді және оның әлеуметтік-мәдени тәжірибесі ашылады, дамиды. Алайда Қазақстан Республикасындағы білім беру рационализмнің еуропалық дәстүріне, батыстағы педагогтық үлгілер мен парадигмаларға бағдарлана қойған жоқ. Осы үлгілерге сәйкес, білім берудің негізгі міндеті білімдердің жиынын меңгеру, кәсіби іс-әрекетке даярлану ретінде қалыптасады. Уақыт талап етіп отырған едәуір тереңірек міндет-жақсылық жасау және әлемге махаббаттың сәулесін әкелу, адамгершіліктік-рухани ағарту екінші реттегі аса маңызы жоқ міндет ретінде түсінілуде.

«Өзін-өзі тану» курсы білім беру үдерісіндегі екі міндеттің ара қатынасын өзгертуді, кәсіптік дайындыққа деген бағдарды сақтай отырып, ақиқат, мейірім, махаббат пен күш көрсетпеудің ұлттық және бүкіл адамзаттық құндылықтармен сусындаған тұлғаны қалыптастыру міндетін алға қоюды көздейді.

«Өзін-өзі тану» курсы осындай жауапты міндетті шеше отырып, ізгілендіруші және жаратылыстанушы циклдегі пәндерді оқу, материалды ұсынудың әдіснамасы және әдістемесіне, мұғалім-оқушы-ата-аналардың өзара қатынастарының сипатына-бүкіл білім беру процесіне жағымды ықпал етуді көздейді. Жаңашыл инновациялық «Өзін-өзі тану» курсының негізінде Қазақстан Республикасындағы білім берудің шынайы дүниетанымдық трансформациясын жүзеге асыруға, жаңа мыңжылдықтың күн тәртібінде тұрған және уақыттың сұраныстарына жауап беретін руханилықтың беделіне негізделген құндылықтардың жаңа жүйесіне көшіруге болады. Қазақстан Республикасы көп мәдениетті қоғам үшін едәуір тұрақты болашақты құрудың жолдарын іздестіруде. Үздіксіз білім берудің жүйесі адамдардың адамгершіліктік рухын және тарихи жадын қолдай отырып, ұрпақтың сәйкесті бейнесін қалыптастыруға бағдарлайды. Қазіргі заманғы жастардың қоғамды біріктіретін ортақ идеяны жоғалтуларымен байланысты жағымсыз бетбұрыс қоғамды мазалап отыр. Бұл- жас тәуелсіз мемлекетте жастардың тұрақты адамгершіліктік-рухани дамуына жеткілікті негіз және оның құнды ұмтылыстарын мемлекеттік тұрғыда қамтамасыз ету жүйесі жасалынбағанын көрсетеді.

Қазақстан «базалық білім беру» ұғымын түпкілікті өзгертетін Бүкіләлемдік білім беру декларациясы мен бала құқықтары туралы конвенцияның бағдарламалық ережелерін ұстануда. Егер бұрын базалық білім беру ұғымы аясында жас ұрпақтың сауатын ашу мен оларға ғылым негізін игеру әрекеті түсініліп келсе, қазіргі таңда бұл ұғым жастардың бойына адами құндылықтарды: қайырымдылықты, әділдікті, махаббатты, зорлық-зомбылық жасамауды, бақытты бағалай білуді сіңіріп, тәрбиелеуді талап етеді.

Білім беру саласындағы осындай бүкіләлемдік өзгерістер аясында С.А.Назарбаеваның «Өзін-өзі тану» атты білім жобасының өзектілігі мен кезек күттірмес қажеттілігі айқын аңғарылады. Осындай жаңа пәнаралық пән арқылы адамды тек сыртқы дүниені тануға бағдарлайтын зерттеу қабілетін, интеллектіні дамытуды ұстанған біржақты рационализм мен еуропаға

табынушылықты шектеу бағытындағы бүкіләлемдік міндет қана орындалып қоймайды, сонымен бірге сан алуан мәдени бояуға толы, полиэтникалық құрамы ерекше Қазақстан халқының өзіндік болмысына сай жас ұрпақты руханият әлеміне енгізу арқылы оның жан-жақты қабілеті мен мүмкіндігін оятып, өзін-өзі тану арқылы оны толық ашуына жағдай жасайтындай өзгеше қазақстандық білім беру үлгісін қалыптастырудың да ұлттық мәселесі орайлы шешімін табады. Рухани-адамгершілік бағдарын жоғалтып, асыра техникаланған қазіргі заманғы өркениетті апаттан тек адамның рухани оянуы, оның жоғарғы рухани субстанцияға өзінің бастапқы қатыстылығын сезінуі ғана құтқара алады. Әлем тарихының тегершігін өзгерте алатын қоғамдық өндірістің бірден-бір негізгі саласы-білім беру жүйесі ғана шектен шыққан технологиялық қуғынды тоқтатып, адамды виртуал әлемі сияқты жасанды байланыс желілерінің тұрғынына айналып кетуден сақтап қала алады. Ол үшін, әрине, орасан зор қажыр-қайрат жұмсау керек. Осы бағыттағы білім беру жобаларының біріне жалпыадамзаттық, планетарлық ізденіс лебі мен бүкілқазақстандық ұлттық мүддені шебер ұштастыратын «Өзін-өзі тану» пәні жатады.

Өзін-өзі тану пәнінің басты мақсаты-қазіргі кезеңдегі оқушылардың тұлғалық қасиеттерін адамгершілік бағытта дамыту. Адамгершілік жалпы алғанда дүниетаным принципі десек, адам мүмкіншілігінің шексіз екендігін мойындау, өзін-өзі дамыту қабілетіне деген сенімі мен ерік бостандығын және абыройын қорғау, адамның бақытқа жету жолындағы құқығы мен оның барлық сұраныстарын қамтамасыз ету-пәннің түпкілікті мақсатына айналып отыр. Жастарға рухани тәрбие, білім беру адам дамуының тәндік, жандық, рухани үйлесімділігін, өмірді құндылық деп түсінуін, жердегі тіршілікті сақтау үшін өзінің қажеттігін түсінуді қамтамасыз ететін өзін-өзі тану пәні бүгінгі күні оқыту процесінде маңызды орынға ие болып отыр. Тәрбиені ізгілендірудегі басты мақсат-жастарды ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар арқылы дамытуға, мәдени дағдыларды игеруге, өзіне және өзгелерге жауапкершілікпен қарауын қалыптастыруға назар аудару.

Міндеттері-оқушыларға өзін-өзі тану ғылымының негізгі ұғымдарын, адам дамуының негізгі факторларын, рухани- адамгершілік құндылықтардың жеке тұлға бойында қалыптасуы ерекшеліктерін меңгерту. Өзін-өзі тану пәнінің базалық мазмұнын анықтаудың негізгі бағдарлары болып:

- адамның қабілеттерін ашуға және оның физикалық, психикалық, рухани, әлеуметтік және шығармашылық әлеуеттерін үйлесімді дамытуға бағытталған рухани- адамгершілік білім берудің жалпы мақсаты;

- жалпыадамзаттық құндылықтарды түсінуді;

- өзін, өзгелерді және өмірді түсіну дағдыларын қалыптастыруды;

- шешім қабылдау барысындағы жағдаяттарды бағалауды; табиғаттың сақталуын және адамдардың жақсы тұрмысын қамтамасыз етеді. Жастарға рухани тәрбие, білім беру адам дамуының тәндік, жандық, рухани үйлесімділігін, өмірді құндылық деп түсінуін өзін Жаратқанмен, табиғатпен үйлесімділікте ұстай білуін, жердегі тіршілікті сақтау үшін өзінің қажеттігін түсінуді қамтамасыз ету. Өмірде адамның ізгілік, имандылық ұстанымдарын

ұстауға тәрбиелейді, адамның ақыл-ойы мен іс-әрекеттерін жүрек арқылы ізгілік мұраттарға бағыттап, өмірдің күрделілігін түсінуге рухани көзқарас қалыптастыру болып табылады. Әр адамның өзін-өзі рухани жетілдіру үшін өзін-өзі тәрбиелеуге, өздігінен білім алуға, өздігінен оқуға ұмтылуын қамтамасыз етеді.

«Өзін-өзі тану» пәнінің ауқымды да өзекті міндеті, міне, осы болуы керек. Бұл пән-Қазақстан Республикасындағы барлық білім беру процесіне қазіргі заманға сай бағыт-бағдар беріп, жаңа дүниетанымдық ұстанымның үлгісін көрсететін пән. Сондықтан бұл пән өмір бойы ескі қағидаларды бойына сіңірген, сөз жүзінде олардан бас тартып, ал іс жүзінде оларды өзінің педагогикалық қызметінде қолданып келе жатқан адамдар тарапынан түсініспеушілікке тап болуы мүмкін. Өзінің алғашқы нық қадамымен-ақ жаңа «Өзін-өзі тану» пәні отандық білім беру жүйесін түбірінен қайта құру қажеттігін ең алдымен барлық мұғалімдердің өзін-өзі өзгертуін, барлық пәндер бойынша, оның ішінде тек гуманитарлық қана емес, сонымен бірге математика мен жаратылыстану ғылымдары бойынша да жаңа оқу бағдарламалары мен оқу құралдары кешенін даярлауды талап етуде. Өйткені Шығыстың Бас ұстазы Әбу Насыр әл-Фараби жазғандай, қайырымды қала тұтастықтың қажетті құрамдас бөлігі, кемелденген бақытты қоғамды құру принциптері қандай болуы тиіс екенін тану үшін сол қоғам енетін тұтастықтың өзінің принциптері мен заңдарын білу қажет.

«Өзін-өзі тану» алдына қойып отырған міндеттер, әзірше, психологияға негізделген қарапайым пән аясында шектеліп қалмайды.

«Өзін-өзі тану»-Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесін дүниетанымдық тұрғыдан өзгертудің нақтылы бастамасы. Алайда, мұндай аса күрделі де кезек күттірмес міндетті нәтижелі жүзеге асыру үшін оның іргетасын философия, психология, педагогика, мәдениеттану, гендерлік пәндер, саясаттану, жаратылыстану, элеументтану саласындағы ғылыми зерттеулермен нығайту қажет. Тек шоқталған ғылыми зерттеулер ғана жоғарыда айтылған парадигманың берік негізін қамтамасыз ете алады.

Қазақстандық педагогика жас ұрпақты оқыту мен кәсіби тұрғыдан даярлауға адамзат тәжірибесі арқылы жинақталған білімді келесі ұрпаққа беруге ұмтылысын сақтай отырып, негізгі бағдарын, жоғарыда айтылғандай, жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қуатын қалыптастыруға аударуы қажет. Білім берудің «ең жаңа» педагогикалық технологияларымен жарақтандырылған қазіргі технократиялық үлгілерінің өзі адам бойындағы адамилықты ескермейді, жаңа дәуірдің планетарлық дүниетанымының күрделі талаптарына жауап бермейді. Олар тек сырт көзге ғана тиімді де қолайлы көрінеді.

Шын мәнінде адам бойындағы рухани қуаттың оянуы ғана жеке тұлғаның өзіндік шығармашылық мүмкіндіктерінің дамуына бірегей жағдай туғызады. Терең рухани қайнардан нәр алған адам ғана барлық қабілеттер «тамырына» жол тауып, шынайы дарынды, демек сан алуан іс-әрекет формаларын меңгеріп жетілдіруге бейім, ұйымшыл, ширақ, Интернет пен ақпарат құралдарын пайдалануға қабілетті болады. Бұл орайда ол өз

бірегейлігі мен даралығын сақтай отырып, өзінің телебайланыс тетігіне айналуына жол бермейді. Қазақстандық білім беру жүйесі алдында, міне осындай адам тәрбиелеу міндеті тұр. «Өзін-өзі тану» пәні осы кезек күттірмес үлкен де қажетті міндетті іске асыруға бағытталған.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінен бастап бағдарлы мектеп аралығында «Өзін-өзі тану» пәнінің мақсаттарын толық іске асыру үшін жалпыадамзаттық құндылықтар басым болатын ерекше атмосфера құрылады.

Өзін-өзі тану бойынша жеке тұлғаға бағдарланған білім беру процесі:

- балаға құндылық тұрғысынан қарауды, оның қажеттіліктері, қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін барынша есепке алуды;

- тұлғаның өзін-өзі тануы мен өзін-өзі жетілдіруіне арналған жағымды жағдайлар тудыруды;

- дамыта оқытудың әдістері мен формаларының әр түрлілігін, пәннің мазмұнын адамгершілік таңдау жасау мен ойлануға арналған өмірлік мысалдармен және жағдаяттармен толықтыруды;

- оқушылардың тұлғалық, рухани өсуінің ішкі динамикасына көңіл бөлуді;

- білім беру процесі субъектілерінің тілектестік диалогын ұйымдастыруды;

- мектеп, отбасы, қауымдастықтың өзара бірлесіп, тығыз байланыста әрекет етуін;

- білім мекемелерінде ізгілік, сүйіспеншілік, әділдік және өзара түсіністік атмосферасын құруды қарастырады.

Өзін-өзі тануды оқыту интерактивтік әдістеме негізінде білім беру процесіне әрбір қатысушының жеке тұлғалық ерекшеліктерін мойындай отырып жүргізіледі.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқыту үдерісіне ендіру идеялары

XXI ғасырдағы адамның руханилығы, оның шығармашылық интеллектісі, жаңалықтарға ашықтығы қоғамның негізгі капиталы ретінде бағаланады. Жаңа ғасыр жастарының білім мен біліктілігін, дағдысы мен шеберлігін, адамгершілік қадір-қасиеттерін, дүниетанымдық көзқарастарын, салауаттылық дағдыларын, жағымды мінез-құлық нормаларын рухани-адамгершілік құндылықтар арқылы қалыптастыру - үлкен қажеттілік екендігі ҚР білім беру саласындағы ресми- нормативтік құжаттардың бәрінің негізіне салынған. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында «әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі, білім берудің зайырлы, гуманистік және дамытушылық сипаты, азаматтық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдығы, жеке адамның

білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту мәселелері» айрықша атап көрсетілген. [1].

Аталған мәселелердің шешімі оқыту мен тәрбелеу үдерісінде жаңа идеяларды туғызды. Мұның дәлелінің бірі ретінде С.А. Назарбаеваның бастамасымен 1992 жылы қоғамдық ұйым ретінде құрылған «Бөбек» қорының қайырымды істерін және оның заңды жалғасы ретінде еліміздің білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін қамтитын «Өзін-өзі тану» авторлық жобасын атауға болады. Кез келген жаңа бастаманың қалыптасу және даму кезеңдері болатынын ескерсек, «Бөбек» қайырымдылық қорының осы күнге дейінгі дамуын үш кезеңге, яғни бірінші кезең 1992-2000 жылдар, екінші кезең 2000-2010 жылдар аралығы және бүгінгі күнге дейінгі кезең деп бөліп қарастыруымызға болады. Аталған кезеңдердің атқарған міндеттері де сан салалы қызметпен ұштасады.

Еліміздің жас ұрпағына жасалған игілікті істің түйіні ретінде ізгілік әлеміндегі жаңа бастама «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасы дүниеге келді. Жеке тұлғаның құндылықты бағдары, адамгершілік сапалары, адамның тұтас болмысы туралы ой қозғап, рухани-адамгершілік білім беруді басты идея етіп ұстанатын бұл бағдарламаның мақсаты әр адамның қоршаған ортада өзін табиғаттың бір бөлшегі ретінде сезінуге; адамның өзін-өзі толық іске асыруға; өзінің әлеуметтік рөлі мен өмірлік мұратының мәнін ұғынуға; қоғамға қызмет ету әлеуетін көтеруге; әрбір тұлғаның өзіндік ішкі мүмкіндіктерін толық пайдалана білуге үйрету болып табылады.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру авторлық бағдарламасы бойынша 2001 жылдан бастап еліміздің білім беру ұйымдарында эксперимент жүргізіліп, оған 61 мектепке дейінгі мекеме, 75 жалпы білім беретін мектеп, 10 мектеп-интернат, 1 колледж, 30 жоғары оқу орындары қатысты.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасын эксперименттік байқаудан өткізуді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету «Бөбек» ҰҒПББСО-ның Адамды үйлесімді дамыту институтына жүктеліп, пәннің стандарты, оқулықтары және оқу-әдістемелік кешендері әр кезеңнің талаптарына сай дайындалды. Бұл істі жүзеге асыру мақсатында институт базасында еліміздің танымал ғалымдары, уақытша құрылған ғылыми-зерттеу ұжымдары қызмет атқарып, өзін-өзі тану педагогикасының қалыптасуы мен дамуының тарихына өз үлестерін қосты.

Қазақстан Республикасында рухани-адамгершілік білім беру тұжырымдамасының алғашқы нұсқасы психология ғылымының докторы, профессор Х.Т. Шерьяданованың жетекшілігімен дайындалды. Тұжырымдаманың негізіне адамның өзіне, өзгелерге, табиғатқа, қоршаған ортаға және ұлттық құндылықтарға ізгілікті қарым-қатынас орнатуына ға ықпал ететін адамның үйлесімді дамуына қажетті идеялар салынды.

Бұл тұжырымдаманың негізінде «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасын эксперименттік байқаудан өткізуді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ететін екі балама бағдарлама жасалды. Олардың біріншісіне республикалық мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру институтының әдіскері Н.И. Бахмутова, ал екіншісіне психология ғылымының докторы, профессор Х.Т. Шерьязданова жетекшілік етті.

«Өзін-өзі тану» оқу пәнінің келесі тұжырымдамалық негіздері 2002 жылы ҚР БҒМ Философия және политология институтының ғалымдары профессорлар Ә.Нысанбаев пен Г.Г. Соловьева жазған «Балалармен бірге өзгереміз» атты еңбекте көрініс тапты. Бұл ғалымдар «Өзін-өзі тану» оқу пәнінің мақсаты жаһандану жағдайында бақытты өмір сүре алатын, қоршаған ортамен ізгілікті қатынас орнататын, басқа халықтарға түсіністікпен қарай алатын және әртүрлі мәдениеттер мен өмірлік тәжірибелерге құрмет танытатын, сонымен қатар өзінің ұлттық бейнесін сақтап, қорғай алатын рухани-адамгершілік мұраттармен қаруланған, біртұтас рухани дамыған адам қалыптастыруға бағытталуы тиіс деп пайымдады.

«Өзін-өзі тану» оқу пәнінің оқулықтары мен ОӘК 2003 жылы жасалған мониторингтік нәтижелер бойынша жоғарыда айтылған екі бағдарламаны біріктіріп, пән бойынша интеграцияланған бір бағдарлама жасау қажеттілігі ұсынылды. Осы пікірге сәйкес мұнда «Өзін-өзі тану» оқу курсы білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде, яғни мектепке дейінгі білім беруден бастап, жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие үдерісіне енгізудің бірізді желілік тақырыптық жоспары дайындалды. Біріктірілген бағдарлама бойынша оқу-әдістемелік кешендерді дайындау философия ғылымдарының докторы М.Ш. Хасанов және педагогика ғылымдарының кандидаты К.Т. Калилахановаға тапсырылды.

Эксперименттік байқаудан өтіп жатқан бұл пәннің ұлттық компонентін күшейту мақсатында 2003 жылы Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясының базасында педагогика ғылымдарының докторы, профессор А.Қ. Құсайыновтың басқаруымен еліміздің көрнекті философ, психолог, педагог, мәдениеттанушы, әлеуметтанушы ғалымдарының қатысуымен уақытша ғылыми-зерттеу ұжымы құрылып, олар «Өзін-өзі тану» оқу пәні тұжырымдамасының жаңа нұсқасын дайындады. Бұл нұсқада жалпыадамзаттық құндылықтар қазақстан қоғамының адамзат тарихымен үйлесімді дамуы қазақ халқының рухани мәдениеті, этнопедагогикасы тұрғысындағы мәдени-тарихи және ділдік ерекшеліктерге сәйкес қарастырылып адамның өзін-өзі тануы адам әлеуетін дамытуға бағытталды.

«Бөбек» ҰҒПББСО адамның үйлесімді дамуы институтында 2004 жылы «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының дамытуды жетілдірудің жаңа стратегиялық бағыттары жасалды, оларда пәнді эксперименттік байқаудан міндетті пәндік қызметке трансформациялау міндеті қойылды. Осы міндетке сәйкес философия ғылымының докторы, профессор Е.Е. Бурованың жетекшілігімен 2005 жылы пәннің ұлттық білім беру жүйесіндегі орны оның бағдарлық, бейімділік,

интеграциялық және жүйекүрушылық сияқты негізгі қызметтерінің сипатымен анықталды.

2006 жылы АҰДИ ғалымдары мен әдіскерлерінің алдына пәннің білім мазмұнын стандарттау және оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауды жобалау мақсаты қойылды. Осы жылы Қазақстанда жалпы орта білімді 12-жылдық білім беру жүйесіне көшіруге байланысты педагогика ғылымдарының докторы, профессор М.Ж. Жадринаның жетекшілігімен «Өзін-өзі тану» пәнінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (2006) дайындалып, тұңғыш рет нәтижеге бағдарланған білім беру үдерісінде құзыреттілік түріндегі оқу жетістіктерін анықтаудың әдіснамалық негіздері жасалды. «Өзін-өзі тану» пәнінің мақсат-міндеттерінің шеңберінде осы жылы оқулықтар мен ОӘК дайындау мәселесі қолға алынды. [5].

Бүгінгі таңда он жылдан астам ғана тарихы бар «Өзін-өзі тану» пәні адамның өзін-өзі тану үдерісіндегі шетелдік ғалымдардың ой-пікірлерін зерделей отырып, отандық ғалымдардың зерттеулері мен тұжырымдарының негізінде пән ретінде қалыптасты. «Өзін-өзі тану» пәнінің мазмұндық-құрылымдық жүйесін теориялық тұрғыдан дәйектеген Қазақстандық ғалымдар А.Н.Нысанбаев және Г.Г.Соловьева рухани-адамгершілік білімнің философиялық тұрғысын, К.Ж.Қожахметова педагогикалық және этнопедагогикалық тұрғысын, М.Х.Балтабаев оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі мәденилік тұрғысын, Х.Т.Шерьязданова рухани-адамгершілік білім берудегі психологиялық тұрғысын зерттеді. М.Ш.Хасанов, Б.К.Дамитов, Б.А. Әлмұхамбетов т.б өзін-өзі тану курсының концептуалды-теориялық негіздерін және оны білім беру жүйесіндегі реформаларға сәйкес тәжірибеге енгізудің жолдарын қарастырса, М.Ж.Жадрина, Ғ.З.Байжасарова, Б.А.Әрінова, Ұ.Әбдіғалпарова, Б.К.Құдышева, Г.И. Қалиева, С.Сейтақов, Р.О. Изғұттынова, Ж.Ж.Әкімбаева, Ж.Қажығалиева т.б. осы пәнді білім беру ұйымдарына енгізуде оны жалпы мемлекеттік стандарттарын нормативтік-құқықтық негіздерін жасап, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінен бастап, бағдарлы мектеп аралығындағы оқулықтары мен оқу-әдістемелік кешендерін дайындады. Ал 2010 жылы аталған пән еліміздің білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріне жаппай ендірілді.

«Өзін-өзі тану» – жаңа интегративті пән, оның мақсаты – жалпыадамзаттық құндылықтар мен адамгершілік мұраттарына сүйене отырып оқушылардың тұлғалық дамуын қамтамасыз ету. Бұл пән әрбір жас жеткіншекке өз өмірінің мәнін түсінуге және осы өмірдегі мақсаты мен мұраттарын анықтауға, шығармашылық қабілеттері мен бейімділіктерін ашуға, қоғамдағы өз орнын табуға, өзі мен өзгелерді, сонымен қатар, өзін қоршаған әлемді бағалай білуге үйретуді көздейді. Сол себепті Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде оқытылатын «Өзін-өзі тану» пәні жеке тұлғаның азаматтық белсенділігін арттыруға, рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруды мақсат тұтады.

«Өзін-өзі тану» пәнінің мазмұндық –құрылымдық жүйесіне өзек болатын рухани- адамгершілік құндылықтардың тамыры тереңде жатыр. Ол халқымыздың ұлттық құндылықтарынан, рухани мұраларынан, ділінен, тағылымдық ой - толғауларынан бастау алады. Өзін-өзі таныған, өмірдің мәнін түсінген адам, өзін-өзі қадағалап, сынап, өзін-өзі тәрбиелеуге, өмірден өз орнын табуға ұмтылады. Өзін-өзі тану, қазіргі заманғы білім берудің мәні мен мақсатын анықтай отырып, адамды бүкіл өмір бойы белсенді жасампаздық әрекетке дайындайды. Өзін-өзі тану білім берудің мәні белгілі бір сала бойынша білімді жинақтау емес екендігін түсінуді, адамның өзін-өзі үздіксіз жетілдіріп отыруын, тұлғалық дамуына ұмтылысын жүзеге асыруды, шығармашылық белсенділікке, зияткерлікке, өзімен және өзін қоршаған ортамен үйлесімдікке қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

Өзін – өзі тану сабақтарын қазіргі жаңа жүйедегі оқыту әдістер

Қазіргі уақытта «Бөбек» ҰҒПББСО ғылыми қызметкерлерінің зерттеулерінде пәнді жаңаша оқыту талаптары мен ұстанымдары дайындалған. Бұл пән мазмұнына ендірілген абсолютті мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтардың мәнін ашуға бағытталады. *Сабақты жоспарлау бойынша мынандай талаптар қойылады:*

1. Тақырып оқулықтан алынады, қалған материалдарды мұғалім өзі таңдайды. Мұғалімнің шығармашылық қатынасы маңызды. Оқулықтан нені алатынын, ол мұғалімнің сыйы ретінде жаңадан нені ұсынатынын жүрекпен ұғынатыны абзал.

2. Сабақтың мақсатында жалпыадамзаттық құндылық сабақтың тақырыбымен байланысты көрініс табуы тиіс.

3. Сабақтың міндеттерінде (білімділік, дамытушылық, тәрбиелік) таңдап алынған жалпыадамзаттық құндылыққа сәйкес қасиеттер көрініс табуы тиіс.

2010 жылғы оқулықтарда берілген оқыту әдістеріне қоса бүгінгі таңда сабақ барысының құрылымында оқытудың төмендегідей жаңа бағыттары қалыптасуда:

1. Ұйымдастыру кезеңі.
2. Үй тапсырмасын тексеру.
3. Дәйексөз.
4. Әңгімелеу.
5. Шығармашылық жұмыс, топпен жұмыс.
6. Топта ән айту
7. Үйге тапсырма.
8. Соңғы тыныштық сәті.

Бұл аталған әдістемелік тәсілдердің жіктемесіне келетін болсақ, «Тыныштық сәті», «нұрға бөлену», «орманға саяхат», «тыныс алу», «су түбіне саяхат» сияқты сабақтың басында және соңындағы іштей жағымды күйге келу әдістері ұйымдастыру кезеңін құрайды. «Сабақтың дәйексөзінде» (жағымды ой-пікір) мұғалім сабақтың мақсатына сәйкес келетін нақты сөзді тақтаға жазу керек. Балалар оларды есте сақтау, түпкі

санада сақталу үшін бірнеше рет дауыстап айтады немесе дәптеріне жазады. «Оқиға және әңгіме айту» әдісінің мақсаты-бұрын меңгерген білімді көкейкесті ету, оқушылардың алдағы тұрған міндеттерді шешуі үшін оқу-танымдық іс-әрекетке олардың белсенді қатысуына зейінін, мүмкіндіктерін шоғырландыру болып табылады. Әңгіме барысында оқушылардың жаңаны тануға дайындығы мен түсіну дәрежесі анықталады. Әңгімелесуді ұйымдастырудағы жақсы нәтиже көбінесе қойылатын сұрақтардың дұрыс болуына байланысты. Сұрақтар балалардың ойына түрткі салу үшін ақты, қысқа, логикалық тұрғыда ойластырылған болуы тиіс.

Келесі әдіс «Шығармашылық жұмыс, топпен жұмыс» (ойындар, сахналау, дөңгелеу үстелдер, плакат жасау, сурет салу, өлең құрастыру, ән шығару, ұсақ түйек жасау және т.б. әрекеттерден тұрады. Шығармашылық жұмыс, топпен іс-әрекеттерді мұғалімнің оқиганы айтып беруінен соң өткізген дұрыс. Егер оны өткізуге үлгермеген жағдайда келесі сабақта өткізуге болады.

Жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тану» пәнінің құрылымы мен мазмұны

Жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тану» пәні құрылымы бойынша екі модульден тұрады. «Өзін-өзі тану негіздері» атты 1 модульде атты 2 кредитпен байланыс сағаттары – 15, СОӨЖ – 15, СӨЖ– 15 сағатқа есептелген білім мазмұнында рухани адамгершілік-құндылықтарды меңгерту қарастырылады. болашақ педагогтардың ізгілікті дүниетанымын дамыту, олардың тұлғалық және кәсіби өзін-өзі дамытуы, оқушылардың өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуына педагогикалық қолдау көрсету жөнінде теориялық білім мен практикалық іскерліктер жүйесін қалыптастыру болып табылады. Бұл модульде студенттердің өзін-өзі тануға және шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына қажетті құндылықтар жүйесін ұғындыру, әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруға, жалпыадамзаттық құндылықтардың мәнін түсінуге көмектесетін рефлексия, өзін-өзі талдау, өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын қалыптастыру және білім алу арқылы өмірлік жағдаяттарда адамгершілік мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. «Өзін-өзі танудың» 1 модулін оқыту білім алушыларға:

- әлемнің тұтастығын, адамның, қоғамның және табиғаттың бірлігі және өзара тәуелділігін;
- адамның, оның өмірінің және абыройы мен қадір-қасиетін, құқықтары мен бостандықтарының құндылықтарын, жалпыадамзаттық құндылықтарға жақындығын көрсетуді;
- қоғамдағы өзінің орны және неге арналғандығын, өзін-өзі мейлінше толық шығармашылық жүзеге асыру қажеттілігін;
- өмірдегі адами қарым-қатынастар құндылығын (отбасы, махаббат, достық) терең үйретіп, олардың танымдық белсенділігін, адамгершілік сапаларын, тұтастай алғанда интеллектуалдық әлеуетін дамытуға негіз болады.

Аталған модульда сонымен қатар өз Отаны – Қазақстан Республикасын сүю; елжанды азамат болу, тарихқа, отандық және әлемдік мәдени мұраға құндылықты қарау; әлемді және өзін-өзі тануда жасампаздық белсенділік таныту; өмірлік және кәсіби жағдаяттарда адамгершілік критерийлерін басшылыққа алу; адамдарға түсіністікпен қарау, өзге наным сенім, көзқарастағы адамдарға төзімділік (толеранттылық) таныту; табиғатқа, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау; салауатты өмір салтын ұстану, өзінің физикалық және эмоционалдық-рухани жағдайын бірқалыпта ұста алу күзiреттерiн игеруге мүмкiндiк туады.

«Педагогтың кәсіби өзін-өзі тануы және өзін-өзі дамытуы» атты 1 кредит: байланыс сағаттары – 15, СОӨЖ – 15 сағат., СӨЖ – 15 сағатпен оқытылатын 2 модульда болашақ педагогтардың ізгілікті дүниетанымын дамыту, олардың тұлғалық және кәсіби өзін-өзі дамытуы, оқушылардың өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуына педагогикалық қолдау көрсету жөнінде теориялық білім мен практикалық іскерліктер жүйесін қалыптастыруға назар аударылады. Педагогикалық мамандықтарға арналған оқу орны болғандықтан университетімізде бұл модульдің мазмұндық құрылымдық жүйесі болашақ педагог мамандардың кәсіби біліктілігін, күзiреттiлiгiн оның интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыра отырып дамытуды нысана тұтады. Педагогтың кәсіби өзін-өзі тануы нәтижесінде болашақ маман педагогикалық қызметтің құндылық-мәндік негіздерін, кәсіби өзін-өзі дамытудың басты заңдылықтарын, педагогтің кәсіби өзін-өзі тануы мен табысты өзін-өзі дамытуының тетіктері мен шарттарын білуге ұмтылады. Модуль мазмұны негізінде болашақ педагог маман мынадай іскерліктер мен дағдыларды:

- кәсіби өзін-өзі дамытуда өзінің интеллектуалдық әлеуетін;
- кәсіби өзін-өзі тану мен өзін-өзі дамытудың жеке бағдарламасын жобалау және жүзеге асыру;
- педагогикалық міндеттерді шешуге шығармашылықпен қарау;
- кәсіби күзiреттiлiгiн жүйелi түрде арттырып отыру т.б.

қалыптастыра отырып, өзінің тұлғалық дамуын, зияткерлік әлеуетін көтереді.

Студент жастардың білімділігімен қатар олардың адамгершілік қасиеттерінің де қазіргі жаһандану жағдайындағы талаптармен үндесіп, иновациялық қоғамға сай келуін ойластырған жөн. Адамды жоғары биіктен көрсететін белгі оның адами қасиеті, кісілік келбеті. Сол себепті студент жастардың *адамгершілік- рухани қалыптасуы* мемлекеттік тұрғыдағы келелі міндеттердің қатарынан орын тауып, аталған мәселе төңірегінде туындаған ой пікірлерді Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «жаңа жағдайларға сай біздің бәрімізді алаңдататын мәселе – білімді, кәсіби даярлығы бар адамды тәрбиелеу ғана емес, қоғамдық өмірдің барлық саласында ұлттық және дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға қабілетті, рухани - адамгершілік мүмкіндігі мол тұлғаны қалыптастыру болып табылады» деп айтылуы бекіте түседі. Адам тәрбиесі,

жаңа қалыптағы адам ресурстарын дамыту мәселесі рухани және адамгершілік құндылықтар жүйесінің мүмкіндігін анықтайды.

Құндылықтар – ізгілік әлеміндегі адамгершілік мұраттардың жиынтығы. «Құндылық» философиялық категория ретінде адамның қоғамдағы өз орнын саналы түрде иемденуге, мемлекетіне қатысты әрбір ісіне жауапкершілікпен қарауға, өзі мүшесі болып саналатын әлеуметтік ортаны сақтауға, адамзат баласын сүйуге, құрметтеуге ықпал ететін рухани қайнар көз. Адамның өзін-өзі тануы сана, рух, жан, ақиқат, өмір, жақсылық, даналық, қабілет, денсаулық, сұлулық, сенім, арман, үміт, еңбек, достық, махаббат, және басқа да құндылықтарды өз бойына жинақтап, оларды өзін өзі тануда шығармашылықпен орынды пайдалана алғанда ғана жүзеге асып, бұл құндылықтар жүйесі адамның интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыруға негіз болады.

Жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тану» оқу курсы бойынша берілетін білім мазмұнының интегративтік сипаты және оқыту әдістері

Қазіргі инновациялық қоғамда қызмет етуге дайын, жан-жақты жетілген функционалды мамандарды дайындау үшін әрбір адамның жеке мүмкіндіктері ескеріліп, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен шығармашылық әлеуетінің, танымдық біліктілігі мен мәдени құндылықтарының жоғары деңгейде дамуына жағдай жасау қажеттігі туындайды. ЖОО оқитын студент жастардың нәтижелі білім алуы әлбетте, олардың тұлғалық қабілеттері мен мүмкіндіктеріне байланысты болады. Бұл ретте жалпыадамзаттық құндылықтар мен адамгершілік мұраттарына сүйене отырып, студенттердің тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін «Өзі – өзі тану» оқу курсының білім мазмұнының интегративтік сипаты әлеуеті арта түседі. Өйткені, «Өзін-өзі тану» – жаңа интегративті пән ретінде әрбір жас адамға өз өмірінің мәнін түсінуге және осы өмірдегі мақсаты мен мұраттарын анықтауға, шығармашылық қабілеттері мен бейімділіктерін ашуға, қоғамдағы өз орнын табуға, өзі мен өзгелерді, сонымен қатар, өзін қоршаған әлемді бағалай білуге үйретуді көздейді.

Өзін-өзі тану, қазіргі заманғы білім берудің мәні мен мақсатын анықтай отырып, адамды бүкіл өмір бойы белсенді жасампаздық әрекетке дайындайды. Өзін-өзі тану білім берудің мәні белгілі бір сала бойынша білімді жинақтау емес екендігін түсінуді, адамның өзін-өзі үздіксіз жетілдіріп отыруын, тұлғалық дамуына ұмтылысын жүзеге асыруды, шығармашылық белсенділікке, зияткерлікке, өзімен және өзін қоршаған ортамен үйлесімдікке қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Сондықтан өзін өзі тану бойынша берілетін білім мазмұны болашақ маманның бойында біртұтас жүйе, яғни интеллектуалдық әлеуетті дамытуды жүзеге асыруға ықпал етеді.

«Өзін-өзі тану» гуманитарлық циклдың «Қазақстан тарихы», «Философия», «Мәдениеттану», «Әлеуметтану», «Этика», «Эстетика», «Дінтану», «Экология», «Психология», «Педагогика» пәндерімен тығыз байланысты болғандықтан пәннің интеграциялық сипаты күшейе түседі. Интеграцияланудың түрлері *толық ықпалдасу* – пәндер мазмұнындағы оқу материалдарының бір курс төңірегінде топтасуы, *жартылай ықпалдасу* – оқу материалдарының бір тақырып аясындағы ең өзекті мәселеге құрылуы .

блоктік ықпалдасу – жалпы білім беру бағдарламаларының жеке пәндік бағдарламалармен ұштасуы өзін өзі танудың пәндік мақсатын айқындай отырып, болашақ маманның интеллектуалдық білім негіздерін меңгеруіне жағдай туғызады.

Интеграция (лат. интегратіо – қалпына келтіру, толықтыру, тұтас, бүтін) субъектілерді біріктіру, олардың арасындағы байланыстарды дамытып, өзара ынтымақты іс-қимылын тереңдету деген ұғымды білдіреді. Интеграциялау – бөліктерді бүтін шығатындай біріктіру, оларды бір тұтас болатындай етіп қосу. Осы тұрғыдан қарастырғанда, кейбір пәндерге қатысы бар материалдарды белгілі бір пән ауқымында жеке өткеннен гөрі, оның мазмұны кең қамтылатындай етіп, интеграцияланып оқытылғаны тиімді. Интеграциялау – материалды жан-жақты игерту, студенттердің сабақта алған білімдерін өмірлік практикада қолдануда тиімді әдіс. Білім алушының саналық, адамгершілік, эстетикалық көзқарастарын ұштауда, оқу мерзімін тиімді пайдалануда, оқу-тәрбие үдерісін басқаруда оның пайдасы зор.

«Өзін-өзі тану» оқу курсының интеграциялануында ықпалдасу негізділігінің пәндік мазмұнға, оқыту нысаны мен әдістеріне сәйкестігі; білім мазмұнын сұрыптауда білім, білік дағдыларының құндылықты бағдарлы мәнділігін сақтау ұстанымының ескерілуі; оқушылардың компетенттілігін, тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін жаңа технологиялық әдіс-тәсілдер жиынтығының болуы тиіс.

Пәнаралық (ықпалдасу) интеграция–пәндік мақсаттар мен ұстанымдардың, білім мазмұнының және оқыту әдіс-тәсілдерінің шоғырландырылған күрделі түрі ретінде қарастырылып, «Өзін-өзі тану негіздері» бағдарламасының мазмұнын анықтаудың концептуалды негіздері болып адамның рухани өмірінің басты: интеллектуалды, этикалық (әдеп және өмір әдебі), эстетикалық салалары алынады.

Жоғары білім беру жүйесіндегі оқу пәндерін ықпалдастыра оқыту салалас пәндер мазмұны арқылы жүзеге асады. Салалас пәндердің өзара ықпалдасуында олардың мазмұндық құрылымына ортақ мәдени –танымдық және тәрбиелік ұстанымдар негізге алынады. Осы ретте дамытушылық және тәрбиелеушілік міндеттері жеке тұлғаның азаматтық келбетінің жоғары болып, олардың кез келген ортада белсенділік көрсете алу қабілеттерін жетілдіруді көздейтін және білімдік мазмұнын көркем шығарма құрайтын « Қазақ әдебиеті» мен «Өзін-өзі тану» пәндерінің

өзара ықпалдасуын қарастыру тиімді болып табылады. «Әдебиет» пәнінің мазмұнын қазақ халқының өрелі өрісінің түп төркіні халық ауыз әдебиетінің үлгілері, жыраулар поэзиясы мен шешендік өнер, ХІХ ғасыр мен ХХ ғасыр әдебиеті және бүгінгі әдебиеттің таңдаулы көркем туындылары құрайды. Ал «Өзін-өзі тану» пәнінің білім мазмұнын құрастыруда жеке тұлғаның ішкі жан дүниесін байытып, олардың өмірлік дағдыларын, әлеуметтік белсенділіктерін дамытуға ықпал ететін көркем шығармалар таңдап алынған.

Аталып отырған екі пәннің де мазмұндық құрылымында Шәкәрім шығармаларының алатын орны ерекше. Рухани адамгершілік білім мазмұны арқылы Шәкәрім адамзат баласын, адам әлемін сезіне, сүйе білуге шақырса, әдебиет арқылы оқушыларды өмірді танып, көркем сөз өнерінің құдіретімен сусындауға үндейді. Әдеби тұрғыдан келгенде Шәкәрім шығармаларының көркемдік ерекшеліктері айшықты оралымдардан көрінеді, ал бізге қажеттісі - олардың жан дүниесінің сұлулығы. Ойшыл ақын іздеген үйлесімдік пен ізгілік, махаббат пен достық, пейіл мен ықылас жарасымын адам бойындағы асыл қасиеттер деп бағалай отырып, біз көркем туындылар арқылы болашақ ұрпақтың ұлттық құндылықтармен сусындап өсуін нысана тұтамыз. Олай болса, білім мазмұны арқылы ықпалдастыру оқыту сапасын арттыруға септігін тигізіп, пәндердің мақсаты мен міндетін аша түсетіндігіне көз жеткізуге болады.

«Өзін-өзі тану» пәнін интеграциялап оқытуда Л.В. Занковтың дамыта оқыту технологиясын пайдалану ұсынылады. Өйткені мазмұндық сипаты білімдік, тәрбиелік, гуманистік ұстанымдарға негізделген бұл оқытудың психолого-педагогикалық, философиялық аспектілері өзара әрекеттесіп, студенттердің тұлғалық-бағдарлық дамуына ықпал етеді. Ең бастысы, дамыта оқытуда тұлғаның білім, білік, дағдылары, ақыл-ой әрекеті, өзін-өзі басқара алу қабілеті мен эмоционалды-адамгершілік қасиеттері оның жақын даму аймағында жүзеге асады. Егер, белсенді даму аймағында студент бұрын қалыптасқан қасиеттері негізінде өздігінен әрекет етсе, таяу даму аймағында бала өз бетінше шешім жасауға қиындық келтіретін мәселелерді үлкендердің, оқытушының көмегімен шешуді ойластырады. Оқытудың бұл технологиясындағы салыстыру, талдау, бақылау, зерттеушілік, проблемалық әдістер сабақтың мазмұнын айқындай түседі [12]. Сол себепті жеке тұлғаның дамуына ықпал ететін дамыта оқытудың Шәкәрім шығармаларын оқытуда ұтымды болары сөзсіз. Әрине, оқыту әдістерін әр оқытушы өз шеберлігіне қарай түрлендіріп те, толықтырып та қолдана алады. Оқытушы студенттердің шығармашылық қабілетін шыңдау үшін оларды дербес әрекет етуге ынталандыра білуі қажет. Ал оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара ынтымақтастық студенттің интеллектуалды-шығармашылық қабілеттерін, логикалық ойлауын, дамытып, елестете алу, қиялдай білу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік тудырады.

Мысалы, Шәкәрімнің «Адамдық борышың» атты өлеңінде адам өмірінің үнемі дамып отыратын физикалық, психологиялық, әлеуметтік құбылыс екенін айтылады. Адам баласы үнемі өсу жолында болады. Жарық дүниеге келген сәтінен бастап оның нәресте жүрегінде өмірге деген талпыныс орнайды. Ана сүтімен дарыған құштарлық сезім әке тәрбиесімен ұштасып, ол көп нәрсеге қызығады. Есейген сайын таным көкжиегі кеңейе түседі. Ол көкірегін кернеген асыл армандарын іске асыру үшін үнемі ізденіс үстінде болады. Өзіндік дамуды мұрат еткен адамның көкірегі ояу, дүниетанымы кең болады. Көкірек көзі ашық сөзі рухани өсіп-өнген, жетілген, кемелденген деген ұғымды білдіреді. Халқымыз білімді, саналы, парасатты адамды – көкірегі ояу; сезімтал, түсінігі мол адамды – көкірегі жүйрік; терең ойлы, зерделі адамды – көкірек көзді; кең пейілді, жомарт, адал адамды – ақ көкірек дейді. Көңіл-күйі, сезімі, ішкі жан-дүниесі бай адамды көкірек сарайы кең деп сипаттайды. Бұл сипаттама зерде, зеректік, зейін, дарын, парасат сияқты интеллектуалық әлеуетті дамытатын қабілеттіліктердің тұлға дамуына тигізетін ықпалын нақтылайды. Сөйтіп, пәннің интеграциялық сипаты рухани-адамгершілік тәрбиенің маңыздылығын айқындай түседі. Өзін-өзі тану сабақтарының аудио- және бейнетехникамен, көрнекі және дидактикалық материалдармен жабдықталған арнайы кабинеттерде өткізілуі педагогтің студенттермен тұлғалық қарым-қатынасқа түсуіне мүмкіндік береді, оның барысында болашақ мамандар өздері мен өзгелердің адами істеріне баға береді, адамдардың шын мәнінде қандай екенін танып, оларға қайырымдылық көрсетіп, төзімділік танытуға үйренеді.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқыту барысында оқытудың интерактивті әдістері, сондай-ақ пәннің ерекшелігі ескеріле отырып, *әдістемелік тәсілдер мен амалдардың жиынтығы* кеңінен қолданылады.

«Шаттық шеңбері» – сабақтың басында қолданылатын әдістемелік тәсіл. Педагог студенттермен бір-бірімен еркін тілдесетін шеңбер құрып тұрады. «Шаттық шеңберінде» сабақтың тақырыбына сәйкес сәлемдесудің әр түрі қолданылады. Бұл шеңбердің педагогикалық мәні - әрбір студенттің сенімділікті және жалпы әлем мен қоршаған айналасына ашықтық жағдайын сезінуінде. Өзін-өзі тану сабақтарының осы компоненті студенттік топта позитивті бағыт-бағдар мен шығармашылық жағдайын қалыптастырып, әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

«Лекция-әңгіме» – лекция жүргізудің интерактивті түрі, белгілі бір тақырып бойынша педагогтің қысқаша хабарламасынан кейін студенттер сұрақтар қою арқылы тақырыптың мазмұнын ашуға белсенді түрде кіріседі. Әрбір студент өз пікірін айтады, тақырыпқа байланысты өз ойын білдіреді, өзін тоғандыратын сұрақтарды қоя алады. Педагог студенттердің ой толғау қабілеттерін дамытуға, қарастырылып отырған мәселелер бойынша өз ойын ашық айтуға жетелейді.

«Берілген тақырып бойынша ой толғау» – сабақтың бұл элементі барысында адамзаттың атақты ойшылдарының даналық сөздері мен афоризмдеріне түсініктеме беру ұсынылады. Студенттер өздері үшін

маңызды ақиқатқа жету жолында өз ойларын, сезімдерін ортаға салып, талқылауға қатысады.

«*Даналық тағылымы*» хрестоматияда берілген материалдарды, атақты ойшылдар мен философтардың, белгілі ғалымдардың, ақын-жазушылардың айтқан ойларының кең палитрасын қамтиды.

«*Өзіңмен бір сәт қалғанда*» – бұл тәсіл студентке өзінің ішкі әлеміне бір сәт көз жіберіп, оны түсініп, тыңдауға мүмкіндік береді. Тәсіл позитивті эмоцияларды, сезімдерді, рефлексияға қабілетті дамытуға көмектеседі. Эмоционалдық әсер ету тақырыпқа сәйкес аудиоқатарды қолдану арқылы күшейтілуі мүмкін (классикалық музыканы т.б. тыңдау).

«*Ойын*», «*Жаттығу*» тәсілдері арқылы оқу материалдары студенттің жеке тәжірибесінде көрініс табады. Ойындар мен жаттығулар арқылы болашақ мамандар әлеуметтік мәні бар, маңызды құзыреттер мен өмірлік дағдыларды қалыптастырады.

«*Пікірталас*» – топтың әрбір мүшесі қатыса отырып, берілген тақырып бойынша өз пікірін білдіріп, әрбір адамның позициясын, бағыт-бағдарын анықтауға мүмкіндік беретін әдістемелік тәсіл.

«*Бейнематериалдарды қарау*» – оқыту процесінде көркем образдарды пайдалану, киноискусствоның эмоционалдық әсері арқылы студенттерге адам өмірінің адамгершілік жақтарын және кәсіби әрекетін түсінуді күшейтуге мүмкіндік беретін әдістемелік тәсіл.

«*Шығармашылық әрекет*»- өзін-өзі тану сабақтарының маңызды құрамдас бөлігі, ол студенттердің шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік беретін әдістемелік тәсіл. Дәптерде әр түрлі өздік және ұжымдық әрекетті орындауды көздейді: эссе, шығарма жазып, тестілерді орындау.

«*Рефлексия*» – студенттердің сабақ барысы мен нәтижелерін талқылауы, бұл оларды таным мен өзін-өзі тануға, ақиқатты іздеуде, табуда одан әрі әрекетке жұмылдырады.«*Педагогтың қорытындылауы*» – сабақтың нәтижелерін қорытындылаудың әдістемелік тәсілі, педагог оқытылып отырған материалдың аса маңызды деген тұстарына ерекше назар аудартады.«*Жүректен жүрекке*» шеңбері» – сабақты аяқтайтын әдістемелік тәсіл, бұл кезеңде пікір алысу, әрбір студенттің эмоционалдық жағдайын анықтау, олардың тақырыпты түсініп, игеру деңгейі анықталады.

ЖОО «Өзін-өзі тану» пәнін интеграциялап оқытуда пәннің бұл арнайы әдіс тәсілдерін қазіргі оқыту үдерісінде қолданылып жүрген инновациялық әдістермен ұштастыру пәнді меңгерту тиімділігін арттырады. Инновациялық әдістердің бірі - интерактивті оқыту әдісі педагогикалық қарым-қатынас пен қарым-қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамытуға септігін тигізеді.

Проблемалық шығарма әдістері,презентациялар,пікірталастар,топпен жұмыс,миға шабуыл әдісі,сын тұрғысынан ойлау әдісі,викториналар,мини

зерттеулер, іскерлік ойындар, рөлдік ойындар, инсерт әдісі т.б интерактивті әдістер студенттердің қызығушылығы мен белсенділігін арттырып, алынған мәліметтерді шығармашылық тұрғыдан қайта өңдеуге үйретеді.

Қорыта айтқанда, білім беру ісінде оқыту мен тәрбиелеу бір тұтас педагогикалық үдеріс ретінде қарастырылатындықтан интеллектуалды ұлт қалыптастыруда ең алдымен ұлттық негіз, ұлттық рухта тәрбиеленген, адамгершілігі жоғары, рухани жағынан толыққан, өзін-өзі дамытып, өзін-өзі іске асыра алатын елжанды тұлға дамуы басшылыққа алынып, болашақ маманның интеллектуалды даму бағдарында оның рухани адамгершілік сападағы тұлғалық қасиеттерін әлеуметтік-танымдық тұғыда қалыптастыру көзделеді.

Өзін-өзі тану үдерісі – әлеуметтік қажеттілік және уақыт талабы. Рухани-адамгершілік тәрбие – «Өзін-өзі тану» пәнінің өзегі.

Жеке тұлғаның адамгершілік-рухани, әлеуметтік және шығармашылық дамуын қалыптастыруда адамның өзін-өзі тануы ерекше мәнге ие.

Адам болмыстың табиғи және жаратылыс аспектісі тұрғысынан қарастырылатын біртұтас үдеріс ретінде өзін-өзі танудың басты нысаны болып саналады. Адам болмысы күрделі жүйе болғандықтан, ол өзін-өзі жеке тұлға, іс-әрекет субъектісі және жеке дара субъект ретінде жүзеге асырады. Адамның осы қырларының біртұтас болуы оның өзін-өзі анықтау, өз маңыздылығын арттыру, өзін іс жүзінде көрсете білу және өзін-өзі жетілдіру аспектілерінен тұратын үйлесімді дамуын қамтамасыз етеді.

Өзін-өзі тану студент жастарды өзінің өмірлік айқындамасын анықтауға, түрлі мәселелерді адамгершілік қағидаларға сәйкес шешуге, өзіне, адамдарға және қоршаған әлемге ізгілікті қарым-қатынас жасауға үйретеді. Өзін-өзі тану нәтижесінде жастар адамдарға көмек көрсету, туыстарына және жақындарына мейірімді, қамқор болу, өзімен-өзі үндестікте өмір сүруге бейімделеді. Сонымен қатар өзін - өзі тани отырып, олар өз ойы, сөзі және іс-әрекеттерінде шынайы болуға, жасампаздықпен белсенділік, азаматтылық және елжандылық танытуға жауапты болуға дағдыланады.

Адамның өзін-өзі тануы адамгершілік, өмір, руханилық, сұлулық, даналық, ақиқат, денсаулық, үйлесімділік, қызмет ету, еңбек, достық, махаббат, жақсылық, сенім, арман, үміт, қарым-қатынас жасау және басқа да құндылықтарды өз бойына жинақтап, оларды оқып өмірде орынды пайдалана алғанда ғана жүзеге асады.

Өзін-өзі тану мазмұнын адамның сезімі, эмоциясы және әрекеттері, рухани әлем, махаббат-өмір негізі, жеке даралық және интеллект, өмірдің мәні мен маңызы, денсаулық, салауатты өмір салты, шығармашылық, рух, жан, тән, сана, интуиция және ұғыну, әркімнің жан дүниесіндегі адамгершілік заңы, дарындылық және қабілеттер, темперамент, мінез түсініктері сияқты құндылықтар құрайды.

Өзін-өзі тану жаңа ұғым емес, оның сан ғасырлық даму тарихы бар. Адамзат баласы тіршілік ете бастаған алғашқы қоғамнан бастап адам өзін-өзі тануға, өзін-өзі жетілдіруге, дамытуға және өзін-өзі іске асыруға үйрене бастаған. Адамды мұндай әрекетке өмір сүруге бейімделудің шарты әкелді.

Ал ғылыми тұрғыда адамның өзін-өзі тануы яғни руханилық және адамгершілік мәселелері ежелгі философтардың нақыл сөздерінен бастау алған. Ежелгі шығыс философиясы әлеуметтік әлеммен қатар табиғи әлемді де өте қадірлейтін және оған адамгершілікпен қарайтын тұлғаға баса назар аударатындығымен ерекшеленеді.

Адамды жаңаша түсіну қырларының қалыптасуын ежелгі Грекия және ежелгі Римнен табуға болады. Антиктік дәуірде Пифагор, Протагор, Сократ, Платон және т.б. ойшылдар адам туралы, оның мәні мен танымдық қабілеттері жайындағы ойларға көп көңіл бөлді.

Грек ойшылдарының адамға және оның ақыл-парасатына назар аударуы бүкіл грек мәдениетінің адамды өзін-өзі тануға шақыруынан көрініс тапқан басты айқындамасымен тығыз байланысты болды. Сократтың Дельфы қаласындағы Апполон ғибадатханасының кіре берісіндегі колоннасында ойып жазылған **«Өзіңді-өзің таны!»** деген нақыл сөзі әлем тарихы бұрылысының түйінді идеясына айналды. Сократтың әйгілі осы сөзін даналық формуласы деп атауға болады. Сократ «адам ең алдымен өзін-өзі және өз істерін, өз іс-әрекеттерінің бағдарламасы мен мақсаттарын тануға, сонымен қатар әлемде жақсылық пен жамандық, әсемдік пен ұсқынсыздық, ақиқат пен адасушылық бар екендігін анық сезінуге мұқтаж», -деп айтып кеткен. Бірінші рет Сократ көтерген адамның өзін-өзі тануы тақырыбын *философиядағы антропологиялық төңкеріс* деп бағалауға болады. Міне, осы кезден бастап адамның өзін-өзі тануы әр адам үшін маңызды әрекет, ал сол әрететті жүзеге асыратын қайнар көздер рухани қажеттіліктер деп аталып келеді.

Рухани қажеттіліктер – әрбір адамның жан дүниесінің тереңінде жатқан, оны түрлі әрекеттерге ұмтылдыратын өмірдің идеалды формасы. Бұл өмірге, сұлулыққа іңкәрліктен, тұрмыс қуанышынан, адамдар арасындағы қайырымдылық пен өзара түсіністіктің мәнін және өзінің өзгелерге керектігін сезінуден туындайды.

Танымдағы рухани қажеттіліктер сана-сезімнің формалық жағынан кеңеюімен, мазмұны жағынан тереңдеуімен байланысты туады. Бұл социумда болып жатқан түрлі құбылыстардың табиғатын, себептерін, мәнін тануға деген ішкі мүдделіліктен басталады. Мұндай танымға жүрек пен ақыл, сол құбылыстың жалпы мәнін түсінуге ұмтылған абстрактылы-жинақтаушы ойлау мен нақты эмоционалды күй тең дәрежеде қатысады.

Рухани қажеттіліктер адамның интеллектуалдық және эмоционалды сапалық ерекшеліктерін жетілдіруге ықпал етеді.

Өзін-өзі тануға қажетті рухани құндылықтар жүйесі:

- а) өзін-өзі тануға: *махаббат, денсаулық, еркіндік, бақыт, еңбек, тән мен жан үндестігі;*
- ә) өзгелерді тануға: *отбасы, достық, сыйластық, теңдік, бауырмалдық, диалог, өзара түсіністік, ынтымақтастық;*
- б) әлемді тануға: *табиғат, Отан, әлем, өмір, бүкіл әлеммен үндестік, сенім, үміт;*
- в) адамзаттың рухани тәжірибесін тануға: *ақиқат, шығармашылық, мәдениет, тарих, білім.*

Рухани қажеттіктер (танымға, шығармашылыққа, сұлулыққа, адамдарға пайдалы болуға деген қажеттіктер) саналы адамға тән болуы заңды. Сондықтан бұл қажеттіктерді қалыптастыруда өзіндік сананың рөлі зор.

Өзін-өзі тану үдерісінің рухани-адамгершілік гуманистік негіздері. Өзін-өзі танудың мәні мен маңызы.

Адамгершілік– қоғамдық талапқа сай ізгілікті, инабаттылықты білдіретін адамның күнделікті өмірінде жетекші болатын ішкі қасиеттер мен этикалық нормалардың жиынтығы. Адамгершілік ұғымы өмірдің объективтік заңдылығына сәйкес, адамдар арасындағы қарым-қатынастарды реттеуге негіз болып табылатын гуманистік құндылық ретінде түсіндіріледі.

Ол «кісілік», «ізгілік», «имандылық» тәрізді ұғымдармен мәндес бола отырып, адамдарға деген ізгі ниетілік, құрмет, жанашырлық пен сенім, кеңпейілдік, кішіпейілдік, адалдық, шыншылдық және басқалардың мүддесі үшін жан аямаушылық сияқты жеке қасиеттерді қамтиды. Адамгершілік адамның игілігі мақсатқа айналғанда пайда болатын қарым-қатынастар жүйесі мен қоғамдық ахуал ретінде оның жалпы мәдениетінің, жалпыадамзаттық құндылықтарды басшылыққа алатын ішкі қуаты мен рухани қасиеттерінің де орнын білдіреді.

Тұтастай алғанда, адамгершілік–адамның жалпы дамуының, үйлесімді жетілгендігінің, ақылы мен мінезінің дамығандығының көрсеткіші ретінде өзін-өзі танудың өзегін құрайды. Адамгершілік мәселесі қоғамдағы бүкіл құбылыстарды, өмірлік қағидаларды жандандырып, адамды ізгі қасиеттермен иелендіретін діңгек болғандықтан ол адам бойындағы құндылықтармен ерекшеленеді. Сол себепті адамгершілік мәселесі қай заманда болмасын ойшылдар мен ғалымдардың назарын аударып отырған.

Сонау Конфуций, Платон, Сократ, Аристотель, әл-Фараби, Ж.Баласағұнилардан бастап Абай Шәкәрім және кейінгі ғалымдардың да философиялық, педагогтік ілімдерінің арқауы болған.

Адамгершілік мәселесі педагогика, психология, философия ғылымдарында арнайы категория болып саналатындықтан ол жан жақты зерттелген. Мысалы, қазақстан ғылымында оның философиялық негіздерін

ғалымдар Ә.Нысанбаев, Ғ.Есім, Т.Әбжанов, Д.Кішібеков, С.Ақатай, Ж.Алтаев, А.Тайжановтар зерттесе, психологиялық тұрғыда адамгершілік мәселесін Қ.Жарықбаев, Ж.Намазбаева, М.Мұқанов, С.Балаубаевтар зерделеді. Ал оның педагогикалық негіздерін Қ.Б.Бержанов, Т.Т.Тәжібаев, Ә.Сембаев, Ә.С. Сыздықов, К.К. Құнантаева, Н.Д. Хмель, А.А. Бейсенбаева, Н.Н. Хан, Р.К. Төлеубекова, К.К. Жампеисова және т.б. ғалымдар қарастырған. Бұл ғалымдар қазақ зиялылары А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, Х.Досмұхамедовтердің педагогикалық ой тұжырымдарын дамытып, жалғастырды.

Қоғам дамып, өзгерген сайын адамның құндылықты бағдары, өмірлік қажеттіліктері де кеңейіп, адамгершілік категориялары мен олардың мазмұны да сол заманға тән жаңарып отырады. Алайда, адамның ксілік келбетін көрсететін адамзаттық қасиеттер ешқашан өзінің мәнін, құндылығын жоймайды. Адам қай уақытта болмасын өз бойындағы адамгершілік сапаларымен бағаланады. Сондықтан әсіресе қазіргі жаһандану жағдайында адамгершіліктің, ізгілікті қарым қатынастың маңызы арта түседі. Олай болса, адамгершілік әр дәуірдің өзіндік қайшылықтарымен біте қайнасып, адамзат қоғамының даму тарихы арқылы қалыптасатын мәдениеттің жоғары сатысы. Адамзат тарихында жомарттық, батырлық, ерлік, әділдік, қарапайымдылық, кішіпейілділік, адалдық, шыншылдық, ұяттылық, ар мен намыс және т.б. адамгершілікке байланысты пайда болған категорияларға жатады.

Адамгершілік қасиеттері отбасында, қоршаған ортада, балалар бақшасында, мектепте, адамдардың іс-әрекетінің барысында бір-бірімен араласуы, қоғамдық тәжірибенің өмірмен байланысы нәтижесінде қалыптасады. Адамгершілік - адамның бойындағы ең асыл қасиет кісіліктен көрінеді. Кісілік-ар - намысты ардақтау, әр уақытта жақсылық жасауға ұмтылудан байқалады. Ағартушы педагог Ы.Алтынсарин адам бойындағы мынадай жеті жақсы қасиетті атап көрсеткен:

Бірінші: Имандылық.

Екіншісі: Жоғарғы әділдік.

Үшіншісі: Адалдық, ақкөңілділік.

Төртіншісі: Сыпайылық, момындық.

Бесіншісі: Адал ниетпен өсиет беру.

Алтыншысы: Жомарттық, қайырымдылық.

Жетіншісі: Дұрыс заңдылық [1].

Ал адамгершіліктің негізін жақсылыққа бағытталған – қайырымдылық пен мейірімділік, ақиқат пен адалдық, ақ ниет құрайды. Адам бойындағы ізгілікпен ғана асыл мұраттарға жетіп, адам деген ардақты атқа лайық бола аламыз. Әркімнің адами қасиеті, азаматтық тұлғасы оның бойындағы таза ниет, имандылық және өзінің сана-сезімі мен ар-ұжданына қайшы келмейтін, мәнді қасиеттермен өлшенеді. Адамның адамгершілігі оның ойлаған мақсатына сәйкес ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде,

айналасындағы адамдармен қарым -қатынасында, әлеуметтік рөлін атқарудан көрінеді.

Адамның сыртқы мінез-құлқы бойынша оның шынайы адамгершілігін байқау мүмкін емес, өйткені әрекеттердің астарында әрқилы, тіптен адамгершіліксіз ойлар немесе сезімдер жасырылуы мүмкін. Адамгершілік ұғымының мәні қайырымдылық пен мейірімділікте. Әркімнің Адаммын деуі, азаматпын деуі, алдымен оның бойындағы ізгілік, жақсылық нұрымен өлшенеді. Ар – жақсылық пен зұлымдықты, шындық пен жалғандықты, әділдік пен әділетсіздікті және басқаларды анықтайтын адамгершілік ұғым. Бұл – адамның іс-әрекетін ақиқат, шындық пен әділдік жөніндегі ұғымдар түсінігіне байланысты реттейтін, парыздың қаншалықты орындалған немесе орындалмағанын анықтайтын, нені істеп, неден бас тартуға тура келетінін көрсететін сезім. Ол–парыздың бақылаушысы, адам өмірін реттеуші.

Қазіргі қоғамға қажет адамгершілігі мол, рухани дүниесі бай, азаматтық тұлғасы айқын, өмірлік дағдылары қалыптасқан, әртүрлі әлеуметтік жағдайларда өзіндік шешім қабылдай алатын құзіретті тұлға тәрбиелеуде бұл аталған құндылықтар жүйесі қызметіне қарай өз ішінде жіктеледі. Құндылықтардың ең мәндісі – адам және оның өмірі. Олай болса, бірінші кезектегі **өзін-өзі тануға қажетті өзіндік сана, сезім, махаббат, ерік-күш, жігер , қайрат, ақыл, ішкі жан дүние тазалығы, тән мен жан үндестігі** сияқты құндылықтар тек өзінді тануға ғана емес, олар өзгені, әлемді, рухани тәжірибені танудың да тіні болады.

Адамгершілік мәдениет теориясының негізгі түсініктері.

Қоғамдағы кез келген адамның іс-қимылына үнемі адамдар тарапынан баға беріліп немесе сынға алынып отырады. Оны бір сөзбен мораль десек те болады. *Мораль* дегеніміз салт, мінез-құлық, ереже. Кейде мораль ұғымын этика немес әдептер жүйесі деп те атауға болады. Философияда этика ғылымы моральды зерттейді. Адам өз сенімі мен іс-қимылын қоғамдағы моральмен үйлестіре білсе, онда оның адамгершілік деңгейі туралы айтуға болады. Адамгершілік – қайырымдылық, адалдық, шыншылдық, еңбексүйгіштік, тәртіптілік, ұжымшылдық, жеке басқа тән мінез-құлықтарын реттей білетін сапа мен қасиеттерді біріктіретін тұлғалық сипат.

Мораль түсінігі жалпы барлық қарым-қатынастар жиынтығын қамтиды, оны барлық жағдайда, түрлі жердегі қарым-қатынастарда басшылыққа алады. Оларды адамгершілік ұғымдары деп атайды. Оған жақсылық, шындық, парыз, намыс, қадыр-қасиет, бақыт ұғымдары жатады. Мораль қоғамдық сана формасы ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның адамгершілік санасының да формасын бейнелейді, адамға рухани адамгершілік және өзіндік ерекшеліктері, сезімдері тән. Әр тұлғаның жеке басына тән сезімдері қоғамдық санамен жетіліп отырады. Әр адамның қабылдаған принциптері, қалыптары, идеалдары, ұғымдары сол адамның басқаларға, өзіне, еңбегіне, табиғатқа қатынасын білдіреді.

Қоғам өмірдегі мораль талаптарын қабылдай отырып, адамгершілік идеал түсінігін қолданады, яғни адамгершіліктің үлгісі, оны үлкен-кішілер тегіс пайдалы, ойға қонымды, әдемі санайды. Белгілі бір әлеуметтік топқа қатысты адамдар, моральдық қалыптар, себептер, ұғымдар, идеалдарды қоғамдық адамгершілік сана формасы ретінде қабылдайды.

Басқа адамдармен *гуманистік, яғни ізгі қатынас құру* - оларды құрметтеу, өзара көмек көрсету, ұжымшылдық, отбасында үлкендер мен кішілерге қамқор болу, мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру, т.б. гуманды қатынасты, яғни адамшылықты білдіреді.

«Құндылық» ұғымы философиядағы, қоғамтанудағы және педагогикадағы негізгі құбылыстардың бірі болып табылады. Құндылық дүниедегі объектілердің ерекшеліктерін адам мен қоғамға, қоғамдық өмір мен табиғаттағы құбылыстардың дұрыс немесе бұрыс мәнін көрсетету (игілік, жақсылық пен жаманшылық, әсемдік пен көріксіздік) үшін қолданылады.

Сондай-ақ, құндылықты құбылысты қоғамдық сана түрінде (әділеттілік немесе әділетсіздік) сипаттап қана қоймайды, сонымен бірге оларға баға береді, оларды мақұлдайды немесе айыптайды және олардың жүзеге асуын талап етеді немесе кемшілікті жоюдың өлшемі болып табылады. Жалпыадамзаттық құндылықтардың арасында философтар мен прогресшіл ойшылдар мен педагогтар әрқашан бірінші *орынға адамның құқығын, оның бостандығын және соған сәйкес келетін тәрбие мен білімді бөліп қарастырған.*

Кез келген халықтың өмірінде жалпыадамзаттық құндылықтардың орнығуы қоғамның тарихи дамуының заңды нәтижелері болып табылады. Адам құқығының адамгершілік мүмкіндігі басқа жалпыадамзаттық құндылықтар сияқты ғасырлар бойы жинақталып, жаңа үлгінің негізінде адамның мінез-құлқын реттеуші ретінде қызмет етеді.

Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда, оларға адамзат баласының қол жеткен қоғамдық-тарихи тәжірибесімен қатар, қоғамдық-этикалық қалыптар мен ізгілікті-адамгершілікті игеруге болатынын тәжірибеден көруге болады. Жалпыадамзаттық құндылықтар халықтық дәстүрлерде, адамгершілік принциптерде, діни мәдениетте нақты жазылып қойылған және әлеуметтік ойдың озық белгілері, жеке тұлғаның қасиеттері, адамгершілік үлгілері жинақталған күйде, әдептіліктің қоғамда қабылданған үлгісі ретінде көрінеді.

Ғалым-педагогтар осы заманғы педагогиканың алдында басты екі міндет тұр деп көрсетеді. Біріншіден, педагогиканы жалпыәлемдік құндылық (педагогикада адамды жақсы көру және адам бостандығын қамтамасыз ету) деңгейіне көтеруге әрекет жасаған жөн. Екіншіден, барынша жетілген адамзаттық идеалды құру. Осы екі міндетті кіріктіріп адами мұрат жасауда бостандық пен сүйіспеншілік сияқты құндылықтарды да ескеру қажет.

Жалпы әлемдік құндылықтар – түрлі халықтың, түрлі діннің, түрлі дәуірдің рухани мақсаттарын жақындастыратын құбылыс. Сол себепті де ол жалпыадамзаттық деп аталады. ХХ ғасырдың соңында Халықаралық топ алғаш рет дүниежүзілік тарихта адамның құқықтары туралы халықаралық

негізге алынатын құжаттар жасады. “Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы”, “Баланың құқықтары туралы конвенция” және т.б., оларда тәрбиенің методологиясы мен теориясы, жаңартылған мақсат пен мүдделер қарастырылған. Онда халықтардың мұраттарын және рухани құндылықтарын дамытуда жаңа көзқарастарға негізделген халықаралық стандарт болып табылатын жалпыадамзаттық құндылықтар - адамның құқықтары мен бостандығы көрсетілген.

Өзін-өзі тану жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының, рухани және шығармашылық қабілеттерін жарқырта көрсетуінің, әлеуеттік мүмкіндіктерін жүзеге асыруының аса қажетті шарты болып табылады. Өзін-өзі тану нәтижесінде ғана адам өзінің рухани өсу қабілетін шыңдайды, өзін-өзі жетілдіре түседі де, өмірдің рахатын сезініп, оның мән-маңызын түйсінеді.

Өзін-өзі танудың “кең” мақсаттарына адамның өзін жеке тұлға ретінде тануы мен өзінің өмірлік мақсаттарын белгілей алуы жатады. Кейбір ғалымдар өзін-өзі тану пәнінің мақсатына адамның өзін жеке тұлға ретінде тануымен қатар, өз өмірінің тұғырнамалық мәнін саналы түрде ғана емес, бейсаналылық пен санадан тыс деңгейде тануы да кіреді деп көрсетеді. Мұндай деңгейдегі өзін-өзі тану өмірдегі басқа мақсаттарды екінші кезекке ысыра отырып, өмір өзегін басқа арнаға бұратын мақсатқа айналуы мүмкін. Әйтсе де адамдардың дені өзін-өзі танудың шексіздігін сезінгендіктен де, оны оқытуды өмір сүруге, жасампаздыққа, өзін-өзі дамытуға жеткілікті дәрежедегі дағдыларды меңгерту аясымен шектейді.

Өзін-өзі танудың “тар” мақсаттарына адам үшін дәл қазіргі сәтінде өзекті болып саналатын “МЕН” образының нақты мазмұны кіреді. Тар мақсаттар үйлесімділіктің әр түрлі жүйесіне қатысты қарастырыла береді. Адам өзінің интеллектуальдық мүмкіндіктерін немесе мінез-құлық қырларын, зейіндік және қатысымдық қабілеттерін тани алады. Бұл тізімді ары қарай да жалғай беруге болады. Ең маңыздысы - өзінің бойындағы танылатын объектілерді немесе әрекетің мен болмысыңның сипатын тізбелеу емес, бастысы жеке тұлға үшін дәл бүгінгі таңда ненің мәндірек екенін анықтау. Егер біз мамандық таңдасақ, мұндағы басты мәселе - осы таңдалған салаға сай өз қабілеттерімізді дұрыс бағалай алу. Егер біз бір адаммен танысып, достасуды қаласақ, онда біз үшін мәнді нәрсе - өзіміздің қатысымдық сапамызды, өзгеге ұнайтын қасиеттерімізді, жақсы дос болу қабілетімізді тани алуымыз. Өзін-өзі тану мақсаттарының жүйелі қойылымы болуы да мүмкін. Ең бір кең таралған және тәжірибеде ең жиі қолданылып жүрген бағдарлар жүйесі “қалаймын” – “орындай аламын” – қажет” триадасы тізбегі болып саналады. Егер адам осы мәселелерге жауап бере алса, жақын күндерде және кемел болашақта неге қол жеткіземін, менің мүмкіндіктерім қандай, олардың бәрі *социумның*, қоршаған ортаның талаптарына қалай жауап береді ? деген сауалдарға уәжі бар болса, ол өзін-өзі тану ауқымын да кеңейте алады деген сөз.

Өзін-өзі танудың мақсаттары нақтылы іске асатын және нақтылы іске аспайтын, шынайы және жалған деп те сараланады. Нақтылы іске асатын

мақсат біздің бойымызда осы уақытқа дейін қалыптасқан қасиеттерді танып, талдау жасау қажет болған тұста қойылады. Ал нақтылы іске аспайтын мақсат, осыған керісінше, әлі өз бойымызда жоқ нәрселерді табуға және оны тануға ұмтылыс жасағанда тірек болады

Жоғарғы оқу орнында оқитын студенттерге аз ғана уақыттың ішінде бүкіл адамзаттың даму тарихында туып қалыптасқан көптеген материалдық және рухани құндылықтармен танысуға тура келеді. Ал ол құндылықтарды әрбір жеке тұлға өздігінен жүргізетін жұмыстары нәтижесінде ғана “иелене алады”. Көп жағдайда сыртқы әлеуметтік әрекет құрылымын меңгеру арқылы жүзеге асатын мұндай “иеленудің” негізгі механизмі ретінде интериоризация (адам психикасының ішкі құрылымын қалыптастыру процесі) аталады (6).

Қоғамдық құндылықтарды иелену мен жеке тұлғаның өзіндік құндылық бағдарының қалыптасуы тек ақылмен ойлап тану арқылы ғана жүзеге аспайды. Бұл процесте эмоциялар да үлкен рөл атқарады. Интериоризация процесінің эмоционалдық табиғаты жайында психология ғылымында сандаған зерттеулер жазылғаны белгілі (7). Оларда әлеуметтік құндылықтардың адамның сезім жүйесі арқылы ғана қабылданатыны дәлелденген. Қоғамдық құндылықтарды интериоризациялау процесі жеке тұлғаның құрылымы мен танымдық механизмдеріндегі әлеуметтік және жекелік, танымдық және сезімдік, рационалдық және иррационалдық емес қабілеттердің диалектикалық бірлігін ескере отырып жүргізіледі.

Өзін-өзі тануды оқытуда студенттерге құндылықтардың көптеген түрлері меңгертіледі. Атап айтқанда:

- адам құқығына деген қатынас пен жеке тұлғаның жетістігін бағалайтын гуманистік құндылықтар;
- мәдениетке, ғылымға, білімге, этикаға, адамгершілікке, ұлттық және этникалық ерекшеліктерге қатынасты қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени құндылықтар;
- қазіргі қоғамның саяси құрылымына бағдар беруге септесетін және құқықтық, экономикалық мәдениетті қалыптастыратын әлеуметтік құндылықтар;
- қоршаған табиғи ортаға ізгілікті қатынасты тәрбиелейтін экологиялық құндылықтар.

Оқу процесінде жүзеге асатын құндылықтар уақыттың талабымен үндес болуы керек. Соңғы жылдарда қоғамдық санада адамның рухани мүдделері мен қажеттіктеріне байланысты елеулі өзгерістер өріс алуда. Соған сай гуманитарлық пәндердің мазмұнында дүниетанымдық бағыты айқын мәселелерді көбірек қамту қажеттігі туындайды. Әлеуметтік білімнің гуманитарлық құрамы адамзат қауымдастығының даму процесін, адамның рухани қызметін, оның ішкі әлемін ашуды көздейді.

Гуманитарлық білім мазмұнының қоғамның рухани мәдениетімен, жеке тұлғаның санасымен өзара байланысы кез келген маманның қызметінің онтологиялық, гносеологиялық және аксиологиялық негіздерін ашуға мүмкіндік береді.

Мамандарды дайындау жүйесіндегі гуманитарлық білімді “Өзін-өзі тану” пәнімен толықтыру мәселесі студенттің кәсіби қызметке қатысты құндылықтары мен адамдық болмысына тән құндылықтары арасындағы қайшылықтарды болдырмау мақсатынан туындап отыр. Кез келген мамандық бойынша белгілі бір қызмет түрінің аясында, шешімін табуы тиіс кәсіби міндеттердің ауқымында жеке тұлғаның дамуын шектейтін мәселелер болмай тұрмайды. Сонымен қатар әрбір маман болашақта тек өзінің кәсіби қызметін орындап қана қоймайды, оның өмірінде адами мәселелермен бетпе-бет кездесетін жайлар да ұшырасары сөзсіз. Қызметкердің адами болмысы әлеуметтік қасаң ережелермен шешуге көнбейтін проблемалық-қақтығысты жағдаяттарда жеке тұлға ретінде әрекет етуге мәжбүр болатын, өзіндік жеке шешім жасауды талап ететін кездерде айқын көрінеді.

Адам өзінің әлеуметтік өзара қатынастар жүйесін үйлестіру үшін әрекеттің мәнтудырушылық мотивтерін түсіне білуі қажет. Жеке тұлғаға таңдау еркіндігі мен өзін-өзі анықтау қажет болатын жағдаяттарда ол өзін шығармашылық әрекет субъектісі ретінде танытады. Дәл қазіргі таңда мұндай “таңдау еркіндігін” анықтау критерийлерін негіздеу үшін, алдымен, кәсіби мамандарды дайындау процесінде гуманитарлық білімге көңіл бөлу мәселесі күн тәртібіне орынды қойылып отыр.

Жоғарғы оқу орындарында “Өзін-өзі тану” курсы оқытуда оның пәндік ерекшелігінен туындайтын өзіндік біршама өзгешеліктері бар. Бұл, әсіресе, өзін-өзі тануда тек субъективтік шындық түрінде жүзеге асырылатын мәселелердің меңгерілуіне байланысты болып келеді. Өзін-өзі тануға қажетті бірінші нәрсе – субъектінің кез келген өмір жағдаятындағы адамның мәні мен оның тіршілік әрекетінің ерекшеліктерін айыра білуі. Студенттер өзінің де, өзгелердің де бойындағы “сыртқы” (адам мінез-құлығы мен әрекет нәтижелеріндегі көзге ұрып тұратын жайттарды) мен “ішкі” қасиеттерді дәл танып, ажырата алуы тиіс. Адамның ішкі әлемін түсіну танымпаз субъектінің гуманистік көзқарасына тікелей тәуелді.

“Өзін-өзі тану” курсына студентті өзін болашағы бар шығармашылық тұлға ретінде сезініп, келешек жолында өзін-өзі дамытудың қандай бағытын таңдайтынын бағамдауға үйрету көзделеді. Студенттің тұлға ретінде қалыптасуында әр пәннен меңгерген білімдерді өзінің кәсіби жағынан толысып өсуіне қажетті жекелік мәні жоғары факторға айналдыра алуы шешуші рөл атқарады.

«Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарының құрылымдық жүйесі

Жас жеткіншектердің бойында рухани-адамгершілік құндылықтарды

калыптастырып, оларды адами ізгі қатынастарға үйретуде «Өзін-өзі тану» пәнінің алатын орны ерекше. Жеке тұлғаның үйлесімді дамуын қарастыратын өзіндік тану үрдісі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарынан бастау алып, үздіксіз білім беру жүйесін тұтас қамтиды. Еліміздің жалпы орта білім беретін кейбір оқу мекемелерінде сынақтан өткізіліп жатқан бұл пәнді оқыту «Өзін-өзі тану» пәнінің Қазақстан Республикасы білім берудің Мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында (Алматы,2006) белгіленген талаптар негізінде жүзеге асады.

«Өзін-өзі тану» пәнінің оқулығы Рухани –адамгершілік білім мазмұнының меңгерілуін және жеке тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін оқу құралы ретінде төмендегідей қызметтерді атқарады:

а) **Үйлестірушілік қызметі** – әр сыныпқа арналған оқу-әдістемелік кешендердің мазмұнын құрайтын пән стандартындағы ізгілікті мақсаттардың орындалуын реттейді. Оқулықтың үйлестірушілік қызметі сонымен қатар оқыту үрдісін тиімді ұйымдастыруды және оқушылардың меңгерген рухани-адамгершілік құндылықтарын өмірлік жағдаяттарда орынды қолдана алу күзiреттiлiктерiн қалыптастыруды да қарастырады.

ә) **Жүйелеушілік қызметі** - рухани адамгершілік тұрғыдағы жалпыадамзаттық құндылықтарды құрайтын оқу материалдарының жүйелі баяндалуын қамтамасыз етеді.

«Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарында берілген рухани-адамгершілік білім негіздерін оқып үйрену мен өздігінен білім алуды жүзеге асыруда пән оқулықтары төмендегідей **дидактикалық міндеттерді** атқарады:

а) *ақпараттық* - әр сынып бойынша берілетін рухани-адамгершілік білім мазмұнының көлемін және оқушылардың берілген ақпараттарды меңгеруде атқаратын іс-әрекеттерін анықтайды;

ә) *жинақтау* - рухани-адамгершілік білім негіздерін құрайтын жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды танымдық, тәрбиелік мәнділігіне орай жинақтап, оларды оқушылардың ұғым түсінігіне лайық дидактикалық сұрыптауды қарастырады. Бұл міндетте эвристикалық және зерттеушілік- құрастырушылық әрекеттер арқылы оқу белсенділігін арттыру көзделеді;

б) *бекіту және өзін-өзі бақылау* - оқушылардың жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізіндегі білім мазмұнын меңгеруге қажетті шығармашылық іс-әрекетінің мұғалім басшылығымен ұйымдастырылуы;

в) *өздігінен білім алуды ұйымдастыру* - нақты бір сынып шеңберінде берілген рухани адамгершілік білім негіздерін кеңейту мақсатында оқушылардың өзіндік ізденушілік қабілетін шыңдау әрекеті;

г) *кіріктірушілік (интеграциялау)*- оқыту үрдісіндегі салалас пәндердің (

қазақ тілі мен әдебиеті, әлеуметтану, қоғамтану, мәдениеттану, өнер, музыка, әдеп, валеология, экология т.б.) негізгі ұстанымдары мен мазмұндық сипатын диалектикалық бірлікте қарастыра отырып, олардың мағыналас байланыстарын өзіндік таным қағидасымен ұштастыру;

з) *дамытушы- тәрбиелеуші міндеті* - білім мен тәрбие беру жұмысын ұйымдастыруда басшылыққа алынатын ізгілендіру идеяларының баланың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сай іріктелуі нәтижесінде жеке тұлғаның әлеуметтенуі.

Аталған міндеттердің жүзеге асырылуы оқушының өзін-өзі тануына, айналасындағы адамдармен жарасымды қарым-қатынас жасай алуына септігін тигізеді. Сонымен қатар олардың өз халқының рухани құндылығын құрметтеп, ұлттық ұлағатын ұлықтай алатын мақтаныш сезімнің оянуына жеткізеді.

«Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарының құрылымдық жүйесі рухани-адамгершілік білім мазмұнын құрайтын оқу мәтіндері, білімді меңгерту аппараты, сабаққа керекті көрнекі құралдар және бағдарлау аппаратынан тұрады. Сонымен қатар оқулық құрылымында білім мазмұнының тарауларға, бөлімдерге, тақырыптарға, параграфтарға, сабақтарға бөлінуі де анықталады.

Рухани-адамгершілік тұрғыдағы оқу мәтіндері мазмұны, көлемі және атқаратын қызметтеріне қарай *негізгі*, *қосымша* және *түсіндірме мәтін* болып үшке бөлінеді:

Негізгі мәтін - әр сабақтың тақырыбын айқындай түсуге қажетті рухани адамгершілік құндылықтарды құрайтын оқу материалы. Негізгі мәтін әр сынып үшін белгіленген білім мазмұны ретінде оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай ықшамдалып, бейімделген нұсқада беріледі. Оқулық құрылымында негізгі мәтін көлемінің әр сыныпқа қажетті мөлшерден аспауы ескеріледі. Оқушыларды ізгілік әлеміне жетелейтін рухани - адамгершілік мәндегі оқу мәтіндерінің түсініктілігі сөйлемдердің ұзақтығына, берілген ұғымдардың айқындығына байланысты болады.

Дидактикалық ұстаным бойынша негізгі мәтіндегі сөйлемдердің ұзақтығы:

1- 4 сыныптарда 5 - 8 сөзден;

5- 9 сыныптарда 9- 13 сөзден;

10- 11 сыныптарда 14–20 сөзден аспауы тиіс.

Мысалы, 6-сыныпта «Жаныңда жүр жақсы адам» тақырыбында өтілетін сабақтың негізгі мәтініне С.Бақбергеновтың «Қасиет» атты әңгімесі алынған. Жаныңда жүрген жақсы адамның мейірімі мен шапағатының нұрланған үстіне нұрлана беретін ғажайып бір сәуле екендігін ұғыну арқылы оқушылар мәтіндегі негізгі ойды табады. Қазақ халқының ұғымындағы «қасиет» сөзінің күдіретін, оның адам өміріндегі мәнін түсінеді. Ал оқушылардың танымдық,

іскерлік қызығушылықтарын және негізгі мәтіндегі ойды дамытуды көздейтін хрестоматиялық оқу материалдары *қосымша мәтін* деп аталады. Оқулық құрылымындағы негізгі және қосымша мәтіндердегі ойды жинақтап, дәйектей түсу мақсатында түсіндірме мәтіндер де беріледі. *Түсіндірме мәтін* – оқушылардың адамның рухани әлемі туралы алған білімдерін тереңдету мақсатында берілетін анықтамалық мәліметтер, түсіндірулер, сөздіктер және дәйексөздер.

Оқу мәтіндері оқушылардың өзіндік «Менін» қалыптастыруға ықпал ететіндей мазмұнда құрылуы керек. Өзін-өзі тану пәні оқулықтарының басқа мектептік пәндерден айырмашылығы бұл пәнде ғылыми негіздегі терминдер емес, керісінше құндылықты бағдардағы тәрбиелік мәнді ұғымдар алға шығады. Сол себепті де әр сабақтың басында сол сабақтың мазмұнын ашатын дәйексөз алынады. Дәйексөзге жалпыадамзаттық құндылықтармен қатар ұлттық құндылықтар сипатын ашатын түсіндірме мәтіндер таңдап алынады. Түсіндірме мәтіндерде берілген *терминдер, анықтамалар, дәйексөздер мен нақыл сөздерді* қолдануда оқушылардың психологиялық жас ерекшеліктері ескерілуі тиіс.

Оқу материалдарының орналасу тәртібінің сақталуы, берілген атаулар мен ұғымдардың оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай сұрыпталуы, ұғымдардың кіріктірілу сипатының сабақтастығы және тараулар мен бөлімдердің қисындық тұтастығы оқулық құрылымына қойылатын талаптарды құрайды.

Оқулықтың әдістемелік аппараты

«Өзін-өзі тану» пәні бойынша берілетін рухани адамгершілік білім мазмұнын меңгерту үшін тақырыптық жоспар, оқулық, хрестоматия, жұмыс дәптері, көрнекі-иллюстрациялық, дидактикалық және үнтаспа, бейнетаспа материалдарынан құралатын оқу-әдістемелік кешен пайдаланылады. Бұл құралдар оқыту әдістемесіне қызмет етеді. «Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарының мазмұнын меңгертуді қамтамасыз ететін *сұрақтар мен тапсырмалар* оқулықтың әдістемелік аппаратын құрайды. Олардың дидактикалық ұстанымдарға сай болуы репродуктивті білімді меңгертуге бағдар болады.

«Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарындағы сұрақтар мен тапсырмаларға төмендегідей талаптар қойылады:

- оқу мәтіндерінде көрініс тапқан адамгершілік құндылықтардың мазмұнын ашуды көздеуі;
- оқушыларды адам әлемімен етене жақындастыруға бағытталуы;
- балалардың жеке тұлға ретіндегі «Менін» құрметтеуді ;
- өзіндік ой-тұжырым жасай алуларын дамытуды;

- танымдық әрі іскерлік қабілеттерін жетілдіруді;
- талдау, салыстыру, жинақтау, қорыту т.б. әдіс-тәсілдерді еркін қолдана алуға ұмтылдыруды;
- сабақ тақырыбына сай және нақты, анық болуы;
- оқушылар орындай алатындай деңгейге құрылуы қажет. Оқулықтың әдістемелік аппаратының ұтымдылығы оның бағдарлау аппаратына да байланысты екендігі сөзсіз.

Бағдарлау аппараты кіріспе , тарау мен тақырып атаулары, анықтамалық материалдар, белгілер, нышандар, (символдар) сілтемелер, колонтитул, шрифттік және түстік ажыратулар, көрсеткіштер және кейбір арнаулы нұсқауларды қамтиды.

Оқушыларды айналадағы әсемдік, сұлулық, көркемдік әлемімен етене таныстыру мақсатында мәтіндерге қосымша көрнекі материалдар да берілуі керек. Оқулықтың көркем безендірілуі оның ішкі мазмұнын ашатындай материалдардан құрастырылса, оқулықтың сыртқы сапасы арта түседі. Ұтымды ұсынылған *көрнекіліктер* оқушының эстетикалық талғамын арттырады әрі олардың сабақты жалықпай қабылдауына да әсер етеді. Оқулыққа иллюстрациялық материалдарды беруде:

- оқулықтың қай сыныпқа арналғандығы, қандай тақырыпты қамтитыны; мәтінмен байланысы;
- эстетикалық сапасының ескерілуі, әр көрнекіліктің астына түсіндірме сөз жазылуы, бояу түстерінің сәйкестігі;
- көлемінің, өлшемдерінің шамадан аспауы сақталуы қажет.

Оқулықтың баяндалу тілі

«Өзін-өзі тану» - рухани – адамгершілік білім мазмұнын құрайтын оқу материалдарының баяндалу тілі түсінікті, айқын, жатық, анық болуы керек. Оқулықтың кіріспесінен бастап барлық бөлшектері өзіндік функцияларын дұрыс атқарғанда оқыту сапасы арта түседі. Сол себепті де бұл пәннің өзіндік ерекшелігіне орай мәтіндердегі әр сөздің мәні мен мағынасына баса назар аударылады. Оқушының жүрегіне жол табатын жылы сөздер мен шұрайлы сөйлемдердің әр тақырыптың атауын көрсететіндей деңгейде берілуі оқулықтың мазмұнын ашып, оқушыларды ізгілікті білім нәрімен нұрландырады. Оқулықтың баяндалу тілі баланы жалықтырмайтындай жатық, сөйлеу мәдениетіне сай болуы тиіс. Грамматикалық жағынан мінсіз болғанымен, түсінуге қиын, шұбалаңқы сөйлемдер оқушының негізгі ойды қабылдауына қиындық келтіретіндіктен сөйлемдердің қысқа да нұсқа болғаны абзал. Таныс емес сөздерге міндетті түрде түсінік беріледі.

Өзін-өзі тану сабақтарын өткізудегі арнайы әдіс-тәсілдер

«Өзін-өзі тану» пәні сабақтарының өзіндік ерекшелігі бұл сабақтар әдеттегідей жаңа сабақты түсіндіру немесе үй тапсырмасын тексеруден басталмайды. Оқушы мен мұғалім, оқушы мен оқушы арасында ізгілікті қатынас орнатып, олардың бірлескен ісінің нәтижелі болуы үшін сабақта арнайы әдіс-тәсілдер қолданылады. Ол арнайы әдіс-тәсілдер оқушылардың жас ерекшеліктеріне орай сынып өскен сайын күрделене түседі. Сабақтың шымалдығы **«Шаттық шеңбері»** атты әдістемелік тәсілмен ашылады. Бұл әдістің педагогикалық мәні – әрбір бала өзінің үлкен достық шеңберіне қабылданғанын сезініп, өзіне де өзгелерге де сеніммен қарайды. Өзара ынтымақтастық, өзара сыйластық сияқты құндылықтардың сезім сергектігіне жетелейтін қуаты балалардың көңіл-күйлерін жақсартады. Әдетте «Шаттық шеңбері» әдісінде балалар дөңгелене шеңбер құрып ән айтады, бірақ бұл әдісті сабақтың тақырыбына орай басқаша орындауға да болады.

Рухани адамгершілік құндылықтардың тағылымдық мәнін жете түсіндіру мақсатында сабақ сайын **«Ойланайық, пікірлесейік»** әдісі қолданылады. Сұрақ-жауап түріндегі бұл әдіс оқушы мен мұғалім қарым-қатынасын көрсетеді. Берілген сұрақтарға сәйкес әрбір оқушы өзінің пікірін айтып, өзіндік көзқарасын білдіре алады.

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, оқу іскерліктерін дамытуға бағытталған **«Мәтінмен жұмыс»** әдісі оқу материалын эмоционалды-бейнелі қабылдауға ықпал ететін өзін-өзі тану сабақтарының міндетті элементі болып табылады. Оқулықтарда ол оқу мәтіндері **«Оқып үйренейік»** атты шартты белгімен берілген. Әңгіме, ертегі, өсиет әңгіме, өлең түрінде берілген оқу материалдары оқушылардың есту, тыңдау, әңгімелеу, түсіну, қорыту тәрізді әрекеттерін дамытады. Тақырыптың мазмұнын ашатын сұрақтар арқылы оқушылар мәтіндегі негізгі ойды жинақтап, олардың құндылықты мәнін өз пікірлерімен пайымдайды.

Компьютердің суреті салынған шартты белгі арқылы берілген «Оқу ақпараты» сабақтың тақырыбын айқындай түсу үшін қолданылады. Жаңа ақпарат сабақтың түйіндемесі іспеттес болғандықтан оның мәтіні түсінікті әрі нақты ойды білдіруі тиіс.

Оқушылардың даралық қабілеттерін дамытып, оларды ізденімпаздыққа жетелейтін **«Шығармашылық жұмыс»** әдісінде әр оқушының ішкі мүмкіндіктері ашыла түседі. Мысалы, кейбір оқушы әңгіме, өлең жазуға әуес болса, кейбіреуі сурет салғанды немес ән айтқанды ұнатады. Бейнелі сурет салу, макет, коллаж жасау мен өлең шығарып әңгіме, шағын шығарма, эссе жазу, тамылжытып ән шырқау немесе күмбірлетіп күй тарту, т.б. түрлендіріліп берілген шығармашылық тапсырмаларды орындау өзіндік және ұжымдық әрекеттер арқылы жүзеге асырылады.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқытуда жағдаяттық талдаудың орны ерекше. **«Жағдаяттық талдауға»** ұсынылған тапсырмалар оқушылардың күнделікті қарым-қатынаста, әр түрлі өмірлік жағдаяттарда оңтайлы шешімін табуды қажет ететін оқиғалардан тұрады. Жағдаяттарды талқылау балалардың өзін және өзгелерді бағалай алу, адамдармен жағымды өзара әрекеттестікті құра білу іскерліктерін қалыптастыруға мүмкіндік беріп, оқушылардың жағдаяттық сұрақтармен жұмыс жасай алуларын қарастырады. Сол себепті де талдауға ұсынылған түсініктердің нақтылығы, тексеруге лайықтылығы ескерілуі қажет. Жағдаяттық тапсырмалар әр қилы болып келеді. Кейде қарапайым, кейде күрделі мәселелер төңірегіне топтасуы да мүмкін. Мысалы, қарама-қайшылықты көзқарасқа құрылып, оңтайлы шешімін табуды қажет ететін *дилемма* деп аталатын жағдаяттардың шешімін табуда көптеген қиындықтар кездеседі. Дилеммалық жағдаяттарды шешуде екіжақты мәселенің дұрыс шешімін мұғалім оқушы көзқарасы тұрғысынан бағалайды. Оқулықтағы жағдаяттық тапсырмалар сабақтың негізгі мәтінін жалғастыратын көмекші мәтін түрінде берілуі тиіс.

«Сахналау» – бұл тәсіл оқушылардың ішкі мүмкіндіктері мен табиғи дарынының ашыла түсуіне ықпал етеді. Берілген мәтіндерді рөлдерге бөліп орындау арқылы балалар кейіпкердің сезімін, күйініш-сүйінішін өз қабылдауынан өткізеді. Сахналық тапсырманы орындау сонымен бірге оқушылардың топта, ұжымда бірлесе әрекет ете алу іскерліктерін де шыңдай түседі.

Оқу ақпараттарын көркемдік тұтастықта қабылдауға баулитын **«Бейнематериалдарды көру»** тәсілі сабақтың аудио-визуальды көрнекіліктермен жабдықталуына да мүмкіндік туғызады. Мәтіндердегі ой мен сезім тұтастығын терең түсіндіруде оқушыларға көркем фильмнен, драмалық шығармалардан, мультфильмдерден бейнематериалдар көрсету тиімді болады. Сабақта мұндай әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану күтілетін нәтижеге жетуге ықпал етеді.

Оқушылардың дүниетанымдық қызығушылықтарын арттырып, өзара ынтымақтастықтарын арттыра түсу үшін **«Ойын»**, **«Жаттығу»** әдістері ұсынылады. Алуан түрлі ойындарды, жаттығуларды жасау арқылы оқушылар сыныптастарымен ұжымдық, топтық, жұптық әрекетке түседі, сөйтіп олардың өзара сыйластықтары нығая түседі. Ал оқушылардың өз ойын жинақтай алуына жағдай туғызып, әрқайсысының өзіндік ішкі “Менін” түсіне алуына және көңіл күйін жақсы сезінулеріне ықпал ететін **«Тыныштық сәті»** релаксациялық тәсілі баланың дем алуына жағдай жасайды. Әр оқушының өзіндік сенімін арттырып, олардың қиялын қанаттандыратын **«Өзіммен-өзім»** тәсілі сезім сергектігіне үйретеді.

Жеке тұлғаның сабақта меңгерген білім, білік дағдыларын бекітіп, олардың өзіндік компетенттілігін ұштай түсуде **«Үй тапсырмасы»** әдісінің орны ерекше. Балалар үй тапсырмасын дәптерлеріне өз бетінше немесе

үлкендердің көмегімен орындайды. Оқулықта берілген тапсырмалардың жазба түрлері де әр сыныпқа арналған арнайы «Жұмыс дәптерінде» орындалады. Дәптерде берілген тапсырмалардың дұрыс орындалуы сабақтың нәтижесін көрсетеді. Күнтізбелік жоспарға сай өткен сабақты бекітіп жинақтау «Қорытындылау» атты әдістемелік тәсілде қарастырылады.

Өзін-өзі тану сабақтарының соңында әр баланың көңіл күйін, сезімін, сабақтан алған әсерін, мәтінді қабылдау деңгейін анықтауға жол ашатын «Жүректен жүрекке» атты әдістемелік тәсіл қолданылады. Оқушылар тақырып бойынша берілген өлеңді бірігіп айтады немесе жеке орындауда тыңдайды, сөйтіп олар бір-бірімен пікір алмасады, бір-біріне тілек айтып, бір-біріне деген ыстық ықыластарын білдіреді.

Бұл арнайы әдіс-тәсілдермен қоса сабақта педагогикалық озық технологиялар қолданылса, оқыту тиімділігі арта түседі. Сабақ барысында сонымен қатар көрнекі құралдар ретінде аудио-визуальды құралдардың, интернет жүйесінің пайдаланылуы оқушылардың көрнекі-иллюстрациялық, дидактикалық оқу-әдістемелік кешенмен жұмыс істей алуға деген ынтасын арттырады. Сол себепті де, пәнді оқытуда бейнероликтерді, интернет материалдарын, мультимедиялық құралдарды, т.б. қолдану ұсынылады. Ұтымды ұсынылған көрнекіліктер оқушының эстетикалық талғамын кеңейтіп, олардың сабақты жалықпай қабылдауларына да әсер етеді. Сонымен қатар, әр түрлі іс-әрекет барысында шынайы қарым-қатынасқа жақындайтын жағдаяттар туғызуға мүмкіндік беретін, алуан түрлі дидактикалық материалдарды (сөзжұмбақтар, ребустар, карталар, кестелер, диаграммалар т.б.) кеңінен қолдану да сабақтың оң нәтижесін көрсетеді.

Қорыта айтқанда, «Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарының құрылымдық өзегі философия, психология, педагогика, тарих, мәдениеттану, әдебиет, валеология, әлеуметтану, әдеп, эстетика ғылымдарының іштей кірігуімен ерекшеленіп, мазмұндық жүйе жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға бағытталады.

«Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарының құрылымдық-мазмұндық жүйесі жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарымыздың үйлесімді жинақталуымен ерекшелене отырып, жеке тұлғаның рухани және әлеуметтік мүмкіндіктерін жүзеге асыруға бағытталады .

Заманауи психология бастауларына оралу (К.Г.Юнг, В.Франкл, К.Роджерс және басқалары). Тұлға құрылымы. Адамның өзін-өзі тануындағы өзіндік сана

Сана– адамның өзін-өзі тануының жоғары сатысы

Адамның өзін-өзі тануында қоғамдық жағдайлар мен еңбек әрекетінің нәтижесі ретінде сана жетекші рөл атқарады. Сана – тарихи қоғамдық сипатта біртіндеп үнемі өзгеріп отыратын болмыстың жоғары сатысы. Сана жеке

адамға ғана тән дара қасиет емес. Ол қоғамдық пайдалы еңбек үстінде берекелі, ынтымақты ұжымда біртіндеп қалыптасады.

Адам өзге тіршілік иелерінен саналы әрекетімен ерекшеленетіндіктен сананың қалыптасуы адамның өскен ортасына байланысты болады. Іс-әрекеттен, ұжымнан тыс сананың қалыптасуы мүмкін емес. Мұндай сана *қоғамдық сана* деп аталады. Жеке адамның санасында қоғамдық сана басыңқы ықпал жасап отырады. Адамдардың өзара қарым-қатынастарын ақыл-оймен бағалауы, олардан әсерленуі сезім, эмоция арқылы бейнеленеді. Адам санасы объективті дүниені тек бейнелеп қана қоймайды, сонымен қатар оған белсенді түрде ықпал жасап отырады. Адам санасының психологиялық сипаты оның дамуының жоғары, жаңа кезеңінің басталуын білдіреді.

Адам санасының дамуы әрқашан да жалпы тарихтың үрдістің барысына бағынышты болып, оны қоғамдық болмыс, яғни сол қоғамның өмірі белгіледі.

Ғалымдар сананы мынадай төрт түрлі қызмет арқылы түсіндіреді.

1. Сана – қоршаған әлем туралы ілімдердің жиынтығы. Сана құрылымына түйсік, қабылдау, ойлау, қиял, ес сияқты танымдық үрдістер енеді.
2. Санада субъект ретінде өзінің психологиялық әрекетін өзіне бағыттай алатындықтан тек адам ғана өзін өзі тануға қабілетті.
3. Сана әрекеттің мақсатын, оның мотивтерін қалыптастырады, еріктік шешімдер қабылдайды, әрекеттердің орындалу барысын қадағалайды.
4. Сана біртұтас мақсатты іс-әрекеттердің жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Сананың бұл аталған қызметтерінің іске асуында тілдің орны ерекше. Тіл – тарихи-қоғамдық тәжірибені білдіретін объективтік жүйе. Тілдің белгілері жоғары жүйке қызметін жетілдіреді, соның нәтижесінде жануарларда болмайтын, адамға ғана тән сигналдық жүйе қалыптасады. Сөйлеу кезінде адам таным деңгейін жаңа сатыға көтеріп, оның болмысында саналы ойлаудың жаңа түрі дамиды.

Өзіндік сананың тұлға дамуындағы мәні.

Өзіндік сана—сезім әрбір нәрсенің мән-жайын танып білуге жетелеп, әр қилы әрекеттер жасауға ұмтылдырады, адам іс-әрекет жасай отырып, оның нәтижесін өзі бағалайды, қандай іс-әрекеттермен шұғылдану қажеттігін ойластырады. Өзін-өзі тану – өзіндік сана-сезімнің қызмет ету механизмі ретінде психологиядағы ең қиын және маңызды мәселелердің бірі. Мінез-құлықтың реттеушісі бола отырып, өзін-өзі тану тұлғаның одан әрі дамуына ықпал етеді. Ол сыртқы әсер мен тұлғаның ішкі күйі және оның мінез-құлық формалары арасындағы тепе-теңдікті қалыптастырады.

Өзін-өзі тану үдерісінің нәтижесі адамның өзі туралы жан-жақты ұғымдары мен білімінің қалыптасуы болып табылады. Өзін-өзі танудың нысаны –іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі адамның өз тұлғасы.

Өзін-өзі тануда адам бір мезгілде танымның субъектісі ретінде де және нысаны ретінде де көрінеді. Психолог ғалымдар өзін-өзі тану өзіндік санадан туындайды деп, өзін-өзі танудың өзара бірлікте қарастырылатын екі негізгі компонентін бөліп көрсетеді: **1) өзін білу және 2) өзіне деген көзқарасы.** Ал И.И.Чеснокова өзін-өзі тануды үш компоненттің: өзін-өзі танудың, өзіне эмоциялық-құндылық қатынастың және тұлғаның мінез-құлқын өзі реттеуінің бірлігінде түсінуді ұсынады (1).

Өзіндік сана-сезімнің оянуын баланың ана құрсағындағы даму кезеңімен байланыстыратын түсініктер де бар. Мұнда баланың ана құрсағындағы кезеңімен байланысты түйсінулер басты рөлді атқарады. Олай болса, ана құрсағында физиологиялық дамумен қатар өзіндік сана-сезімнің қалыптасуы да қатар жүреді.

Өзіндік сана *«рефлексия»* терминімен бірлікте түсіндіріледі. Рефлексия адамның ойлау, өзін-өзі тану әрекеті ретінде адамның жан дүние әлемінің ішкі құрылысы мен ерекшелігін ашады. Тұлғаның өз-өзіне рефлексивті қатынасын өзіндік сана кеңістігінің даралық шеңбері,яғни авторефлексия деп атайды. Адамның өз-өзіне рефлексивті түрде қарай алу қабілеті – тұлғаның адамдар арасындағы әлеуметтік қатынастарды интериоризациялаудың (*сыртқы әрекеттің ішкі амалға ауысуы*) нәтижесі болып табылады [2].

Сөйтіп, өзіндік сана нақты адамдар мен іс әрекеттің нақты субъектілері қатынасатын қоғамдық қатынастар жүйесінде өзін-өзі тануды қалыптастыруға негіз болады.

Өзіндік сана – адамның өзін-өзі объективті дүниеден бөлуі, өзінің дүниемен қатынасын, өзінің істерін, әрекеттерін, ойлары мен сезімдерін, тілектері мен мүдделерін, өзін тұлға деп ұғынуы және бағалауы. **Өзіндік сана-сезім** – сананың өзіндік білу мен өзіне қатынастың бірлігі ретінде көрінетін бір түрі. Өзіндік сана-сезім сыртқы ортаны және өзіндік өзі танудың бейнеленуінен біртіндеп қалыптасады. Адамның өзін практикалық және танымдық іс-әрекеттің субъектісі, жеке тұлға (яғни өзінің адамгершілік қасиеттерін, қызығушылығын, құндылығын, мұратын және мінез-құлқынын) ретінде ұғынуы және бағалауы.

Өзін-өзі тану—бұл өзіңді, өзіңнің потенциалды және белсенді қасиеттеріңді, тұлғалық және интеллектуалдық қасиеттеріңді, мінез-құлқың сипаттарын, өзіңнің басқа адамдарға қатынасын тану үдерісі. Өзін-өзі танудың механизмдері, құрылымы, мәні психология ғылымында қарастырылады. Адамның тұлғалық және шығармашылық әлеуетінің

сарқылмас қайнар көзі өзін-өзі тану болып табылады. Сондықтан өзін-өзі тану аса күрделі үдеріс ретінде төмендегідей мәнге ие:

- өзін-өзі тану тұлғаның психикалық және психологиялық денсаулығын меңгерудің шарты болып табылады;
- өзін-өзі тану – ішкі гармония мен психологиялық жетілуді меңгерудің тәсілі.
- өзін-өзі тану – тұлғаның өзін-өзі дамуының, өзін-өзі жүзеге асыруының бірден бір жолы.

Ғалым Р.С. Немов өзін-өзі тануды психологиялық білім негізінде қарастыра отырып оның маңызды қайнар көздері ретінде қоршаған орта, ата-ана, туған-туыс, достар т.б атап көрсетеді. Л.Н. Десен тұлғаның өзін-өзі тануы мен өзге адамдардың ол жайлы білуі, тануының арасындағы өзара байланыс, ең алдымен қоршаған адамдар ортасында қарым-қатынастың деңгейімен анықталатынын айтқан.

Ж. Маралов «өзін-өзі тану» - бұл өзінің потенциалды және жеке бас қасиетін, интеллектуалды ерекшелігін, мінез-құлқын, өзінің қатынасын өзге адамдар арқылы өзін тану процесі», - дейді. А. Адлер өзін-өзі танудың мән-мағынасын адамның өзінің алдына қойған шынайы мақсатын танудан көреді. Ендеше, өзін өзі тану өзіндік сана арқылы қалыптасатын адамның рухани адамгершілік қасиеттерінің өзара әрекеттестігі деп қорытуға болады.

Адамзат тәжірибесіндегі мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесі.

Аксеология (грекше құндылық, ілім құндылық «құндылық» категориясын зерттейтін философия саласы. Адам үшін аса маңызды заттар, құбылыстар, қасиеттер, жай күйлерді «құндылықтар» деп аталынады. Жеке адамның барлық құндылықтары белгілі бір деңгейде иерархияланған: жеке адам үшін бірінің маңызы жоғары болса екіншісінің маңызы азырақ болады. Иерархияның басында адам өмірін айқындайтын бір немесе бірнеше базалық құндылықтар қатар болуы мүмкін. Құндылықтар тұрақтап қалмайды: құндылықтар иерархиясы жеке адам санасында мәңгілік тұрақтап қалмайды, өмір ағыны барысында бір құндылықтар бірінші кезекке шықса, енді бірі екінші кезекке жылжиды, яғни құндылықтардың орны маңыздылығына байланысты ауысып тұрады. Өмірдегі түрлі жағдаяттар, мәселен емі жоқ ауру, жақынан адамынана айырылу т.б. жеке тұлғаның құндылықтар жүйесі мен мінез құлық нормасын қайта қарауына негіз болуы мүмкін. Тұлғаның өмірдегі бағыт бағдарына қоғамдағы қолданылатын құндылықтар жүйесі де айтарлықтай ықпал етеді.

Жеке тұлғаға басқа бір беделді тұлға да өзінің құндылықтық көзқарастарымен зор ықпал ете алады. Қорыта айтқанда адами құндылықтар жүйесі адам өмірінің соңына дейін тұрақтап қалмайды. Сондықтан дамып

келе жатқан адамға қой құндылықтар қажет деген заңды сұрақ туындайды. Студенттердің рухани жан дүниесін ашамыз, құдіретті қуат біздің ішімізде. Құндылықтар туралы мәселені алғаш рет Сократ көтерді. Бұл мәселені өз философиясының негізі етіп ады және оны **игілік** тұрғысында қарастырды. (И.Я.Лернер, В.Оконь Л.Я.Зорина) т.б. Құндылықтарға бағытталған материалдарды білім берудің базалық мазмұнына енгізу мәселесі рухани адамгершілік және жалпыадамзаттық құндылықтарды жаңғыртуға байланысты өзекті мәселеге айналып отыр. Сондықтан да қазіргі білім мазмұнда бар материалды пайдаланады. Онда назардан тыс қалған құндылықты әлеуетті жарыққа шығару міндеттері туындап отыр.

Тұлға бойына міндетті түрде қажет және оның құндылықтар жүйесінің өзегі болатын, ешқашан өзгермейтін негізгі құндылықтар жүйесінің жиынтығы туралы сөз қозғау керек. Сондықтан да рухани адамгершілік тәрбие мазмұнының негізіне айналатын білім материалдарының мазмұнын іріктеу кезінде гуманистік бағыты мен жалпы адамзаттық мәнімен, маңыздылық деңгейімен, жан жақтылығымен ерекшеленетін құндылықтарды басшылыққа алу қажет.

Т.И.Петракова: ұсынған құндылықтар жүйесінің жіктелуі оларды үш түрге бөліп қарастыруды көздейді: табиғи, жүре пайда болған және абсолюттік.

Табиғи құндылықтар бұл адамның табиғи күші мен жан дүниесінің қабілеттілігі құндылықтары: яғни *ақыл ой, сезім, күш жігер* (ақылдың айқындылығы, ойдың ұшқырлығы, сезімнің тазалағы, естің сенімділігі, күш жігердің қайраттылығы).

Жүре пайда болған құндылықтар бұл адамның интеллектуалды және алдамгершілік тұрғыда дамуы барысында меңгерген құндылықтар әдептілік,

Сыпайылық, сыйластық, жанашырлық, кеңпейілділік, ақкөңілділік, сабырлық т.б.

Абсолюттік жалпыадамзаттық құндылықтар ол уақытқа бағынбайтын, ешқандай ортамен, қоғаммен, шектелмейтін, бүкіл адамзат үшін маңызы зор құндылықтар. Абсолюттік (мәңгілік) жалпы адамзаттық құндылықтар тұлғаға рухани адамгершілік білім берудің негізгі өзегі болып табылады. Мәңгілік жалпы адамзаттық құндылықтар табиғи және жүре пайда болған құндылықтарды да қамтиды. Мәңгілік жалпы адамзаттық құндылықтарды жарыққа шығару ізгілікке жол ашады. Жалпы адамзаттық құндылықтар барлық адами қасиеттердің өзегі болып табылады.

Жалпыадамзаттық құндылықтар және адам тұлғасының құрылымы

Ішкі үйлесімділікке қол жеткізу үшін адам ойы, сөзі, ісі адами тұлғаның мынадай апектілеріне сәйкес келетін жалпыадамзаттық құндылықтарға сай болуы тиіс.

Қиянат жасамау – рухани деңгей

Ақиқат – интеллектуалды деңгей (ажырату деңгей)

Сүйіспеншілік – адамгершілік деңгей

Тыныштық – эмоциялық деңгей (сезім)

Дұрыс әрекет – физикалық деңгей.

Мінез–адамның басты байлығы.

Интуиция жеке «меннің» аясынан тыс. Жоғарғы санадан туындайды. (интуиция ретінде көрінетін Ақиқат) Жоғарғы «Мен» бүкіл сананы қамтып өтеді. **Ақиқат, Дұрыс әрекет, тыныштық, Сүйіспеншілік және қиянат жасамау** адамның ұлтына, нәсіліне, тұратын ортасына және діни, мәдени тиістілігіне байланыссыз және уақытпен шектелмейді. Олар бөлінбейді, өзара байланысты, өзара тәуелді және бір біріне еніп, дама руханияты мен мәдениетінің бірыңғай негізін құрайды. Өз бойында адамгершілік құндылықтарды дамытудың өзі білім болып саналады. Ақиқат, Дұрыс әрекет, Дұрыс әрекет, тыныштық, Сүйіспеншілік, Қиянат жасамау сияқты адамгершілік құндылықтарды жете түсінгісі келетін кез келген адам, осы құндылықтарды жете түсінгісі келетін кез келген адам, осы құндылықтарды іс жүзінде қолданып, оларды адал ниетпен және ақ пейілмен таратса, сол адамды нағыз КЕМЕЛ АДАМ деп атауға болады.

Қазіргі рухани-адамгершілік білім кеңістігін ізгілендірудің әлемдік жаңа бағыттары. Ізгілік педагогикасы

Жалпыадамзаттық құндылықтардың арасында философтар мен прогресшіл ойшылдар мен педагогтар әрқашан бірінші *орынға адамның құқығын, оның бостандығын және соған сәйкес келетін тәрбие мен білімді бөліп қарастырған.*

Кез келген халықтың өмірінде жалпыадамзаттық құндылықтардың орнығуы қоғамның тарихи дамуының заңды нәтижелері болып табылады. Адам құқығының адамгершілік мүмкіндігі басқа жалпыадамзаттық құндылықтар сияқты ғасырлар бойы жинақталып, жаңа үлгінің негізінде адамның мінез-құлқын реттеуші ретінде қызмет етеді.

Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда, оларға адамзат баласының қол жеткен қоғамдық-тарихи тәжірибесімен қатар, қоғамдық-этикалық қалыптар мен ізгілікті-адамгершілікті игеруге болатынын тәжірибеден көруге болады. Жалпыадамзаттық құндылықтар халықтық дәстүрлерде, адамгершілік принциптерде, діни мәдениетте нақты жазылып қойылған және әлеуметтік ойдың озық белгілері, жеке тұлғаның қасиеттері, адамгершілік үлгілері жинақталған күйде, әдептіліктің қоғамда қабылданған үлгісі ретінде көрінеді.

Ғалым-педагогтар осы заманғы педагогиканың алдында басты екі міндет тұр деп көрсетеді. Біріншіден, педагогиканы жалпыәлемдік құндылық (педа

гогикада адамды жақсы көру және адам бостандығын қамтамасыз ету) деңгейіне көтеруге әрекет жасаған жөн. Екіншіден, барынша жетілген адамзаттық идеалды құру. Осы екі міндетті кіріктіріп адами мұрат жасауда бостандық пен сүйіспеншілік сияқты құндылықтарды да ескеру қажет.

Жалпы әлемдік құндылықтар – түрлі халықтың, түрлі діннің, түрлі дәуірдің рухани мақсаттарын жақындастыратын құбылыс. Сол себепті де ол жалпыадамзаттық деп аталады. XX ғасырдың соңында Халықаралық топ алғаш рет дүниежүзілік тарихта адамның құқықтары туралы халықаралық негізге алынатын құжаттар жасады. “Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы”, “Баланың құқықтары туралы конвенция” және т.б., оларда тәрбиенің методологиясы мен теориясы, жаңартылған мақсат пен мүдделер қарастырылған. Онда халықтардың мұраттарын және рухани құндылықтарын дамытуда жаңа көзқарастарға негізделген халықаралық стандарт болып табылатын жалпыадамзаттық құндылықтар - адамның құқықтары мен бостандығы көрсетілген.

Өзін-өзі тану жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының, рухани және шығармашылық қабілеттерін жарқырта көрсетуінің, әлеуеттік мүмкіндіктерін жүзеге асыруының аса қажетті шарты болып табылады. Өзін-өзі тану нәтижесінде ғана адам өзінің рухани өсу қабілетін шыңдайды, өзін-өзі жетілдіре түседі де, өмірдің рахатын сезініп, оның мән-маңызын түйсінеді.

Өзін-өзі танудың “кең” мақсаттарына адамның өзін жеке тұлға ретінде тануы мен өзінің өмірлік мақсаттарын белгілей алуы жатады. Кейбір ғалымдар өзін-өзі тану пәнінің мақсатына адамның өзін жеке тұлға ретінде тануымен қатар, өз өмірінің тұғырнамалық мәнін саналы түрде ғана емес, бейсаналылық пен санадан тыс деңгейде тануы да кіреді деп көрсетеді. Мұндай деңгейдегі өзін-өзі тану өмірдегі басқа мақсаттарды екінші кезекке ысыра отырып, өмір өзегін басқа арнаға бұратын мақсатқа айналуы мүмкін. Әйтсе де адамдардың дені өзін-өзі танудың шексіздігін сезінгендіктен де, оны оқытуды өмір сүруге, жасампаздыққа, өзін-өзі дамытуға жеткілікті дәрежедегі дағдыларды меңгерту аясымен шектейді.

Ақиқат – өзін-өзі тану мақсаты. Адам өміріндегі шындықтың мәні, оның ар-ұжданмен байланысы.

Болмыс – бар болу. Ақиқатты тануға ұмтылыс адамды өзіне мынадай сұрақтар қоюға итермелейді: Мен кімін? Менің өмірдегі мақсатым не? Қазіргі сәтте қалайша толық өмір сүре аламын? Өзімнің ішкі «Менімді» қалай тани аламын?

Біздің әрқайсысымызда үш тұлға бар:

Біріншісі біздің физикалық тәнімізді саналы түрде сезінуіміз. **Екіншісі** басқа адамдардың біз туралы ойларынана қалыптасатын болмыс. Көптеген адамдар жалған бет перде арқылы өзінің білікті, көңіл қойып, сыйлауға тұраралық адам екендігіне бақаларды да өздерін де сендіруге тырысады. Бұлардың екеуі де нағыз және мәңгілік болып табылатын ішкі рухан нұрдың төңірегіндегі

құрылған болмыс. **Үшіншісі** –сүйспеншіліктен жаратылған шынайы және нағыз Болмыс.

Ақиқатты жарыққа шығаруға оқытудың мақсаты –баланың шынайы болмасын ізденуіне және бұл ізденіс – өмірдің басты мақсаты екеніні жете түсінуіне көмектесу, өйткені Ақиқат – адамның шынай болмысы. Ақиқатты жете түсіну адамның ішкі кеңістігін толтыратын энергияның қуатты ағынына жол ашады. Адам баласы тумысынан дұрыс пен бұрыстың айырмашылығын ажырата білу инеллектісіне ие. Баланың бойында келесі деңгейді, яғни сенімді ақапаратты алу – интуицияны дамыту үшін алғышарттар жасай отырып ажырата білу қабілетін дамыту маңызды.

Тән мен жан үйлесу керек.

Салыстырмалы ақиқат	Абсолюттік ақиқат:
- жеке	- әмбебап
- өзгермелі	- өзгермейтін,
- сезім деңгейінде табылады (логика)	- сезімнен жоғары (уақыт пен кеңістіктен тыс)
- алуан түрлі	- біртұтастықты білдіреді

Мен денеге қонақпын ол ақиқат. Ақиқат кеңістік пен уақытпен шектелмейді. Барлық ел, барлық заман, барлық адам үшін Ақиқат – біреу. Ол өзгермейді. Оның бірнеше пішіні болғанымен ол – жалғыз. Біз Ақиқатты пендешілік өмірге қолданамыз да, сөйтіп сыртқы әлеммен теңдестіреміз. Пендешілік немесе материалдық әлемдегі Ақиқаттың мәні – іс жүзінде болған нәрсені немесе ойды шынайы жеткізу. Матералдық тұрғыда, Ақиқатқа жүгіну – айтқан, істеген, көрген немесе естіген нәрсені дәл жеткізу деп саналады.

Бірақ нағыз шындық–ол Ар–ұждан. Мысалы: Бір үйге ұры түседі. Полиция екінші күні ол адамды ұстап алады, әрине ол мойыламайды, алайда оның Ар–ұжданы үнемі оның есіне салып тұрады. Сөз Ар – ұжданды басшылыққа алса, ол Ақиқатқа айналады. Ақиқат үшін қиындықтарға жолығуың мүмкін. Бірақ қиындықтан қашып, өтірік жолына түсуге болмайды. Өтірік айтып, сіз қиындықтан құтылуыңыз мүмкін, бірақ мезгілі келген кезде сіз ауыр сынаққа кезігесіз. Дұрыс іс әрекет – Ақиқат жолын ұстау болып табылады.

Адамның ішкі жан әлемі. Жағымды ойлар және ішкі сезімдердің үйлесімділігі. Сананың құрылымы туралы. Сананы тазарту.

Адамзат баласының сан ғасырлық даму тарихына жүгінетін болсақ, ұрпақ тәрбиесінде руханилықтың мәні зор болған. Руханилық дегеніміз адам өмірінің материалдық емес, адамгершілік құндылықтар басымдығына негізделген рухтық-сезімдік жақтары, адамдардың өзгеше ойлау бейнесі мен

тіршілік әрекеті болып табылады. Ол адамның шынайы келбетін, болмысын, ішкі жан дүниесін білдіретін асыл қасиеттерде көрініс табады. Ғалым А.Г. Косиченко «руханилық адамның өмір сүру тәсілінің нәтижесі, адамның жақсылық жасай алуының өзі руханилық», - деп түсіндіреді.

Ал С.Б. Крымский «руханилық сыртқы болмыстың әмбебаптылығын тұлғаның ішкі әлеміне этикалық негізде айналдыру қабілеті, адамның сол ішкі әлем арқылы өзінің ойы мен ісін сәйкестендіре алуы», - дейді. Бұл ғалымдардың пайымдауынша руханилық дегеніміз өмір заңы емес, ол адамның адамдық қасиетін ашатын адамгершілік заңы, адамның ішкі жан дүниесінің байлығы, өзіндік сипаты, адамға ғана тән қасиет.

Руханилық, бұл - адам және адамзаттың шабытты-сезімдік жағы, адамдардың ойлауы мен өмір әрекетінің ерекше бейнесі. Ол ең алдымен адамның түрлі өнер, әдебиет, поэзия, философияны дамытудағы рөліне негізделген адам өмірінің керемет қырларының бірі ретінде адамның ішкі жан дүниесін байытатын құндылық. Руханилықты адамның ішкі дүниесінің басты сипаты ретінде адамгершілікке, адами құндылықтарға, әсіресе ақиқат пен жақсылыққа бағытталған өзіндік ойдың нәтижесі деп түсінуге болады. Адамның ішкі жан дүниесіне керекті руханилық рухани қажеттіліктермен айқындалады.

Рухани қажеттіліктер – әрбір адамның жан дүниесінің тереңінде жатқан, оны түрлі әрекеттерге ұмтылдыратын өмірдің идеалды формасы. Бұл өмірге, сұлулыққа іңкәрліктен, тұрмыс қуанышынан, адамдар арасындағы қайырымдылық пен өзара түсіністіктің мәнін және өзінің өзгелерге керектігін сезінуден туындайды.

Танымдағы рухани қажеттіліктер сана-сезімнің формалық жағынан кеңеюімен, мазмұны жағынан тереңдеуімен байланысты туады. Бұл социумда болып жатқан түрлі құбылыстардың табиғатын, себептерін, мәнін тануға деген ішкі мүдделіліктен басталады. Мұндай танымға жүрек пен ақыл, сол құбылыстың жалпы мәнін түсінуге ұмтылған абстрактылы-жинақтаушы ойлау мен нақты эмоционалдық күй тең дәрежеде қатысады. Рухани қажеттіліктер адамның интеллектуалдық және эмоционалдық сапалық ерекшеліктерін жетілдіруге ықпал етеді.

Адамның руханилығы тұлғаның ішкі жан әлемінің негізі ретінде интеллектуальдық, этикалық, эстетикалық тәрізді үш і аспектіде көрініс тауып, адамның өзін-өзі тануына көмектеседі. Адам жанына үңілу, жеке тұлғалық белсенділікті ояту өзін-өзі танудың жетекші қағидасы адам жаны махаббат пен мейірімділік сәулесіне бөленген, бастапқы құндылық, ол сол сәулені айналасындағы адамдарға, қоршаған әлемге төге отырып, жақсылық жасауға ұмтылдырады. Әрбір адам өз дамуында этнос өкілі ретінде этникаланудың бірнеше деңгейінен өтеді. Тұлғаның этнос субъекті ретіндегі үйлесімді дамуының көрсеткіші – оның өз жасы мен жынысына сәйкесті, диалектикалық бірлікте этноәлеуметтік рөлдерді игеруі болып табылады. Сондықтан өзінді тани отырып, өзгелерге қайырымдылық,

төзімділік, бауырмалдық көрсете алу өзін өзі танудың этникалық аспектісін білдіреді.

Рухы биік, жан әлемі таза адам ғана өмірдің мәнін ұғынып, ізгілікке, бақытқа қол жеткізе алады. Жан тазалығы адамның рухани жетілуіне, қуанышты және үйлесімді өмір сүруіне көмектеседі. Адамның ішкі жан дүниесінің байлығы денедегі бес сезім, яғни есту, көру, иіскеу арқылы, дәмін тату арқылы сезіну, ұстап жанасқан кезде тітіркену арқылы сезіну сияқты заттық элементтерден көрінбейді. Ол рухани сезім, жадында ұстау, ойлану, қиялдау, сөйлеу әрекеттерін жүзеге асырудан байқалады.

Табиғаттың ерекше перзенті — адам, соның сұлулығы. Ол сапа жағынан екі құрамда ажыратылып қабылданады, оның бірі — сыртқы, түр-тұрпат сұлулығы, яғни субъективтік сұлулық, екіншісі - рухани, ішкі, яғни объективтік сұлулық деп аталады. Адам анадан сырт бейнесі, пішіні сұлу болып туылуы мүмкін, ал ішкі жан сұлулығы, өзінің мінез-құлқы, қылығы, ісі, басқа адамдарға қарым-қатынасының т.б. жиынтығы ретінде қоғамда калыптасады. Ал жүректегі данышпандық, кемелділік, қайырымдылық, ұлықтық бұлардың бәрі ақылдың ықпалымен адамның жан-дүниесінде пайда болатын қасиеттер. Сондықтан бұлар өзара үйлесімде болғанда ғана адамның рухы биік, жан әлемі де таза болады.

Абай: «Тәннен жан артық еді, тәнді жанға бас ұрғызса керек еді», - десе, Шәкәрім “адам баласында екі ұмтылыс болады, біреуі тән ұмтылысы, екіншісі - жан ұмтылысы” деген. Бұл нақыл сөздердің мағынасы адамның қадір-қасиеті оның сыртқы тұлғасында емес, керісінше, оның жан дүниесінде екенін білдіреді.

Әр адамды сипаттайтын тән, жан және рух барлық уақытта үйлесімділікте бола бермейді және бірегей ұмтылыстарға бағына бермейді. Олардың арасындағы үйлесімділікке қол жеткізу адамның жан әлемінің бай болуына және өзіндік *даралық сапаларына* байланысты.

Адам өмірдің ақиқаттарын тани отырып, өзінің ішкі рухани әлемін тани бастайды және өзіндегі адами құндылықтарды ақиқаттарды түсіне бастайды: «Мен қандаймын?» деген сұраққа жауап іздеген әр адам өзіне іштей қарап, бөтен адамдардың назарынан жасырынған қасиетті өзінің - ішкі жан әлемінен, өзіндік даралығынан табады. Адамның ішкі жан дүниесі үнемі өзгерісте, дамуда болатын күрделі құбылыс.

Әр адамның жан дүниесі өзінше бір әлем. Өмірде ішкі жан дүниесі бірдей екі адам болмайды. Платон еңбектерінде «адам жаны өз бетінше субстанция» деп сипатталады. Оның ойынша жан дегеніміз тәнмен бірге өмір сүретін, бірақ тәнге тәуелсіз, көзге көрінбейтін, аса биік құдіретті, мәңгі дүние. Алайда, жан дегеніміз, ол - діни ұғым емес. Ол туралы кезінде Сократ, Платон, Аристотель, Мұхаммед, Яссауи, Ибн Сина, Абай, Толстой, Лермонтов, Шәкәрім т.б. көптеген философтар мен ойшылдар айтып кеткен. Олар адамның ғана жан мен тәнді өзіне бағындырып, сананы дамыта алатындығын және адамның ақыл-ойы, өзіндік сана-сезімі, рухы, ішкі жан

әлемі неғұрлым үйлесімді дамыған болса, адам өзін солғұрлым парасатты сезінетіндігін еңбектерінде дәйектеп көрсеткен.

Даралық адамды өзгелерден еркшелендіріп тұратын әр кісінің өзіндік қасиеті. Тұлғаның адамгершілік-рухани қалыптасуында жан мен тән үйлесімділігіне қол жеткізу тұлғаның өзін-өзі тану мотивтерін қалыптастырудың бір шарты болып табылады.

Жеке тұлға дамуының қозғаушы күші неден басталатынын түсіну адамның жалпы әрекетінің *мотивация* жүйесіндегі өзін өзі тану қажеттігінің мәнін сезінуге мүмкіндік береді. *Мотив* – адамды нақты әрекетке итермелуші күш, онда белгілі бір қажеттіктер көрініс табады (3). Мәселен, қарым-қатынас жасауға деген қажеттікті қарым-қатынас мотиві тудырса, еңбекке қажеттік еңбек әрекеті мотивінен туады, ендеше, өзін-өзі тануға қажеттік өзін-өзі тану мотивінен бастау алады. Белгілі бір мотивтің әсерімен адам алдына мақсат қойып әрекет етеді, әр түрлі әдістерді, тәсілдерді, әрекеттер тізбегін пайдалана отырып сол түпкі мақсатына жетеді. Мақсат – болашақ нәтиженің алдын ала болжамдалған бейнесі. Егер өзін-өзі тану пәні мысалында алар болсақ, олар әр түрлі болуы мүмкін және олардың бәрі өзін-өзі тану барысында бірте-бірте қол жеткізілетін болашақ нәтиженің бейнесі. Ішкі сипатына қарай мақсаттар “кең” және “тар”, нақтылы іске асатын және нақтылы іске аспайтын, шынайы және жалған мақсаттар деп бөлінеді.

Өзін-өзі танудың “кең” мақсаттарына адамның өзін жеке тұлға ретінде тануы мен өзінің өмірлік мақсаттарын белгілей алуы жатады. Кейбір ғалымдар өзін-өзі тану пәнінің мақсатына адамның өзін жеке тұлға ретінде тануымен қатар, өз өмірінің тұғырнамалық мәнін саналы түрде ғана емес, бейсаналылық пен санадан тыс деңгейде тануы да кіреді деп көрсетеді. Мұндай деңгейдегі өзін-өзі тану өмірдегі басқа мақсаттарды екінші кезекке ысыра отырып, өмір өзегін басқа арнаға бұратын мақсатқа айналуы мүмкін. Әйтсе де адамдардың дені өзін-өзі танудың шексіздігін сезінгендіктен де, оны оқытуды өмір сүруге, жасампаздыққа, өзін-өзі дамытуға жеткілікті дәрежедегі дағдыларды меңгерту аясымен шектейді.

Өзін-өзі танудың “тар” мақсаттарына адам үшін дәл қазіргі сәтінде өзекті болып саналатын “МЕН” образының нақты мазмұны кіреді. Тар мақсаттар үйлесімділіктің әр түрлі жүйесіне қатысты қарастырыла береді. Адам өзінің интеллектуальдық мүмкіндіктерін немесе мінез-құлық қырларын, зейіндік және қатысымдық қабілеттерін тани алады. Бұл тізімді ары қарай да жалғай беруге болады. Ең маңыздысы - өзінің бойындағы танылатын объектілерді немесе әрекетің мен болмысыңның сипатын тізбелеу емес, бастысы жеке тұлға үшін дәл бүгінгі таңда ненің мәндірек екенін анықтау. Егер біз мамандық таңдасақ, мұндағы басты мәселе - осы таңдалған салаға сай өз қабілеттерімізді дұрыс бағалай алу. Егер біз бір адаммен танысып, достасуды қаласақ, онда біз үшін мәнді нәрсе - өзіміздің қатысымдық сапамызды, өзгеге ұнайтын қасиеттерімізді, жақсы дос болу

қабілетімізді тани алуымыз. Өзін-өзі тану мақсаттарының жүйелі қойылымы болуы да мүмкін. Ең бір кең таралған және тәжірибеде ең жиі қолданылып жүрген бағдарлар жүйесі “қалаймын” – “орындай аламын” – қажет” триадасы тізбегі болып саналады. Егер адам осы мәселелерге жауап бере алса, жақын күндерде және кемел болашақта неге қол жеткіземін, менің мүмкіндіктерім қандай, олардың бәрі *социумның*, қоршаған ортаның талаптарына қалай жауап береді ? деген сауалдарға уәжі бар болса, ол өзін-өзі тану ауқымын да кеңейте алады деген сөз.

Өзін-өзі танудың мақсаттары нақтылы іске асатын және нақтылы іске аспайтын, шынайы және жалған деп те сараланады. Нақтылы іске асатын мақсат біздің бойымызда осы уақытқа дейін қалыптасқан қасиеттерді танып, талдау жасау қажет болған тұста қойылады. Ал нақтылы іске аспайтын мақсат, осыған керісінше, әлі өз бойымызда жоқ нәрселерді табуға және оны тануға ұмтылыс жасағанда тірек болады. Адамды өзінің алдына “кең” және “тар”, нақтылы іске асатын және нақтылы іске аспайтын , шынайы және жалған мақсаттарды қоюға не итермелейді? Әрине, оған өзіне сәйкес қажеттіктерде көрініс табатын әрекет мотивтері қозғау салады. Ондай мотив түрлерін үлкен екі топқа біріктіруге болады:

- 1) өзін-өзі тану әрекетінің негізіндегі арнайы мотивтер;
- 2) өзін-өзі танумен қосалқы байланысатын жанама мотивтер

Арнайы мотивтерге, бірінші кезекте, адамның өзіне деген қызығушылығы жатады. Қызығушылық – өзін танудағы эмоциялық бояуы қанық танымдық қажеттілік. Мамандар адамның өзіне деген қызығушылығының дамуын бірнеше сатыға бөліп қарастырады: әуестік; өзіне деген жеке қызығушылық; өзі-өзі тануға құштарлық. Өзін-өзі танудың *жанама мотивтеріне* өзін-өзі тану әрекетін күшейтуде қосалқы қызмет атқаратын барлық мотивтер енеді. Олар өзінің рөліне қарай үш деңгейге бөлініп, іштей былайша топтастырылады (4):

- адамның өзіндік “Менімен” байланысты мотивтер (өзін-өзі құрметтеу, “Меннің” біртұтастығы мотивтері, өзін-өзі дәл тани алу мотивтері, өзін басқалардың көзімен тану мотивтері);
- өзін-өзі дамытуға байланысты мотивтер (өзін-өзі бекіту, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі таныту, өзін-өзі белсендіру мотивтері);
- басқа әрекет түрлеріне қатысты (қарым-қатынас, бедел, жетістік, таным, оқу, адамгершілік және т.б.) мотивтер.

Аталған мотивтердің өзін-өзі тану мотивімен де өзара байланыс механизмдері шамамен бірдей болып шығады. Өзін-өзі тану мотивінің дұрыс қалыптасуы өзге мотивтердің де қызметінің жандануына оң ықпал етеді. Өзіне деген қызығушылық адамның өзін-өзі дамыту мотивтерінің өрістеуіне кең жол ашады. Ал өз кезегінде айқындалған өзін-өзі дамыту мотиві өзін-өзі тануға деген қажеттілікті күшейтіп, адамның өзіне қызығушылығын

арттырады. Мұндай сабақтастықты барлық мотивтерге қатысты санамалап айтуға болады. Мәселен, адамның өзіне қызығушылығы қарым-қатынасқа ерекше мән беру нәтижесінде сол өзі қатынасқа түсетін адамдарды тануға деген құлшынысты туғызбай қоймайды (5). Өзін-өзі тану мотивтері әлсіз байқалатын кей жағдайларда оның орнын басқа мотивтер алмастырады да, өзін-өзі тану әрекетінің дамуына себепші болады. Мысалы, жеке тұлғаның бойында жетістік мотиві айқын көрінгенімен, оның өзін-өзі тануға деген қызығушылығы байқалмайды. Тек кездейсоқ бір сәттіліктерге сеніп не жолы болғыштыққа жорып, үлкен бір жетістіктерге жету мүмкін емес, сол себепті адам әрдайым өз бойындағы қабілеттер мен мүмкіндікті танып, соған мән беріп отыруы, яғни өзін-өзі тануға ұмтылуы шарт. Басқаша айтқанда, өзін-өзі танымайынша ешқандай мотив шын мәнінде толық жүзеге аспақ емес. Айналып келгенде сол мотивтің бәрі өзін білуге, өзіне деген қатынасқа, өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі бағалау қабілеттеріне келіп табан тірейді, тек сондай жағдайда ғана аталған мотивтердің өзара бірлікте жүзеге асуы белгілі бір нәтижелерге қол жеткізетін болады. *Тұлғаның мотивациясы мен құндылығының арақатынасының мәнін* анықтауда оның өзін-өзі тануының негізгі төрт аумағын төмендегідей көрсетуге болады:

1. Тұлғаның мотивациялық аумағы: мінез-құлықтың және іс-әрекеттің мотивтері, әлеуметтік қажеттіліктер.
2. Белсенділік аумағы: интерналдылық, инициативтілік, өзіне-өзі сенімділік, өзін-өзі таныту.
3. Тұлғаның құндылықтық-мағыналық аумағы: құндылықтық бағдарлар, өмірдің мағынасы мен мақсаттары.
4. Тұлғаның этникалық өзіндік санасының аумағы – этникалық жаңсақ нанымдардың негізінде қалыптасатын этномәдени сәйкестілік .

Өзін-өзі танудың басты нысаны адам, яғни дара тұлға. Сондықтан қоғамдық ғылымдарда тұлға мәселесі ең өзекті деп танылады. Қазіргі ғалымдар тұлға мәселесін зерттеуде тұлғаның психодинамикалық, аналитикалық ,гуманистік когнитивті, мінез-құлықтық, іс-әрекеттік, диспозициялық теориясы сияқты ұстанымдарды бөліп қарастырады. Бұл ұстанымдардың негізі жалпы психологиялық болғанымен, олар өзін өзі танудың да өзегін құрай алады. Олай болса, тұлға дегеніміз - адамның даралық өзгешелігін, мінез-құлқының өзіндік сипаттарын көрсететін көп өлшемді және көп деңгейлі психологиялық сипаттамалар жүйесі. Сөйтіп, тұлғаның ішкі жан дүниесін байытуға қажетті мотивациялар мен құндылықтар адамның өзін-өзі тануына негіз болады.

Өзін-өзі тану пәні мұғалімінің кәсіби анықталуы

Соңғы онжылдықта мұғалімдер, тәрбиешілер және ата-аналар алдында жас жеткіншек ұрпаққа рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселесі туындады. Алғашқы рет балалар мен жастарды жалпы адамзаттық құндылықтарға тәрбиелеу міндетін мемлекеттік деңгейде еліміздің Бірінші ханымы – «Өзін-өзі тану» жобасының авторы С.А.Назарбаева ұсынды.

«Өзін-өзі тану» адамгершілік-рухани білім берудің басты мақсаты - жас жеткіншек ұрпақтарды құндылық және адамгершілік идеалдарға баулу, оқушылардың өзін оңды қабылдауын қалыптастыру, адамның жоғарғы мақсаттарын түсінуі іске асырылады.

2002 жылдан бастап Қазақстан Республикасында «Бөбек» Ұлттық ғылыми-практикалық, білімділік және сауықтыру орталығының (ҰҒПБСО) жетекшілігімен «Өзін-өзі тану» жаңа білімділік бағдарламасын бейімдеу іске асырылады.

Эксперименттік кезең көрсеткендей, оқыту мен тәрбие берудің дәстүрлі және жаңа әдістерінің мазмұнын қайта ұғыну болып жатыр. Жаңа пән өмірдің күрделі жағдайларын талдау, әріптестік ету, шығармашылық, өзін және басқаларды тануда балаларға көмектесетін қазіргі заманғы тәрбиеші, мұғалімнің мүлдем жаңа рөлін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының БҒМ 2010 жылғы 28 маусымдағы №343 бұйрығымен адамгершілік-рухани білім және тәрбие беру бойынша эксперименттік жұмыс алдыға қойған мақсаттарына жетуіне байланысты аяқталды. 2010-2011 оқу жылында Қазақстан Республикасының білім мекемелерінде «Өзін-өзі тану» жаңа пәні енгізілді.

«Өзін-өзі тану» мамандығы бойынша мұғалімдерді дайындауға мемлекеттік тапсырыстың осы уақытқа дейін болмауына байланысты, аталған пәнді біліктілікті арттыру курсынан өткен бастауыш сынып мұғалімдері, пән мұғалімдері, психологтар жүргізеді.

Өзін-өзі тану мұғалімі, ең алдымен, өзін-өзі тануға, өзін-өзі жүзеге асыруға, өзін-өзі анықтауға қабілетті, оқушыларын қалай тәрбиелегісі келсе, өзі де солай болуға ұмтылатын педагог.

Өзін-өзі танудың ерекшелігін ескере отырып, сабақтардың бейстандарт түрлері қолданылады, мұғаліммен ашық диалог жүргізіледі, әлеуметтік-рөлдік ойындар, тренингтер, пікірталастар, өмірдік бақылаулармен алмасулар жүргізіледі. Ұсыныстарда өзін-өзі тану сабақтарында және тәрбие беру шараларында пайдаланатын интерактивті әдістемелер, сондай-ақ жаттығулардың, сабақтардың, тәсілдердің үлгілі әзірлемелері ұсынылған.

Ұсыныстарда педагогтың кәсіби ұстанымы, оқушы мен мұғалімнің портфолиосының құрылымы бойынша материалдар ұсынылған.

Аталған әдістемелік ұсыныстар оқушыларға адамгершілік-рухани тәрбие беру мәселелері бойынша материалдардан тұрады және педагогтарға әдістемелік көмек көрсетуге бағдарланған. Әдістемелік ұсыныстарды өзін-өзі тану мұғалімдері, сынып жетекшілері, тәрбиешілер пайдалана алады.

Өзін-өзі тану мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі

Педагог – тәрбие беру басымдылықтарының негізгі жолсерігі. Тәрбие үрдісінің ақырғы нәтижесі оның кәсіби-тұлғалық қасиеттеріне байланысты. Мейірімділік, кішіпейілділік ортасы, педагогикалық қолдауды күшейту, балаларға белсенді сенім арту – бала тұлғасының адамгершілік-рухани

калыптасуының негізін қалаушы жағдайлар. Тәрбиеленушілерге жүргізілген сауалнамалардың нәтижесі бойынша олар, ең алдымен, басқа адамдардың бойында мейрімділік, сүйе алу қасиеттерін бағалайды. Достық, адалдық, ақ жүректік, қайырымдылық, көпшілдік, адамдарға құрмет сезімі, жауапкершілік, өзін-өзі құрметтеу сезімі де маңызды болып табылады.

Әрбір педагог өзінің оқушыларының қандай болғанын тілесе, өзі де сондай болуы тиіс. Бұл кәсіби іс-әрекетте құзыретті әдісті іске асыруға мүмкіндік береді

Ұстанымдар:

- өз-өзіне сенім – бұл өмірдің негізі;
- педагогтың әсері саналы стратегиялық мақсатқа бағынуы тиіс;
- кәсіби рефлексия, өзін-өзі тану және өзін-өзі дамытуға қабілеті;
- балалардың өзін-өзі көрсетулерінің алуан түрлілігіне дене және сөз реакцияларының вариативтілігімен жауап беру қабілеті;
- психологиялық-педагогикалық білімдерді меңгеруі, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру;
- а жарқындылық және балалармен қарым-қатынас жасаудың табиғи дарыны, жан жүрегімен қызмет етуге дайындылығы.

Өзін-өзі тану мұғалімінің этикасы

- педагог өзін-өзі тануға, өзін-өзі жеңуге және өзін-өзін өзгертуге дайын және қабілетті болуы керек;
- баланы сөзсіз қабылдау;
- баланың тұлғасын және өмірлік тәжірибесін құрметтеу;
- Өзінің іс-әрекетін құпиялыққа негіздеу;
- без-келген жағдайда баланы жақтау, қорғау, өйткені баланың үлкендерге қарағанда қателесу құқығы бар;
- жылы, шынайы өзара қарым-қатынастың дамуына ықпал ету;
- баланың сеніміне мұқият қарау. Балалардың құпияларын сақтай алу;
- балалар мен әріптестеріне мейірімді, сабырлы, шынайы бола білу;
- балалардың оңды көріністерінде жетістік жағдайын құру;
- бшық көзқараспен қарап, күлімсіреуді, мақтауды, қолдауды, жылы сөздерді, ақыл айтуды пайдалану;
- баланың мәселесін шешуде басымдылық балаға берілетінін есте сақтау;
- баланың мәселені ұғынып, жағдайдан шығу үшін лайықты жолдарды іздеуі үшін жағдайлар жасау;
- баланың қайталанбас бірегейлігін мойындау, оның өзекті және ықтималды мүмкіншіліктерін ашуға ықпал ету;
- сезімдерді көрсету мен тәрбиешінің мінез-құлқында шынайылықты, ашықтықты, адалдықты сақтау;

- тыңдау және мән беру, көру және бақылау қабілеті, бағаламай, сынамай, тек өзінің көзқарасы тұрғысынан (мұғалімнің емес) түсіне алу;

Істеуге болмайды:

- қайсыбір ағымға немесе бағытқа жататын белгілері бар ала-құла, ашық-шашық киімдерді киюге болмайды. Киім елеусіз, жылы түстен болуы тиіс;
- сөйлесу кезінде көзіңізге қара көзәйнек кимеңіз – көздер қарым-қатынас жасауда маңызды рөл атқарады;
- танысуды жылдамдатпаңыз, алғашқы кездесуде бала туралы барынша көп біліп алуға тырыспаңыз. Бірден көптеген сұрақтар қоймаңыз – алдымен өзіңіз туралы, өзіңіздің жұмысыңыз туралы әңгімеленіңіз;
- танысудың алғашқы кезінде отбасы, мектеп, тұратын жері, уыт заттарды пайдалануы, жеке бас мәселелері секілді тақырыпта сұрақтар қоймаңыз. Одан да баланың пікірі бойынша көмекті қажет ететін басқа балалар туралы әңгімелескен жөн;
- алғашқы кездесуде бірден балаға көмек беруге тырыспаңыз (көмек көрсетем деп қыстамаңыз) - жұмысыңыз бойынша өзіңіз көмек сұрасаңыз жақсы болады;
- жасөспірімге аяушылық сезіміңізді көрсетпеңіз, бұл кемсітушілік болып көрініп, сіз бен баланың арасын алшақтатуы мүмкін;
- көмектесу қолыңыздан келмесе, уәде етпеңіз;
- өтірік айтапыңыз, алдамаңыз, шынайы емес мәліметтерді ешқашан хабарламаңыз. Өтірік ерте ме, кеш пе, бәрібір ашылып қалады, бұл сіздің беделіңізге нұқсан келтіріп, баламен және оның достарымен арақатынасыңызға кері әсерін тигізеді;
- ешқандай «саяси ойындарды» жүргізбеңіз: біреуге қарсы ешкіммен бірікпеңіз, әрқашан бейтарап болуға тырысыңыз;
- ешкімді ешқашан кінәламаңыз және сөкпеңіз – баланы осы қалпында қабылдаңыз. Оның көзқарастарына, мінез-құлқына, сыртқы түріне сабырлы болыңыз. Бір нәрсе туралы өзіңіздің пікіріңізді сабырлы және дәлелді айту керек;
- баланың пікірлеріне немқұрайлы қарамаңыз – керісінше, ол сіздің қызығушылығыңызды, оның пікіріне деген құрметіңізді сезінуі керек;
- баланың сұрақтары мен тілектерін назарсыз қалдырмаңыз – егер жауабыңыз болмаса, бірден айтыңыз;
- баланың сөзін бөлмеңіз, аяғына дейін тыңдауға тырысыңыз;
- азғыруға бой бермеңіз – ауытқушылық, азғындыру мінез-құлқының себебін түсінуге тырысыңыз;
- араларыңызды қысқартпаңыз және алшақтатпаңыз, ол әрқашан орынды болуы тиіс. Баланың сізді басынып алуына жол бермеңіз. Дәрекілікке дәрекілікпен жауап бермеңіз, әрқашан сыпайы және сабырлы болыңыз;

- бір сұрақты талқылау отырып алмаңыз. Балаға қызықты болуы мүмкін тақырыптар өте көп;
- арзан бедел үшін ешқашан балаға темекі, сыра бермеңіз – бұл заңға қайшы келеді. Ең бастысы, сіз – салауатты өмір салтын уағыздаушы екеніңізді ұмытпаңыз;
- ғибрат айтпаңыз – сіз тек бала мен әлеуметтік ортаның арасындағы көпірсіз, баланың таңдау жасауына мүмкіндік беріңіз;
- балаға немесе жасөспірімге өзіңіздің ортаңызды қыстамаңыз. Егер сізден сөйлескісі келмесе, қинамаңыз. Сіздің оны көруге әлі де уақытыңыз болады;
- қатал бағадан қашыңыз. Сөйлегенде әрқашан сыпайы, әрі әдепті болыңыз (жауласқан топтар, басқа бала, ата-аналар туралы). Сіздің олардың өмірін сынауға құқығыңыз жоқ;
- балалардың арасындағы дау-дамайларда олардың рұқсатынсыз (келісімінсіз) әділқазы рөлін атқармаңыз;
- жұмысыңызға байланысты күйзелістеріңізді жасырмаңыз – мәселелі жағдайларды әріптестеріңізбен талқылауға тырысыңыз;
- балалармен қарым-қатынаста талапты, зілденген дауыспен сөйлепеңіз. Әрқашан ымыраға келуге тырысыңыз, қарым-қатынасты құрылымды диалогқа ауыстырыңыз.

Өзін-өзі тану қызметтері

Өзін-өзі тануда «өзін-өзі тану», «өзін-өзі өзектілеу», «өзін-өзі жетілдіру», «өзін-өзі тәрбиелеу» «өзін-өзі басқару», «даму» және «қалыптасу» «саналы пайымдау», «өзінді талдау» сияқты қызметтері бар. Педагогика ұғымдарының бірі - өзін-өзі тәрбиелеу. Өзін-өзі тәрбиелеу – жеке тұлға болып қалыптасудың негізгі маңызды бөлігі. Оның нәтижесі қоғамдық талаптарға адамның өзіндік жауап қайтаруы, яғни реакциясы арқылы көрінеді. Өзін-өзі тәрбиелеу – ол моральдық және этикалық нормалардың қалыптасуы және олардың әдетке айналуы.

Өзін-өзі тәрбиелеу – адамды дамытуға арналған тәрбие үрдісі. Кез-келген тәрбие жүйесінде адам өзін әлеуметтік тұлға ретінде сезініп, қоғаммен және табиғатпен біртұтас тіршілік етеді. Өзін-өзі тәрбиелемей жеке тұлға қалыптаспайды. Өзін-өзі тәрбиелеу барысында адам өз білімін дамытады. Өздігінен білім алу – мәдени мұраны игерудің өзіндік жүйесін жасау, өзін дамытушы жүйе құру. Өздігінен білім алу білімді дамытушы қозғаушы күш болып табылады. Өздігінен оқу- адамзат тәжірибесін өзінің ынтасымен, өзі таңдаған әдіспен игеру үрдісі. Осы өздігінен білім, тәрбие алу, оқу адамның ішкі жан-дүниесінің қажеттілігінен туындап, өздігінен дамуға өзін-өзі жетілдіруге тұлғаны бағыттайды. Өзін-өзі оқытуды оқу орындарының оқу бағдарламасы мен оқу жоспарынан тыс қоғамдық және өзіндік қажеттіліктер негізінде жүйелі және белгілі бір мақсатқа құрылған жеке тұлғаның танымдық іс-әрекеті деп тануға болады. Өзін-өзі оқыту – жалпы және кәсіби

білімнің үздіксіз жалғасы, өйткені білімнің жан-жақты болып кеңеюіне және адамның рухани баюының жетілуіне септігін тигізеді. Сонымен қатар интеллектуальдық арсеналының үнемі жаңалануына, кәсіби шеберлігінің шындалуына әсер етеді.

Өзін-өзі тануды өзін-өзі тәрбиелеуден ажыратып қарауға болмайды. Ол педагогиканың негізгі бөлігі ретінде қарастырылады және ол берілген тәрбиенің қорытындысы. Ол жалпы жеке тұлғаның рухани даму үрдісінде де байқалады. Өзін-өзі тану түсінігінен жалпы мәдени дамуды да бөліп қарастырмаймыз. Өзін-өзі оқыту мәселесінде теориялық материалдарға анализ жасау және өзін-өзі тәрбиелеу барысында анықталғаны жоғары курс студенттерінің көбінесе өзін-өзі басқару тәртібі сәйкес келсе, ал қалған пайызы өз-өзімен жалпы жүйесіз жұмыс жасайды. Сонымен бірге өз-өзімен жүйелі жұмыс жасау қатары университет ішіндегі студенттердің бойында күннен күнге сиреп барады. Оның себебі, студенттер өзін-өзі басқару үрдісіне даярланғанымен, оның әдіс-тәсілдері үйретілмейді. Егер мұғалім мектеп оқушыларының өзін-өзі тәрбиелеуіне басшылық жасауда қиындықтар сезінсе, онда оның өзі де өзін-өзі дамытуды дұрыс біле бермейді. Мұның себебі, педагогикалық курстарда өзін-өзі тәрбиелеу мәселесі бойынша дәріс өте аз оқылады, ал практикалық-тәжірибелік сабақтар дұрыс жүргізілмейді. Осы тұрғыдан студенттердің өзіне өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі тануға қатысты тәжірибе аз екенін ескерген жөн.

Өзіндік есеп беру — қоғамдық жұмысты атқару, баланың өз іс-қылығына жауаптылығы, жолдастарымен тәжірибе алмасуы.

Өз іс-қылығына талдау жасау — өзінің кейбір қылықтарына сын көзбен қарап, себебін білгісі келуі, оны жоюға тырысуы.

Өзін-өзі бақылау — кемшіліктерін болдырмау үшін жағымды мінез-құлықтарын дамыту мақсатында күнделік жүргізу.

Өзін-өзі тәрбиелеу белсенділігі — тәрбиеші өзін-өзі тәрбиелеуге баланың ынтасын оята алғанда тәрбие жұмысы нәтижелі жүреді.

Өзіне баға беру — мінез-құлықтарының кемшіліктерін жою үшін баланың өзін өзі тәрбиелеуі. Қазіргі қоғамдағы белсенді өмір сүрудегі жеке тұлғаның тәрбиесін ең алдымен әрбір тұлғаның өз-өзіне деген үлкен талап қоя білуі өз ісіне жауапкершілікпен қарауы, сонымен қатар бойындағы ізгі қасиеттерді дамытудағы саналы іс-әрекеті құрайды. Ғалымдардың зерттеулері бойынша бұндай үрдісте өзін-өзі тәрбиелеу маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі тәрбиелеу мәселесін әр түрлі қырынан тануға болады. Л.И. Рубинский өзін-өзі тәрбиелеуді “адамның өзін-өзі өзгерту мақсатындағы іс-әрекеті” деп қарастырады. А.И. Кочетков өзін-өзі тәрбиелеу үрдісін тек жеке бастың қызығушылығынан емес, қоғамдық талаптардан да туындайды деп таниды. Өз еңбегінде “өзін-өзі тәрбиелеу жеке тұлғаға саналы түрде бағынышты өзіндік даму. Адам бойындағы күш-қуаты және қабілеті қоғам тудыратын талап, мақсат-мүдде, қызығушылықтар қалыптастырады”, - деп көрсетеді. Ал В.П. Киселев өзін-өзі тәрбиелеудің негізгі саналы түрде өзін-өзі тану барысында өзін биікке жетелейтін жолдарды, ерекшеліктерді жете тани білуде деп есептейді.

«Өзін-өзі тану» пәні оқытушысының тұлғалық портреті	
Жеке тұлғаның жалпы сипаттамасы	Ізгіниетті, жеңіл әзілге бейім, әділ, шыншыл демократияшыл. Эмпатияға қабілетті, жеке-дара студенттермен және тұтастай топпен орнықты байланысты жеңіл орната алады.
Топтағы әрекет	Икемділік танытуға қабілетті. Өзінің біліктілігінің арқасында оқу материалдарын жеңіл де еркін меңгере алады. Сұрақ қоюға шебер. Студенттерінің өмірлік жағдаяттарда шешім қабылдауына әр кезде көмектесуге дайын екенін сезіндіре алады. Эксперимент жасауға, жаңаны іздеуге деген құлшынысы мен ниеті зор. Студенттермен қарым-қатынас үстінде олардың өзін өзі тануына мүдделілік таныта алады.
Өзін-өзі қабылдауы	Өзін-өзі оң бағалайды, оптимист, өзін-өзі қабылдай алады.
Өзге адамдарды қабылдай алуы	Өзге адамдардың (студенттердің, әріптестерінің, басшылардың) әрекетіне толеранттылықпен қарау. Студенттермен қарым қатынасында «оларды құрметтеуге, толық сенуге және жоғары бағалауға лайық жеке тұлға» деп қарайды

«Өзін-өзі тану» пәнін оқыту әдістемесі бойынша кейбір тест тапсырмаларының үлгілері

Қазіргі заманғы жаһандық дағдарыстар:

- A) білім, қоғам, денсаулық.
- B) мәдениет, қабілет, материалдық.
- C) жеке тұлғалық, қоғамдық, экологиялық.
- D) табиғи, саяси, апаттық.
- E) экологиялық, эмоционалдық, зияткерлік.

Дұрыс жауабы= C

Жалпыадамзаттық құндылықтар:

- A) ақиқат, сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ішкі тыныштық, қиянат жасамау.
- B) адамгершілік, махаббат, сенімділік, тазалық, қасиет.
- C) кішіпейілділік, ақиқат, парыз, махаббат, ақкөңілділік.
- D) сүйіспеншілік, ұждан, сезім, тәртіп, парыз.
- E) жігер, дұрыс әрекет, сана, ақыл.

Дұрыс жауабы= А

Құндылықтар – бұл:

- A) қабілеттерін анықтау жүйесі.
- B) адам үшін өте маңызды заттар мен құбылыстарды, қасиеттер мен жай–күйлерді атайды.
- C) адамның дамуын жүзеге асыратын тенденциялар.
- D) қоғамдық нормалар.
- E) өзекті әлеуметтік мәселелер

Дұрыс жауабы= В

Қиянат жасамау– бұл:

- A) рухани аспект.
- B) интеллектуалды аспект.
- C) адамгершілік аспект.
- D) эмоциялық аспект.
- E) физикалық аспект.

Дұрыс жауабы = А

Құндылықтар туралы мәселені алғаш көтерген:

- A) Ж.Руссо.
- B) Сократ.

С) И.Кант.

Д) Э. Берн.

Е) А. Маслоу.

Дұрыс жауабы = В

Дұрыс әрекет– бұл:

А) рухани аспект.

В) интеллектуалды аспект.

С) адамгершілік аспект.

Д) эмоциялық аспект.

Е) физикалық аспект.

Дұрыс жауабы = Е

Сүйіспеншілік– бұл:

А) рухани аспект.

В) интеллектуалды аспект.

С) адамгершілік аспект.

Д) эмоциялық аспект.

Е) физикалық аспект.

Дұрыс жауабы = С

Ішкі тыныштық– бұл:

А) рухани аспект.

В) интеллектуалды аспект.

С) адамгершілік аспект.

Д) эмоциялық аспект.

Е) физикалық аспект.

Дұрыс жауабы = D

Ақиқат– бұл:

- A) рухани аспект.
- B) интеллектуалды аспект.
- C) адамгершілік аспект.
- D) эмоциялық аспект.
- E) физикалық аспект.

Дұрыс жауабы = B

Адамды тәрбиелеу барысында АР-ҰЖДАН ілімі аудай қажет деп айтқан:

- A) Шәкәрім Кұдайбердіұлы.
- B) Абай Құнанбайұлы .
- C) Ш.А.Амошашвили.
- D) Әл-Фараби.
- E) Жүсіп Баласағұн.

Дұрыс жауабы = A

«Балалар жанды білімді аңсайды» - деп айтқан:

- A) Шәкәрім Кұдайбердіұлы.
- B) Абай Құнанбайұлы .
- C) Ш.А.Амошашвили.
- D) Әл-Фараби.
- E) Жүсіп Баласағұн.

Дұрыс жауабы = C

Білім берудің екі аспектісі:

- A) Бқпалдастыру, шығармашылық.
- B) Ментальды, эмоционалды.

- С) Рухани, табиғи.
- Д) Шабытты, парасатты.
- Е) Интеллектуалы, рухани -адамгершілік.

Дұрыс жауабы = Е

«Өзіңді өзің таны» - деп айтқан:

- А) Э.Бернс.
- В) Сократ.
- С) Дж. Дьюи.
- Д) Ж.Пиаже.
- Е) З.Фрейд.

Дұрыс жауабы = В

«Сен өзгерсең, айналадағы әлем де өзгереді» - деп айтқан:

- А) Сократ.
- В) Э.Бернс.
- С) Дж. Дьюи.
- Д) Лао-Цзы.
- Е) З.Фрейд.

Дұрыс жауабы = D

Өтірік айту:

- А) & Тілге жасалған қиянат.
- В) Құлаққа жасалған қиянат.
- С) Тәнге жасалған қиянат.
- Д) Әлемге жасалған қиянат.
- Е) Көзге жасалған қиянат.

Дұрыс жауабы = А

Жаман сөз есту:

- A) Тілге жасалған қиянат.
- B) Құлаққа жасалған қиянат.
- C) Тәнге жасалған қиянат.
- D) Әлемге жасалған қиянат.
- E) Көзге жасалған қиянат.

Дұрыс жауабы = B

Барлығынан жамандық көру:

- A) Тілге жасалған қиянат.
- B) Құлаққа жасалған қиянат.
- C) Тәнге жасалған қиянат.
- D) Әлемге жасалған қиянат.
- E) Көзге жасалған қиянат.

Дұрыс жауабы = E

Жағымсыз ойлау:

- A) Тілге жасалған қиянат.
- B) Құлаққа жасалған қиянат.
- C) Тәнге жасалған қиянат.
- D) Әлемге жасалған қиянат.
- E) Көзге жасалған қиянат.

Дұрыс жауабы = D

Жаман әрекет жасау:

- A) Тілге жасалған қиянат.
- B) Құлаққа жасалған қиянат.

- С) Тәнге жасалған қиянат.
- Д) Әлемге жасалған қиянат.
- Е) Көзге жасалған қиянат.

Дұрыс жауабы = С

Жеке тұлғалық дағдарыстың түрлері:

- А) Экологиялық, саяси, тәндік
- В) Әлеуметтік, эмоционалды, табиғи
- С) Зияткерлік, әлеуметтік, мәдени
- Д) Әлеуметтік, экологиялық, жаһандық
- Е) Зияткерлік, эмоциональдық, тәндік

Дұрыс жауабы = Е

Қоғамдық дағдарыстың түрлері:

- А) Экологиялық, саяси, тәндік
- В) Зияткерлік, әлеуметтік, мәдени
- С) Әлеуметтік, экологиялық, жаһандық
- Д) Экономикалық, саяси, мәдени, отбасылық, білім беру
- Е) Зияткерлік, эмоциональдық, тәндік

Дұрыс жауабы = D

Экологиялық дағдарыстың түрлерін көрсетіңіз:

- А) Экологиялық, саяси, тәндік
- В) Климаттық, ресурстық, табиғи
- С) Әлеуметтік, экологиялық, жаһандық
- Д) Экономикалық, саяси, мәдени
- Е) Зияткерлік, эмоциональдық, тәндік

Дұрыс жауабы = В

«Мектепті емес, мұғалімнің жан дүниесін реформалау қажет»:

- А) А.Сухомлинский
- В) Ш.А.Амонашвили
- С) Я.Корчак
- Д) Ж..П.Сартр.
- Е) А.Байтұрсынов

Дұрыс жауабы = В

«Әр адамның бойында күн бар, тек оны нұрлануына мүмкіндік беріңдер» деген:

- A) Диоген
- B) Сократ
- C) Әл Фараби
- D) Платон
- E) Аристотель

Дұрыс жауабы = B

1. Рухани-адамгершілік білім беру дегеніміз-

- A) Рухани-адамгершілік салада нақты білімдік деңгейге қол жеткізу
- B) Қарым-қатынастық мәселелерді шешудегі әлеуметтік тәжірибе,
- C) Тұлғаны және оның жеке тәжірибесін дамытудағы құндылықтар жүйесі
- D) Жеке тәжірибенің өзара әрекеттестігі, әлеуметтік іс-әрекет түрлері
- E) Жалпы кәсіптік бағдарлы білім беру;
- F) Арнаулы білім беру ұйымдарындағы педагогикалық үдеріс.
- G) Тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін ашудағы арнайы үдеріс
- H) Адамгершілік құндылықтарға бағытталған өзін-өзі тану үдерісі

Дұрыс жауаптар = A, G, H

2. Өзін-өзі тану – бұл:

- A) Өзін қоршаған заттардың түрлі қасиеттерін тану.
- B) Өзіне қатысты құбылыстардың мәнін тану.
- C) Өзінің әлеуетін және басты қасиеттерін тану.
- D) Тұлғалық, интеллектуалдық ерекшеліктерін тану.
- E) Өз санасында ұмытылған нәрселерді қайта байланыстыру.
- F) Мінез қырларын, өзгелермен қарым-қатынасын тану.
- G) Өзін қоршағанның бәрін жанама түрде бейнелеу.
- H) Өзінің психикасы мен қылықтарына немқұрайды қарау .

Дұрыс жауаптар = C, D, F

3. Рухани қажеттіліктер дегеніміз-

- A) Адамды игілікке бастайтын өмірдің идеалды формасы.
- B) Айналадағы заттарды субъективті бейнелендіру қабілеті.
- C) Қайырымдылық пен өзара түсіністіктің мәні

- D) Әлеуметтік ортада өзін-өзі көрсете білу қабілеті.
- E) Тұлғаның өзіндік белсенділігі.
- F) Өзінің өзгелерге керектігінді сезіну қажеттілігі.
- G) Өзіне қатыссыз құбылыстарды бейнелендіру қабілеті.
- H) Өзінің қылықтарын басқару қабілеті.

Дұрыс жауаптар = А, С, F

4. Адамгершілік дегеніміз-

- A) Адамның басшылыққа алатын ішкі және рухани қасиеттері
- B) Қарым-қатынастың қалыптасқан нормаларын сақтамаушылық
- C) Мінездің тұрлаусыз, тиянақсыз, құбылмалы болып отыруы
- D) Тұлғаның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыратын құндылықтар
- E) Өзін-өзі ұғыну, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі тану
- F) Ізгілікті білдіретін моральдық және этикалық нормалар
- G) Адам өміріндегі әр түрлі бағыттар мен ұстанымдар
- H) Өмірдің объективтік заңдылығына сәйкес емес ұғым.

Дұрыс жауаптар = А, D, F

5. «Мен» тұжырымдамасының анықтамасы:

- A) Әркімнің өзін басқалардан ажырата алуынан көрінетін ұғым
- B) Адамның жеке тұлға екенін білдіретін өзі туралы түсініктерінің жүйесі
- C) Әлеуметтік тәжірибені қайта жаңғыртатын адам әрекеті
- D) Адамның айналамен ізгілікті қарым-қатынасқа түсуі
- E) Жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаның дамуы
- F) Тұлғаның өзінің жеке іс-әрекеттерін өзіндік бағалау нәтижесі
- G) Өзін қоршағанның бәрін жанама түрде бейнелеуі.
- H) Адамның өзіндік ерекшелігін танытатын қабілеттіліктер жүйесі.

Дұрыс жауаптар = А, B, H

6. Өзін-өзі дамыту – бұл:

- A) Адамның өзін-өзі жетілдіруге дайындығы .
- B) Өзін-өзі ынталандыру қабілеті.

- C) Өмірлік бағытын практикалық тұрғыдан таңдай алу қабілеті.
- D) Әлеуметтік ортада өзін-өзі көрсете білу қабілеті.
- E) Тұлғаның өзіндік белсенділігі.
- F) Айналадағы заттарды субъективті бейнелендіру қабілеті.
- G) Өзіне қатысты құбылыстарды бейнелендіру қабілеті.
- H) Өзінің қылықтарын басқару қабілеті.

Дұрыс жауаптар = А, С, Е

7. Маманның кәсіби құзыреттілігін білдіретін қабілеттіліктер:

- A) Көшбасшылық сапалары .
- B) Жанжалға бейімділік.
- C) Өзара түсінісуге қабілеттілік.
- D) Қарым-қатынас жасай алу.
- E) Тыңдай және есіте білу.
- F) Тыңдауға қабілетсіздік.
- G) Қарым-қатынастағы белсенділік.
- H) Енжарлық.

Дұрыс жауаптар =С, D, E

8. Қарым-қатынастың адам өміріндегі мәні:

- A) Әр түрлі ақпаратпен бөлісу.
- B) Өзінің жер телімімен бөлісу.
- C) Өзінің жанының, жүрегінің байлығымен бөлісу.
- D) Байлықта өмір сүруге талпыну.
- E) Келісімде өмір сүре алу және соған талпыну.
- F) Лауазымын өсіруге талпыну.
- G) Әлеуметтік жағдайын жақсартуға талпыну.
- H) Татулықта өмір сүре алу және соған ұмтылу .

Дұрыс жауаптар = С, Е, H

9. Өзара қарым-қатынастағы кикілжің түрлері:

- A) Қиратушы, деструктивті.
- B) Альтернативті, конструктивті.

- С) Деструктивті, конструктивті.
  - Д) Конструктивті, қиратушы.
  - Е) Альтернативті, қиратушы.
  - Ғ) Прогрессивті, регрессивті
  - Г) Регрессивті, қиратушы.
  - Н) Прогрессивті, конструктивті
- Дұрыс жауаптар = С, Д, Ғ**

10. Руханилықтың тұлғалық мәнді аспектілері

- А) Педагогикалық, философиялық, саяси
  - В) Альтернативті, стандарттық, қосымша
  - С) Интеллектуальдық, этикалық, эстетикалық.
  - Д) Конструктивті және жобалаушылық
  - Е) Көркемдік, зияткерлік, әдептілік
  - Ғ) моральдық, этикалық, дарындылық .
  - Г) Тереңдетілген, салыстырмалы, жаңашыл
  - Н) Прогрессивті, жаңашыл, толықтырылған
- Дұрыс жауаптар = С, Е, Ғ.**

11. Тұлғаның азаматтық айқындамасы көрінеді:

- А) Барлық мемлекеттерге құрметпен қараудан.
- В) Түрлі елдердің саясатын қолдаудан .
- С) Өз елінің қазба байлықтарын пайдаланудан .
- Д) Өз Отанына деген асқан сүйіспеншіліктен.
- Е) Отаны үшін құрбандық пен ерлікке дайын болудан .
- Ғ) Өз халқына берілгендік, елжандылықтан .
- Г) Өзге халықтарға деген сыйластықтан .
- Н) Әртүрлі ұлттардың тілін білуден .

Дұрыс жауаптар = Д, Е, Ғ

12. Адамның өзін-өзі тануындағы өзіндік кедергілер:

- А) Өзінің табиғаттың бір бөлшегі екендігін түсінгісі келмеу.
- В) Өзгемен өзара әрекеттестік.
- С) Өзін өте жоғары құндылыққа жатқызу.
- Д) Өзін-өзі танудың түрлі құралдарын пайдалану.

- Е) Эгоцентризм.
- Ғ) Альтруизм.
- Г) Қайырымдылық.
- Н) Мейірімділік.

Дұрыс жауаптар = А, С, Е

13. «Өзін-өзі тану» мұғалімінің тұлғалық ерекшеліктері:

- А) Сыртқы бейнесі, педагогтік имиджі.
- В) Сөйлеу мәнері, сөз әдебі
- С) Өзгелермен қарым-қатынас мәдениеті.
- Д) Жүріс-тұрыс мәдениеті.
- Е) Кәсіби мәдениеті, шеберлігі .
- Ғ) Ауылшаруашылық мәдениеті.
- Г) Адамгершілік сапалары, руханилығы .
- Н) Тұрмыстық мәдениет.

Дұрыс жауаптар = С, Е, Г

14. Өзін-өзі дамыту педагогқа мүмкіндік береді:

- А) Өзін-өзі жетілдіруге.
- В) өзін-өзі жоғары санауға.
- С) Тұлғалық, кәсіби өзгеруге.
- Д) Үнемі өзін-өзі идентификациялауға.
- Е) Үнемі өзін-өзі апперцепциялауға.
- Ғ) Үнемі өзін синестезиялауға.
- Г) Үнемі өзін сенсублизациялауға.
- Н) Өзін маман ретінде жүзеге асыруға.

Дұрыс жауаптар = А, С, Н

15. Педагогтің кәсіби шеберлігінің көрсеткіштері :

- А) Өзінің адамгершілік қасиеттерін бағалау .
- В) Өзінің этностық қырларын жақсы білу.
- С) Өз пәнін, педагогиканы, психологияны, әдістемені жақсы білу.
- Д) Өзінің физиологиялық ерекшелігін жақсы білу.

- E) Өзінің табиғи жаратылысын жақсы білу.
- F) Өзінің анатомиялық ерекшеліктерін жақсы білу.
- G) Өзгелермен жағымды қарым-қатынас құра алу.
- H) Өзінің кәсіби мүмкіндіктерін, әлеуетін дұрыс пайдалана білу .

Дұрыс жауаптар = C, G, H

16. «Өзін-өзі тану» мұғалімінің педагогикалық қарым-қатынасының негізгі функциялары:

- A) Демократиялық.
- B) Ақпараттық және интерактивтік.
- C) Әлеуметтік-перцептивтік.
- D) Авторитарлық.
- E) Анархистік.
- F) Өзін-өзі презентациялау және аффективті.
- G) Либералдық.
- H) Тоталитарлық.

Дұрыс жауаптар = B, C, F

17. А.К.Маркова бойынша кәсіби құзіреттілік – бұл:

- A) Педагогикалық іс-әрекеттің орта деңгейде іске асуы.
- B) Педагогикалық іс-әрекеттің қалыпты деңгейде іске асуы.
- C) Педагогикалық іс-әрекеттің жоғары деңгейде іске асуы.
- D) Орташа дейгейдегі педагогикалық қарым-қатынас.
- E) Қалыпты дейгейдегі педагогикалық қарым-қатынас.
- F) Жоғары дейгейдегі педагогикалық қарым-қатынас.
- G) Мұғалім тұлғасының орташа деңгейде болуы.
- H) Мұғалім тұлғасының жоғары деңгейде болуы.

Дұрыс жауаптар = C, F, H

18. Педагогтің кәсіби өзін-өзі тануын жүзеге асыратын әдістер мен құралдар :

- A) Өзге мамандық иелерімен өзін салыстырулар.
- B) Өзге мамандық иелерімен қарым-қатынас жасау.
- C) Педагог маманға қойылатын талаптарды меңгеруі.
- D) Түрлі психологиялық фильмдер.
- E) Түрлі психологиялық терминдер.
- F) Түрлі психологиялық сөздіктер.
- G) Өзін-өзі бағалауға арналған жаттығулар , әдістемелер.
- H) Психологиялық тренингтер.

Дұрыс жауаптар = C, G, H

19. Педагогтің кәсіби өзін-өзі тануына ықпал ететін субъектілер:

- A) Түрлі ұлт өкілдері.
- B) Түрлі ұлыс өкілдері.
- C) Түрлі этностық топтар.
- D) Әкімшілік пен әріптестері.
- E) Ата-аналар.
- F) Референт топтары.
- G) Оқушылар.
- H) Респонденттер.

Дұрыс жауаптар = D, E, G

20. Адамның өзін-өзі дамытуына кедергі келтіретін факторлар:

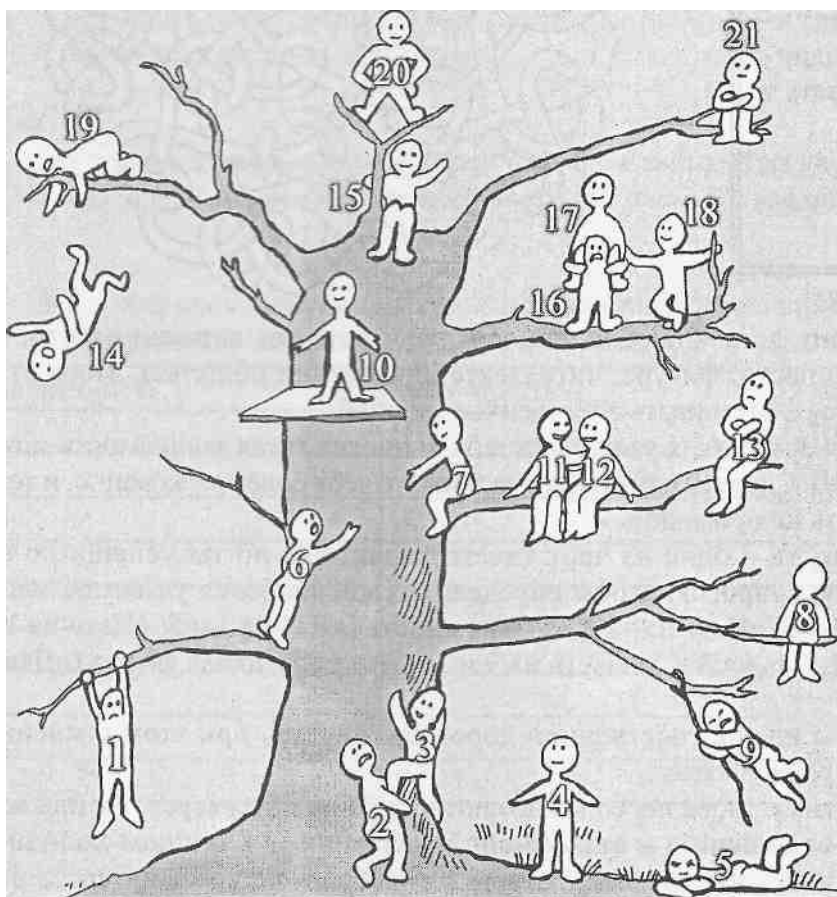
- A) Ауыр және жеңіл.
- B) Сыртқы және ішкі.
- C) Жоғары және төмен.

- D) Объективті себептерге қатысты
- E) Орташа.
- F) Қиын және төзімді.
- G) Субъективті факторлармен айқындалған .
- H) Ерекше , төтенше .

Дұрыс жауаптар = B, D, G

Тест «Мен»

Суретті мұқият қараңдар. Ағаштың айналасында көптеген адамдар бар. Олардың әрқайсының көңіл-күйі әртүрлі. Әрқайсы әртүрлі іспен шұғылданады және олардың ағашқа орналасу реті де әрқалай. Қызыл қарындаш алып, көңіл-күйі, сезімі, істеген әрекеттері өзіне ұқсайтын адамдарды белгіле. Ағаштағы әр бұтақ сенің жетістігің мен табысыңа сәйкес келуі мүмкін. Енді көк қарындашпен «оның орнында мен болсам ғой» дейтін адамдарды белгіле.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Назарбаев Н. Ә. Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс (ҚР Президенті Н. Ә.Назарбаевтың Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 75 жылдығына орай университет профессор-оқытушылары мен студенттеріне оқыған дәрісі) // «Егемен Қазақстан» газеті – 14 қазан. – 2009. – № 336. – 1-2 б.б.
2. Назарбаева Сара Алпысқызы. Өмір әдебі: Әдебі эссе; толғаныстар.- Алматы, 2003.-104
3. Назарбаева С.А. Этика жизни. Алматы, 2001
4. Назарбаева С.А. Ұстаздан ұлағат.-Алматы: Атамұра, 2000.-40 б.
5. Назарбаева С.А. Путь к себе. Алматы, 2000
6. В прекрасное далеко я начинаю путь. [Фрагменты из выступлений Сары Алпысовны Назарбаевой на встречах с учителями Казахстана, готовящимися вести уроки по нравственно-духовной программе “Самопознание”]//Мир детства.-№8.-2002
7. Назарбаева С.А. Самопознание и гармоничное развитие человека//Самопознание (теория, практика, поиск новых парадигм). Материалы республиканских научно-практических семинаров по нравственно-духовному образованию. Вып.1.-Алматы, 2003.-116 с.
8. Назарбаева С.А. Самопознание - возрождение истоков духовности и нравственных ценностей//Самопознание (теория, практика, поиск новых парадигм). Материалы международной научно-практической конференции «Самопознание» - программа гармоничного развития человека» (Алматы, 21-22 октября 2003 г.) Выпуск 2 в трех частях. Часть1.-Алматы, 2003.-210 с.
9. Айзенк Г.Ю. Понятие и определение интеллекта. // Вопросы Психологии. 1995. № 1. С.111-131.
- 10.Большой словарь иностранных слов в русском языке. Юнвес, Москва, 2003 г., 258, 314 с.с.
- 11.Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1986. – С. 216/.
- 12.Бектаев Қ. Сөздік. Алтын қазына, 2001ж., 556, 611 беттер.
- 13.Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития М.: 2002.
- 14.Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. – СПб, 1997.
- 15.Нұркеева С.С., Нұрбеков С.Ж., Кашкарова Л.О. Өзін - өзі тану- Алматы., Бөбек. ҰҒПББСО.2007.
- 16.Жоғары оқу орындарында өзін - өзі тану пәнін оқыту әдістемесі: Мұғалімдерге арналған оқу әдістемелік құрал.-Алматы: Бөбек.ҰҒПББСО. 2007.
- 17.Бекбосынов М. Интеграция әдісін сабақта қолданудың тиімділігі /Қазақ тілі мен әдебиет орыс мектебінде. 2009 №1. 15-19 б./ Әдебиеттер тізімі

Жасөспірімдердің өзара қарым-қатынасын дамытуға бағытталған ойындар жинағы

Зейінін шоғырландыруды дамытуға арналған жаттығулар

Арифмометр

Қатысушылар шеңбер құрап отырады да, бірінші ойыншы бір сан айтады. Шеңбердегі келесі ойыншы арифметикалық «қосу немесе азайту» белгілерін, келесісі қайтадан сан солай жалғаса береді. Ойыншы арифметикалық белгіні айтуы тиіс болса «тең болады» деп айтуына болады. Сол кезде келесі ойыншы шешімін табу керек.

Жүргізуші есептің шешімінің дұрыстығын тексеріп тұрады.

Егер ойын бар уақытта бір бағытта (сағат тілімен) жүретін болса, онда барлық уақытта сол ойыншылар арифметикалық белгіні айтады ал қалғандары санды.

Бұл үрдісті әр түрлі үлгіде болуы үшін мынадай ережелер керек: Есептің шешімін соңғы сөзді айтқан адамнан кейінгі төртінші ойыншы ойынды жалғастырады.

Немесе мынадай өзгеріс: соңғы шешімді «тең болады» деп айтқан адамның алдындағы ойыншы шешімін айтады, және ойынның бағыты (сағат тіліне қарсы бағытта) өзгереді.

Назар аудар!

Қатысушылар әр түрлі қимылдар, іс-әрекеттер жасап жүреді. Жүргізуші «Назар аударыңдар !» дегенде жүргізушінің қимылын қайталайды.

Мысалы, «Назар аударыңдар, оң қолдарыңды көтеріңдер!» - қатысушылар орындайды. Ал егер ол «секіріңдер, өтінемін» - десе онда бұл әрекетті орындауға болмайды. Себебі «назар аудар!» деп айтылған жоқ.

Жүргізуші бастапқыда ақырын бастайды да, «Назар аударыңдар» деген сөзді екпінмен айтады.

Қатысушыларды шатастыру және тапсырманы орындау барысында қатысушылардың көп күш жұмсау үшін дауыс ырғағын төмендетіп, жоғарлатып, темпін өзгертіп, біртіндеп ойынды қиындата түседі.

«Иә» немесе «Жоқ» деп айтпаныңыздар

Ойынға 5-30 адам қатыса алады.

Жүргізуші айтады: «Сізге жүз теңге беріп жіберді ма? Не қаласаңыз соны алыңыз, қараны ақпен алмаңыз». «Иә» және «Жоқ» деп айтпаңыз.

Сосын жүргізуші бір қатысушымен әңгімені бастайды. Үрейлі дауыспен сұрақтар қояды. Мысалы, «Сіз білесіз, шөптің түсі қандай?» (Ереже бойынша, «иә» деп жауап бермеуі керек. Егер «иә» деп жауап беріп қойса, белгеше, орамал, фант, бәтеңке т.б. беруге тура келеді.

Тапқыр ойыншы жеңілмеу үшін «білмеймін» деп жауап береді. Ал жүргізуші жаңадан басқа сұрақтар қояды.

Ал аспанның түсі қандай?

Қардың түсі қандай?

Аспан көк, қар ақ. Ой мен қателестім. Қар туралы: бордың түсі сияқты деп айту керек.

Кім дұрыс емес жауап берсе, фант беруге тура келеді.

Жүргізуші барлық ойыншылармен әңгімелеседі, оларды «тұзаққа түсіруге» тырысады.

Егер жүргізуші бірнеше фант алса, қатысушылар оларды қайтарып алуға тырысады.

Егер жүргізуші ешқандай фант жинай алмаса, онда жүргізушінің орнына басқа ойыншы ауысады.

Жауап берушіге көмектесуге болмайды. кез-келген сұрақта және жауапта күлмеу керек екендігі туралы жиі келісім болып тұрады. Күлген ойыншы фант береді.

Тиым салынған қимыл

Жүргізуші түсіндіреді: мен көрсеткен қимылдарды барлық ойыншылар қайталауы тиіс. Тиым салынғанынан басқасын қолын басына айналдыру.

Жүргізуші қолдарымен, аяқтарымен, басымен, бүкіл денесімен әр түрлі қимылдарды.

Ыңғайлы сәтті пайдаланып, күтпеген жерден тиым салынған қимылдарды жасайды. Кім сол қимылды қайталаса, және орындауға тырысса сол ойыншы ойынның тәртібін бұзушы болады және ойыннан шығарылады.

Бастапқыда жүргізуші жай ырғақпен қатысушыларға басты ережені яғни, тиым салынған қимылды қайталамауға мүмкіндік жасай жүргізеді. Сосын ойын қарқыны жылдамдайды. Соңында бір немесе бірнеше ойыншы жеңімпаз атанады.

Тиым салынған күн

Жүргізуші апта күндерін атайды, ойыншылар әр күн атаудан кейін бір рет шапалақтайды. Сәрсенбі – тиым салынған күн. Жүргізуші сәрсенбі күнді айтқанда, шапалақ ұрмай зейінді болу керек.

Жүргізуші жәй ырғақпен бастайды және апта күндерін атап шығады. Ал сосын шатастыру үшін араластырып жылдам айта бастайды. Бұл ойынды 15-200 адамға дейін жүргізуге болады.

Байланыс

Қатысушылар шеңбер бойымен отырады. Олардың біреуі алфавит бойынша әріптерді айта бастайды. Жүргізуші тоқтатады, мысалы, «м» әріпіне келген болса сол әріптен келетін сөз ойластырады.

Егер қатысушылардың біріне ой туындаса, бұл қандай сөз екенін білу үшін ол «бұл жәндік» дейді, ал тағы біреуі кім ойлап тапты: «Байланыс бар ма, бір, екі, үш...» және бірге айтады (мысалы, «маса»).

Егер ол үлгерсе, онда қатысушылар әрі қарай табады, егер үлгермесе, сөздің келесі әріпін айтады және ойын жалғаса береді.

Келесі ойынды сөзді тапқан адам жүргізеді.

Бұл ойынды 10-12 адамнан құралған топта жүргізген жөн.

Қызыққыш

Ойыншылар дөңгелек құрып отырады.

Бір жүргізуші қызыққыш ортасында тұрады. Ойыншылар дайындал дегенше ол әлдебір әріпті дауыстап айтады және күтеді. Ол ойыншыларға тез-тез қарап, оларға қысқа сұрақтар қояды: Кім? Қайда? Қашан? Не үшін? Ойыншылар хабарланған бас әріпке тез сөзбен жауап беруі керек. Мысалы, хабарланған әріпке «к» жауаптары төмендегідей болуы мүмкін «композитор», «киноға», «күнде» т.б.

Жауап беруші адам басқа әріптен басталатын сөз айтса, ол бұрынғы «қызыққыштың» орнына отырады. Бастапқы кезде «қызыққыш» жүргізуші болады, ал ойынға ырғақ пен қарқын береді, ойындарға өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, осындай әрекеттермен түзетеді.

Дақтар

Барлық ойыншылар шеңбер бойымен тұрады, және жүргізуші өзін қосып әр ойыншыға реттік сан береді.

Жүргізуші шеңбердің ортасына шығып екі сан айтады, мысалы, 3 және 15. Қатысушылардың қайсысының саны айтылса, солар ортаға келіп, тізелерін ұрып «ой-ой-ой» деп айқайлап, серіктестерінің орнын алуға тырысады.

Сол кезде жүргізуші бір бос тұрған орынғабарып тұрады. Бір қатысушыға орын жетпей ортада қалып қойса сол жүргізуші болады.

Бұл ойын көңілді әрі топтағы қатысушылардың көңіл-күйін көтеруге көмектеседі.

Шапалақтар ырғағы

Қатысушылар жұпқа бөлінеді.

Әр жұп кезекпен буынға бөліп, ырғақпен (мысалы, Спартак) айтады.

Барлығы бірдей ырғақпен, футбол жанкүйерлері сияқты «Спартак чемпион!» деп қол шапалақтайды.

Бір адам екі рет қол соғып қоюға болмайды, және қол соғуды жіберіп алуға да болмайды. Егер ойыншы осы ережені бұзса онда қайтадан бастайды.

Бұл жаттығу тек қана зейін шоғырландыруға ғана емес, қатысушылардың өзата түсінісуіне, тыңдауына, сезінуіне көмектеседі.

Есен

Жүргізуші әр түрлі сандарды айтады, сол кезде қанша сан айтылса сонша ойыншы бір мезгілде орындарынан тұру керек.

Тапсырма үнсіз орындалады.

Ойын басында аз сандардан бастап, бірден беске дейін, ал сосын тапсырманы қиындатып ойыншылардың саны қанша болса сол санды айтуға да болады.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз бола алады:

- Тапсырманы орындауда неге сүйендіңіз?
- Қойылған тапсырманы орындауда не көмектесті, кім кедергі жасады?
- Сіздің тәсіліңіз қандай болды және ол қаншалықты жүзеге асты?

Психикалық және эмоциялық жағдайды реттеу жаттығулары

Сиқыршы

Жүргізуші топтың қатысушыларына айтады: «Достар, біз қазір адамның зерттелмеген бергісіз мүмкіндіктерін көреміз». Кім сиқыршының рөліне енгісі келеді? (кез-келген ойыншыны тандайды). Ал енді кім осындай әрекетті басынан өткізгісі келеді? Бірнеше адам ортаға шығады.

Батылырақ!

Енді жүргізуші бес, алты басынан өткеруші адамдарға айтады: « қазір мен бір әрекетті айтамын, сіздер соны орындауларыңыз қажет. отыр десем отырасыз, аузыңды аш десем ашасыздар». Ал сіздер (сиқыршыға қарап отырыңыздар) қатысушыларға қарап орыруға тиіссіздер және оймен зер сала қарап, менің даусымның әсеріне мән бересіздер. Сиқырды басынан кешірушілер көздерін жұмады (психотерапевттің дауыс ырғағына қарай).

Елестетіңіздер: «Сіздер керемет саябақта келе жатырсыздар. Таза ауа, көгілдір аспан, күн жарқырап тұр. Жолдың жиегінде гүлдер өсіп тұр сол жерден кішкене роза гүлді кездестіресіз. Сіз таңқалғаныңыз сонша тізерлей кетесіз (қатысушы орындайды). Сіз нәзік жапырақтарды көресіз. Әлемде жоқ сиқырлы иісті сезінесіз де қолыңызды роза гүліне тигізесіз (қатысушылар орындайды). тигізе бергенде кәшкентай шық тамшысын көріп қалып, тамшыға жету үшін тіліңіздің созасыз, оған жетуге тырысасыз. (Бірден сиқыршыға қарап, дауыс ырғағын өзгертіп) жолдас старшина қызметші иттер тобы дайын!...»

Міндетті шарттар: ойын басталарда көрермендерден тыныштықты және сабырлылықты талап ету қажет; «Қатысушылар» көрермендерге тура қарайды. Олардың көздері үнемі жабық болады. Дауыс ырғақтарыңызға ие болыңыздар.

Әңгімені қалауыңызша өзгертуге болады.

Топтағы көшбасшылықты анықтауға арналған жаттығулары
Жұдырық

Қатысушылар жұптасады. Олардың бірі жұдырығын түйеді.

Екінші ойыншының міндеті – бір минуттың ішінде бірінші ойыншының жұдырығын ашу.

Содан соң ойыншылар ойын ауысады.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз болады:

- Өз мақсатыңызға жету үшін сіз қандай тәсілдерді қолдануыңыз (қысым, күш көрсету т.б.)
- Сіздің жұдырығыңызды ашуға не себеп болды, жоқ әлде жұмулы күйінде қалды ма?

Мен кіммін?

Қатысушылар жиырма сөзді пайдаланып, «Мен кіммін?» деген сұраққа он бес минутта жауап береді. Дұрыс жауапты көп іздеп ойланбастан, ойына бірінші келген жауапты жазады.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз болады:

- Қатысушылардың жауаптары қандай топтарға бөлінеді?
- Әркім сараптаған жауабын төрт топқа бас әріптерін қою арқылы белгілейді:
  - «М - бұл маған байланысты»
  - «Б – бұл басқаларға байланысты»
  - «К – бұл тағдырға байланысты»
  - «Ж – жәй осылай болды»

Бұл белгіленген әріптер – қатысушылардың жеке әріптері. «М» - әріпіне көп жауап берсе, топта көшбасшылыққа ұмтылушылар көп болғандығы.

Есімхатпен айырбас

Әрбір қатысушы өзінің есімхатын дайындайды. Тек өзінің атынан басқасының барлығын жазуға және салуға болады. Тапсырманы орындауға бес минут уақыт беріледі. Содан кейін жүргізуші барлық есімхатты жинап алады да, топқа көрсетеді, ал топтағылар есімхаттың кімдікі екендерін анықтаулары керек.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз болады:

- Авторды табуға не көмектесті?
- Сіз өз есімхатыңызда қандай сәтті бейнеледіңіз?
Мен – адамзатқа силықпын.

Біз де өз әрбіріміз өз мүмкіндігімізге сенуіміз керек, әсіресе басшыға.

Бірінші кезеңде әрбір қатысушыға ол неліктен адамзатқа силық екендігін түсіндіріп жазу үшін бір минут уақыт береді. Екінші кезеңде, олар үш, төрт адамнан топқа бірігеді, әрбір топ өзінің жажғанын дәлелдеп қорғайды және қатысушылардың сұрақтарына жауап береді. Бұған бес, алты минут уақыт бөлінеді.

Қатысушы топтардың орындауына қарай терең жауап беруіне және сараптамалардың қорытындыларының маңыздылығына қарай орын бөледі.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз бола алады:

- Сіз жаттығуды орындағаннан кейін не сезінесіз?
- Сіз өз мүмкіндіктеріңізді сезіне алдыңыз ба?
- Сіз өз қабілеттілігіңіз бен мүмкіндігіңізді қаншалықты терең бағалай аласыз?

Жазбаша нұсқаулық

Әрбір ойынға қатысушы қағаз алады. Мүқият оқы және нұсқаулықта жазылғандарды бұлжытпай орында.

1. Қатысушының таза парағын алып, төменгі оң жақ бұрышына есімінді жаз;
2. Парақтың ортасына кішкентай үй сал;
3. Үйдің сол жағына су жиналатын тоған сал. Тоғанда екі аққу жүзіп жүрсін;
4. Үйге қарай парақтың сол жақ бұрышынан басталатын жол сал;
5. Жолдың оң жақ бөлігіне үш гүл салып сәнде;
6. Парақтың оң жақ бұрышына күн сал;
7. Есіміңнің жанына тал сал;

Әрбір қатысушы нұсқаулықты өз бетінше орындайды. (10-15 минутта). Сосын қатысушылар жұптасады. Әркім қарапайым және дәл әдістерді қолдана отырып, ыңғайлы нұсқаулық жазады. (5-10 минутта). Сосын нұсқаулықтарды айырбастайды және орындайды.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз бола алады:

- Сіз осы ойында нәні үйрендіңіз?
- Сіздің нұсқаулығыңыз нақты әрі түсінікті болды ма? Неге?
- Қайсысы қиын – нұсқаулықты жазу ма, әлде толтыру ма? Нұсқаулық бойынша сурет.

Қатысушылар жұп болып жұмыс істейді. Әркім өз парағына жәй үй салады, жанындағы серігіне көрсетпейді. Сосын салып болған соң бір-біріне суретті көрсетеді. Кім «а» кім «б» екенін шешеді.

«Б» жаңа парақ қарындаш алады және көзін байлайды.

«А» болса «Б» -ның салған суретін көріп отырады және «б»-ның қарындашын басқарып отырады. Мұндағы мақсат «б»-ның салған үйі мүмкіндігінше «а»-ның салған үйіне ұқсас болуы тиіс. Бірақ «б»-ның «а»-ның қолынан ұстап оның қолын басқаруына құқы жоқ.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз бола алады:

«Дәл нұсқаулық беру қиын ба, әлде серіктесіңіздің нұсқаулығымен ба?»

Сенімді адам

Әр ойыншы өзінің сөйлейтін сөзіне, көпшіліктің алдында айтатын ойын құрастырып, тыңдаушыларды сендіру мақсатында сіздер сеніп тұрған адам «ең лайықты», мысалыға «жыл адамы» атағына қатысушы топтағы адамды онымен ақылдаспай-ақ таңдайды, топтағылардың ешқайсысы оның кімді айтайын деп тұрғанын білмеуі керек.

Түсініктемеде ол өз қалауы бойынша сол адамның құндылықтарын ғана айтуына болады, ол оның нақты есімін және сол адамның мінезін сыртқы келбетін айтпауы керек.

Түсініктемеге дайындалуға бес минут уақыт беріледі содан соң, қатысушылар 5-6 адамнан топтарға бірігіп тапсырманы орындайды.

Тапсырманы орындауға екі минут уақыт беріледі.

Жүргізуші уақытты қадағалайды, бірақ топтардың жұмысына араласпайды.

Талқылау біткен соң, жүргізуші бір-біріне сұрақ қоюға және «бір орынға – бір адам» ұстанымы бойынша орын бөлуге уақыт бөледі.

Талдауға материалдар болып келесі сұрақтарға жауаптар негіз болады:

- Үміткерлерді таңдау қиын болды ма?
- Сізге үміткердің құндылығын бағалауыңызға не көмектесті?
- Өзіңіздің пікіріңіздің дұрыстығын басқаларды сендіру үшін қандай амал қолдандыңыз?

Дебат «Мен қазақ қыздарына қайран қалам»

Жасөспірімдердің «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту арқылы топтағы қарым-қатынастарын анықтау мақсатында төмендегідей интербелсенді әдістемені іріктеп алдым: Қайнар университеті колледжінің «Құқықтану» мамандығының 2 – курс студенттеріне жүргізілген «Мен қазақ қыздарына қайран қалам», - атты тақырыбында пікірталас жүргізілді.

Сабақтың тақырыбы: Мен қазақ қыздарына қайран қалам

Сабақтың мақсаты: Қазіргі замандағы қыз бала тәрбиесін жандандыру. Қыздарға өздерін өзгелердің көзқарасымен таныту. Этнопедагогикалық білім беру. Эстетикалық тәрбие беру. Ойды ашық жеткізе білуді дамыту.

Сабақтың түрі: Дебат сабақ, сахналық сабақ.

Сабақтың әдісі: Мақсатты әдіс.

Көрнекілігі: Интерактивті тақта, сахна жабдықтары.

Ұйымдастыру кезеңі: - Сәлеметсіңдер ме, студенттер! Көңіл-күйлерің қалай? Сендерге бүгінгі күндеріңе сәттілік тілеймін, қуанышқа толы күн болсын деп тілеймін.

Сабақ барысы

Оқытушы: Мен қазақ қыздарына қайран қалам,
Жанары жазы жаздай жайраңдаған.
Қыз өссе елдің көркі деген сөзді,

Қапысыз қалай айтқан қайран бабам –
деп ақын жырлағандай бүгінгі тәрбие сағатымыз ерекше болғалы тұр.

Оның ерекшелігі сабақтың тізгінін топтағы ер балалар ұстағысы келіп отыр. Ендеше сөзді ортамыздан Саматқа берейік.

Самат: Қыз бала біздің болашағымыз. Сондақтан да олардың тәрбиесі бізді бей –жай қалдырмайды. Біз бүгін сыныптағы ер балалар екіге бөлініп «Мен қазақ қыздарына қайран қалам» деген тақырыпта дебат өткізбекшіміз.

Ақтаушы жақ:

Спикерлері: эль-Фараби, Думан, Жеңіс, Берік, Жүнісәлі

Даттаушы жақ:

Спикерлері. Самат, Әділ, Ақтөре, Бақберген, Айдос, Мадияр

Даттаушы жақ

1-спикер: Осы мен қыздарға қайран қалам. Үнемі өз айтқандарының болуын талап етеді. Айтқаны бола қалмаса жылап-сықтап мазаны кетіреді.

Ақтаушы жақ

1-спикер: Оның несіне қайран қаласың. Олар нәзік жаралған. Ата-бабаларымыз да оларды еркелетіп, тілектерін орындаған. Оларға осы қылық жарасады.

Даттаушы жақ

2-спикер: Осы мен қыздарға қайран қалам! Соңғы кездері олар кіндіктерін ашып жүреді. Ол денсаулыққа зиян. Олар болашақ ана. Өздерін еш күтпейді.

Ақтаушы жақ

2-спикер: «Заманың түлкі болса тазы боп шал» деген сөз бар. әр заманның өзінің өзіндік сән үлгісі бар. Талғаммен, сәнді киіну қыздарға жарасады. Олар үнемі кіндігі ашық киім кимейді. Олардың кейбір киімдері ғана сондай. Аттың үстінде жаумен күресіп жүріп те біздің аналарымыз бірнеше баланы дүниеге әкеліп, тәрбиеледі емес пе.

Даттаушы жақ

3-спикер: «Қызға қырық үйден тыю» деген. Оларға қарқылдап күліп, тарсылдап жүрген жараспайды. Қазақ қызының бұрымына 7 жастан кейін шашбау тағып, артық сылдырап кеткен кезде ескерту жасап отырған.

Ақтаушы жақ

3-спикер: Ол заман мен бұл заманды салыстыруға болмайды. Қазір жаңа заман. Әйелдер отбасы, ошақ қасының адамы емес. Олардың қоғамда өз орны бар. Олар министрлер, депутаттар, қоғам қайраткерлері. Сондықтан біз қыздарға қос етек көйлек ки деп айта алмаймыз. Шашбау тағу туралы тіпті сөз жоқ. Оны әшекей бұйым ретінде тағып жатса әрине сөз жоқ. Қалаулары білсін.

Даттаушы жақ

4-спикер: Мен осы күнгі қыздарға қайран қалам. Ас даярлау туралы мүлде түсініктері жоқ.

Ақтаушы жақ

4-спикер: Несіне қайран қаламыз. Ас даярлауға сонша көп уақыттың да, таланттың да қажеті жоқ. Қазір дүкенде жартылай дайын тағамдар толып тұр. Одан да бос уақыттарын сабақ оқуға, ғылымға арнағаны дұрыс емес пе!

Оқытушы: Өте тамаша! Жарайсындар жігіттер. Айтылған пікірлер өте тамаша. Енді осының қорытындысын пікірталасты көріп отырған қыздарымыз берсе.

1-қыз. Біз өзімізді даттаушыларды да, ақтаушыларды да тыңдадық. Ақтаушы спикерлердің сөзі нанымдырақ, қазіргі заман талабына сай деп ойлаймыз.

2-қыз. Құрметті біздің сыныптың ұлдары. Сендер бізге бір жарты ғана баға берген сияқтысындар. Бірақ біздің ішімізде қандай өнердің тұнып жатқанын білмейсіңдер ғой.

3-қыз. Олай болса қыздар, қане, ортаға шығындар.

Қыздар театрланған көрініс көрсетеді. «Еңлік – Кебек» трагедиясындағы Еңліктің қоштасу монологын, Қаракөздің аруақ бейнесін сомдайды. Ғ.Мүсіреповтың «Ұлпан» романындағы Ұлпанның өмірмен қоштасу монологын оқып береді.

4-қыз. Біз қыздар қауымы «Қыз – елдің көркі» бағдарламасының шыққанына қуаныштымыз. Бойымыздағы өзіміз байқамайтын кемшіліктерді көріп қынжылып отырған жайымыз бар. Сондықтан біздің жасымыздағы құрбыларымызға мынандай үндеу тастағымыз келіп тұр.

Үндеу интерактивті тақтадан көрсетіледі.

Сұлу да кербез құрбылар!

Әрқашан да иманды, инабатты болайық. Өзіміздің табиғат берген сұлулығымызды басқа нәрсемен былғамайық. Ел сенімін ақтап, елімізге көрік берейік.

Қорытынды: Барлық қыздар қосылып М.Омаровтың «Мен қазақ қыздарына қайран қалам» әнін орындайды.

Қорытынды кезең:

Тренингтік топтағы қарым-қатынастың дамуы

Танысу

Шеңбер құрып отырамыз. Сіздердің өзіңіздің бойыңыздағы, мінезіңіздегі ең маңызды, ең негізгі бітіс жайлы ойлануларыңызға мүмкіндік береміз. Ал енді оны ерекше көрсетудің амалын тауып көріңіздерші, оны өлең түрінде де көрсетуге болады. Мысалы, «Мұз және от», және т.б. Ойландыңыздар ма? Жақсы. Ал ендігі жолда кезек –кезек жүргізушіден оң жақта отырған қатысушыдан бастап, өздеріңізді топқа таныстыра бастаңыздар. Алдымен атыңызды атаңыз, кейіннен өзіңіз жайлы, өзіңіздің өзегіңіз жайлы бір ауыз сөз айтыңыз. Оның бір фразамен келтірілгені жақсы, тақпақтап немесе теңеуді пайдалана отырып айтуға болады. Рахмет. Біз бір –бірімізге бір адым жақындадық. Кімнің көрсетілімі үлкен әсер қалдырғанын талдап көріңіздер. Жүргізуші басшылыққа алыңыз. Рахмет ойын аяқталды.

Метафора

Әркім өзінің айналадағыларға қандай әсер қалдыратынын, қандай ассоциацияларды тудыратынын, ненің маңызды есебінде қабылданатынын, ал ненің көзге еленбей қалатынын білуге құмартады. Топтың барлық мүшелерінің шығармашылық үрдіске, қызметтесінің көркем бейнесін біріге құрастыруды ұсынамын. Ол үшін ең алдымен өзінің қалауымен бір қатысушының шығармашылықтың пәні ретінде топтың ортасына шығуын ұсынамын. Ал енді қатысушыларға тапсырма беріледі: кейіпкерімізге қарағанда сіздің ойыңызда қандай бейне пайда болады? Ол бейнеге қандай суретті қоса салуға болар еді? Оның айналасында қандай адамдар болуы мүмкін? Суреттің фонын қандай интерьер, қандай пейзаж құрайды? Мұның барлығы қандай уақыттарды еске түсіреді? Мәселен, өз еркімен ортаға шыққан қатысушымыздың бейнесі, теңіздің хайуанаттары қоршаған суда шомылып жүрген су перісі жайлы ойға әкелуі мүмкін немесе, сіздің ойыңызға шөл далада белгісіз бағытта кетіп бара жатқан жалғыз кезбе келер... Сонымен, осы себеппен шығармашылық идеяларыңызбен бөлісіп көрсеңіздер. Рахмет. Өзіне басқа адамдардың көзімен қарап көргісі келген адамдар бар ма? Жүргізуші басқарыңыз. Ал енді әсерлерімізбен бөлісіп көрсек. Жүргізуші басқарыңыз. Рахмет, осы тұста ойынымыз аяқталды.

Символдылық

Назар аударыңыздар! Әрқайсыларыңыз бүгінгі кездесуімізде дербес жеке символдылығымызды таңдауымыз қажет. Әрбіріңіз қазір үш символды атрибутиканы ойлап табуларыңыз қажет: біріншіден, лақап ат, екіншіден дәл ерекшелендіретін белгіні, үшіншіден ұран таңдап алуларыңыз қажет. Ерекшелендіретін белгінің суретін салу қажет. Ол жеткілікті дәрежеде қарапайым және символды болуы тиіс. Ұран қысқа да, бейнелі болуы керек. Сонымен лақап ат, ерекшелендіретін белгі және ұран. Мәселен, лақап ат – «Сәкен аға», ерекшелендіретін белгі – трактор, ұран – «Шөп тасу». Егер тапсырма түсінікті болса жұмысқа кірісе берулеріңізге болады. Қайталаймын, қазір әрқайсыларыңыз лақап ат, ерекшелендіретін белгі және ұран ойлап табасыздар! Жақсы. Ендігі жолда әрқайсыларыңыз суреттеріңізді бір – біріңізбен алмастырып, оларды талқылай аласыздар және де осы жерге жиналғандардың барлығының жеке мінездемесін құрастыру мүмкіндіктеріңіз бар. Сонымен бірге, топтың әрбір қатысушысына арналған символды атрибутиканың қаншалықты сәтті таңдалынғанын бағайсыздар. Бес ұпайлық жүйе бойынша әрбір қатысушының таңдаған лақап атының, ерекшелендіретін белгісінің және ұранының жиынтығы бойынша баға қоясыздар. Сонымен, сурет салынған парақтарымызды шеңбер бойынша жіберіп әрқайсымыз оның бағысын қойып шығамыз. Керемет. Ал ендігі жолда жинаған ұпайларымызды санап шығып, кімнің өзін символды

түрде жақсырақ бейнелегенін анықтай аламыз. Рахмет. Біздің сиволды мәтініміз аяқталды.

Біз не үшін жақсы көреміз

Айналамыздағы адамдармен араласқанда, әдетте біз олардың бізге ұнайтынын немесе ұнамайтынын анықтаймыз. Ондай бағамызды біз адамдардың жеке басының сипаттамаларымен байланыстырамыз. Ал ендігі жолда адамдардың бойындағы қандай қасиеттерді бағалап, қабылдайтынымызды анықтап көрелік. Тапсырма жазбаша орындалады. Бір парақ алыңыздар, топта көптеген көріністері бойынша сізге ерекше ұнайтын адамды таңдап алыңыздар. Сол адамның бойындағы сізге ерекше ұнайтын бес қасиетін жазыңыздар. Сонымен, нақты кімді таңдағандарыңызды көрсетпесеңіздер де, оның бойында сізге ұнайтын бес қасиетті жазасыздар. Бастаймыз! Сіздердің уақыттарыңыз бітті. Ендігі жолда кезектесіп өздеріңіздің сипаттамаларыңызды оқып шығыңыздар, ал біз барлығымыз кім жайлы сөз етілгенін анықтап көрелік. Ал кім бастайды! Солдан оңға қарай бастауымызға болады. Ал бастаймыз! Ал енді қортыныдылауға болады. Жүргізуші осы жердегі адамдардың қайсысын тезірек анықтадық, демек, кім едәуір танымал адамдардың қатына енді. Жүргізуші келесі сөз ізге беріледі. Рахмет, сонымен ойынымыз аяқталады.

Топтың ішіндегі сөз

Мәселен, «Бақта алмалар түсіп жатты» іспеттес қарапайым сөзді таңдайық. Ендігі жолда экранның жанынан алғандағы бірінші ойыншыдан бастап, сол сөзді кезектесіп айтайық. Ойынға қатысқан әрбір адам сөзді жаңа интонациямен айтуы қажет. Егер де қатысушы сөзді жаңа интонациямен айта алмай қалса ойыннан шығып отырады. Сонымен ойын бірнеше (үш – төрт) жеңімпаз қалғанша жалғасады. экранның жанынан алғандағы бірінші ойыншыдан бастап, бір ғана қарапайым сөзді әртүрлі интонациямен кезектесіп айтайық. Интонацияларды қайталауға болмайды. Жаңа интонацияны ойлап таба алмаған адам, ойыннан шығады. Ойын үш – төрт жеңімпаз қалғанша жалғасуы мүмкін. Ал, бастаймыз. Рахмет, жеңімпаздарды құттықтаймыз.

Эмоциялардың түстері

Бірініші кезекте жүргізушіні таңдап аламыз. Жүргізуші белгі берілгеннен кейін көзін жұмады, ал ойынның қалған мүшелері ақырындап бір түсті таңдай бастайды. Ең алдымен қызыл, жасыл, көк, сары сияқты негізгі түстерді таңдаймыз. Жүргізуші көзін ашқанда, ойынның барлық қалған мүшелері мінез –құлықтарымен, негізінен эмоциялы күйімен қай түстің жасырынғанын көрсетуге тырысса, жүргізуші оның қандай түс екенін тауып алуы қажет. Егер де ол түсті тауып алса, орнына басқа адам сайланады, ал таба алмаса ары қарай

жүргізуші ретінде қала береді. Сонымен, белгі бойынша бір ойыншы көзін жұмады, ал қалғандары мінез –құлықтарымен жасырынған түсті көрсетеді. Жүргізуші оны тауып алуы тиіс. Барлығы түсінікті ме? Назар аударамыз! Рахмет ойын аяқталды.

Айна

Қазір біз бірнеше қарапайым әрекеттерді орындап көреміз. Ал енді тапсырманы тыңдаймыз. Тапсырманың саны төртеу. Олар төмендегідей:

1. түймені тағамыз;
2. жолға жиналамыз;
3. нан пісіреміз;
4. циркте қойылым көретеміз;

Әрбір тапсырма жұптаса орындалуы тиіс, яғни жұптағы адамдардың біреуі аталған тапсырмалардың біреуін жасаса, екінші адам оны айнадағыдай көрсетуі тиіс. Кейін жұптағы ойыншылар бір –бірімен алмасады. Бірақ алдымен, жұптасайық. Жұптар дайын тапсырманы орындай бастайық. Қалғанымыз көрермен ретінде екеуінің әрекеттерін қадағалап, серігінің әрекетін қайталаған адамға әртістігі үшін бға қоямыз. Топ әртістерді бес ұпайлық жүйе бойынша бағалайды. Кейін барлық ұпайлар қосылып, кімнің әрекеттерд неғұрлық сәтті орындағаны анықталады. Рахмет. Қортындылайық. Біздің айнадағы тестіміз аяқталды.

Серігіңді күлдіру

Ойыншылардың бірінші жұбын таңдайық. Таңдалынған ойыншылардың біреуі екіншісін қалайда болсын күлдіруі қажет. Ол оны жүзеге асыра алса оның жұбы күлдіретін ойыншы ретінде алынып, өзіне жұбын таңдай алады. Егер ойыншы серігін күлдіре алмаса, оның жұбы жаңартылады. Сонымен жүргізуші ең күлкіші ойыншыны таңдайды.

Ән арқылы сұрақ қою

Келесі жаңа жұп таңдалады. Екі топқа бөлінсеңдер деп ойлаймын. Жүргізушінің сол жағындағы топ қандай да бір сұрағы бар әнді бірлесе айтады. Екінші топ сол сұраққа жауап ретінде мәтінді қамтыған әнді айтады. Келесі жолда топтардың орындайтын міндеттері алмастырылады. Ойын айтылатын әндер аяқталғанша жалғасады

Өзін-өзі тану бойынша оқу процесін ұйымдастырудың маңызды шарты балалардың жас және психологиялық-физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес эмоциялық жайлылықты қамтамасыз ететін денсаулық сақтау ортасын құру болып табылады. Сабақта әрекет түрлерінің алмастырылуы оқуға жағымды мотивтерді қамтамасыз етеді.

Өзін-өзі тану сабақтары арнайы ұнтаспалар, бейнетаспалар, көрнекіліктер және дидактикалық материалдармен жабдықталған кабинеттерде 10-15 адамнан тұратын шағын топтарда өткізіледі.

Өзін-өзі тану сабақтарын өткізудің әдістері мен нысандарының кең нұсқалылығы, оларды арнайы кабинеттерден тысқары (концерт залында, мектеп алаңдарында, табиғат аясында, мұражайда, сурет галереясында, театрда және т.б.) орындарда ұйымдастыруды қарастырады.

Өзін-өзі тану бойынша сабақтан тыс әрекеттер алған білімдерін күнделікті өмірде практикалық түрде қолдана білуді және қоғамға қызмет етуге белсенді қатысуды қарастырады.

Білімнің әрбір деңгейі үшін типтік бағдарлама, оқулық, оқу-әдістемелік құрал, хрестоматия, өзін-өзі тану бойынша дәптер, көрнекі-иллюстрациялық, дидактикалық және ұнтаспа, бейнетаспа материалдарынан құрылатын оқу-әдістемелік кешен пайдаланылады.

Өзін-өзі тану процесінде мұғалімнің рөлі айрықша, өйткені ол қазіргі оқыту мен тәрбиелеу әдістерін, психологиялық білімдерін, балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық процесті дербес құра алу білігін жетік меңгерген болуы тиіс. Өзін-өзі тану мұғалімі сабақта жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін, оның қабілеттері мен мүмкіндіктерін ашуға көмектесетін оқытудың әртүрлі дәстүрлі, дәстүрлі емес түрлерін, интерактивті нысандары мен әдістерін қолданады.

Жасөспірімдік шақтағы студенттерге деген махаббат, әрбір баланың ерекшелігін құрметтеу, шыдамдылық, «ізгі ақыл» мен «жылы жүрек» - қоғамға қызмет етудің үлгісі болып табылатын өзін-өзі тану педагогының ең басты қасиеттері.

Өзін-өзі тану оқытушының құндылыққа бағдарланған бағыттылық әрекеті оқушылардың білім алуына, даналықты, адамзаттың мәдени жетістіктерін ұғынуына, өзара түсінікті және қоғамның барлық мүшелерімен жағымды қарым-қатынас жасауды үйренуіне мүмкіндік береді.

Оқытушы әрбір студенттің ерекшелігін ескере отырып, балалардың қоршаған ортада өзінің жеке тұлғалық «Менін» жете түсіну процесіне көмектеседі. Ол дайын білімдерді жеткізуші емес, балаларды өмірлік маңызды іскерліктер мен дағдыларды игеруге жетелейтін өзін-өзі тану процесінің жетекшісі. Ол балалармен бірге пікір таластырады және ойланады, жаңалықтар ашады, таңданады және күмәнданады, бірлескен шығармашылыққа қызығушылықпен өмірдің ақиқатына көз жеткізеді, сыныпта жағымды жағдай туғызады. Осының барлығы студенттің компетенцияларын дамытуға, күтілетін нәтижелерге қол жеткізу үшін жағдай тудыруға ықпал етеді.

Семинарлық сабақтардың тақырыптары

Семинар 1. Рухани-адамгершілік тәрбие – «Өзін өзі тану» курсының пәні.

Семинар 2. Әлемдік философиялық ойлар дамуында «Өзін- өзі тану» идеяларының генезисі.

Семинар 3. Н.А.Бердяевтың «Самопознание» атты еңбегін талдау.

Семинар 4. Өзін- өзі танудың психологиясы: мәні мен ерекшеліктері.

Семинар 5. Адамтану тұжырымдамаларының презентациясын дайындап, қорғау (топтар бойынша).

Семинар 6. «Студенттік кездегі өзіндік дамуымның стратегиялық жобасы» және «Менің идеалым – парасаттылық пен жақсылық ойлаудың үлгісі» атты студенттердің туындыларын талдау

Семинар 7. Өзін- өзі танудың аксиологиялық негіздері.

Семинар 8. Ұсынылған «Тұлғаның рухани-адамгершілік даму бағдарламасына» Пікір дайындау.

Семинар 9. «Менің түсінігімдегі үйлесімді тұлға. Үйлесімділік – табыстылық па?» тақырыбында эссе жазыңыз. Жауабыңызды мысалдармен негіздеңіз.

Семинар 10. Махаббат – рухани-адамгершілік тәрбиенің мақсаты, мазмұны, құралы және күтілетін нәтижесі.

Семинар 11. «Толеранттылық қарым-қатынас ұйымдастыру және дау-дамайларды тиімді шешу дағдылары» тақырыбына байланысты педагогикалық жағдаяттарды шешу.

Семинар 12. «Руханилық» ұғымының діни және зиярлы мағынасындағы айырмашылығын ашыңыз. Жауабыңызды мысалдармен негіздеңіз.

Семинар 13. Диспут: «Зиялылық және зиялылар: олардың бүгінгі күнгі көрінісі».

Семинар14. «Мұғалімнің адамгершілік Кодексінің» презентациясын жасап, талдау.

Семинар 15. «Мен–«Өзін өзі тану» пәнінің мұғалімімін».

Студенттік ортадағы достық пен сүйіспеншілік

Достық – жеке қатынастың ерекше түрі

1. Қазіргі студенттер қатынасының өзіндік ерешелігі.
2. Студенттік ортадағы достық қатынастың негізгі сипаттамасы.
3. «Достық» пен «махаббат» ұғымдарының арақатынасы.

Тапсырма 1.

Айтылымдарға түсінік беріңіздер.

Досы жоқпен сырлас,
Досы көппен сыйлас.
Қайғысыздан сақ бол,
Қайғылыға жақ бол.

Абай

Жақсыменен дос болсаң, алдыңнан шығар елбектеп.
Жаманменен дос болсаң, сыртыңнан жүрер өсектеп.

Махамбет

Адамның мінез-құлқы мен ақылы жайында дұрыс пікірге келудің сенімді тәсілі – оны кітап пен дос таңдауына қарап бағалау.

К.Гельвеций

Достық – қасиетті сөз, қасиетті сезім, ол тек жөні түзу адамдар арасында ғана қалыптасып, өзара құрмет негізінде ғана дамиды.

Э. Боэси

Мен туралы шындықты дос айтпаса, маған кім айтады, ал өзің туралы шындықты өзгелерден тыңдау – қажет-ақ.

В.Г.Белинский

Жаман дос – көлеңке, басыңды күн шалса, қашып құтыла алмайсың,
басыңды бұлт алса, іздеп таба алмайсың.

(Абай)

Қыл өтпестей татулықты бір ашуға сатпайық.

(М.Әуезов)

Талқылауға арналған сұрақтар:

1. Сіз қалай ойлайсыз, алғашқы махаббатты пісіп-жетілген, толысқан махаббат деп санауға бола ма?
2. Алғашқы махаббатқа деген сіздің өзіңіздің көзқарасыңыз қандай?
3. Ата-аналар мен ересек адамдар әдетте өз балаларының алғашқы махаббаттарына айтарлықтай мән бермейді. Сіздіңше, олардікі дұрыс па?

Талқылауға арналған сұрақтар:

1. Сіз өміріңізде жауапсыз махаббатты бастан кешірдіңіз бе?
2. Жауапсыз махаббатты адамның өзі таңдайды дегенге қалай қарайсыз?
3. Біреуді шексіз сүйетін адам оны дұрыс бағалай ала ма?
4. Сүйікті адамды сонша асқақтатып, аспандатып, дәріптеу қажет пе ?
5. Махаббатта осыншама “көзсіз”, “соқыр” болу қажет пе? Қалай ойлайсыз?
6. Бір көргеннен ғашық болуды қалай түсінесіз?
7. Нағыз махаббаттың қызғанышсыз болуы мүмкін бе?
8. Қызғаншақтық – адамның өзіне-өзінің сенбеушілігі немесе әлсіздігінің көрінісі. Сіз осы пікірмен келісесіз бе?
9. Махаббаттың әр түрлі стильдері мен тілі туралы не айтасыз?
10. Сізде қай стиль жақын, қайсысын тиімсіз деп ойлайсыз?
11. Өзіңіздің екінші жартыңыз тарапынан махаббаттың қай түрін сезініп, бастан кешіргіңіз келеді?

Үйге тапсырма: Ф.Дзефиреллидің “Ромео мен Джульетта” және қазақтың “Қыз Жібек” фильмі бойынша «**Мәңгілік махаббат**» тақырыбына эссе жазу.

Адамның жақын айналасы. Адам өміріндегі отбасы мен туыстық қатынастардың маңызы. Дұрыс әрекет құндылығының мәні

Мақсаты: Студенттерге «дос», «достық», «махаббат» ұғымдарының адамгершілік құндылық ретіндегі мәнін ұғындыру; достық өзара көмек, жолдастық, сыйластық, татулық, бірлік, ізгілік қасиеттерін дамыту; қарым-қатынаста адамдарды сыйлап, құрметтей білуге тәрбиелеу.

Жоспар:

1. «Дос», «достық» ұғымдарының адамгершілік құндылық ретіндегі мәні.
2. Достық – жауапкершілік, қамқорлық және рухани жақындық белгісі.
3. Достық – бір мүдделі, ортақ көзқараста болатын адамдардың қасиеті.
4. Жігіт пен бойжеткен арасындағы достық және махаббат.

Адам–қоғаммен және сол қоғамды құрайтын адамдармен өзінің әлеуметтік рөліне сәйкес қарым-қатынасқа түсе алатын әрекетшіл тұлға. Философияның заңдылығына сүйенетін болсақ, адам ешқашан жалғыз өмір сүре алмайды. Оған өмірге бейімделуге, күнделікті тұрмыста өзара қарым-қатынас жасауға белгілі бір орта қажет. Ондай орта отбасы, ұжым, айналадағы туыс, жақын және таныс адамдардан тұрады. Олардың әрқайсысының өзіндік орны болады. Соның ішінде үлкенге де, кішіге де аса керегі ойынды бөлісіп, бір-біріне серік бола алатын, қай жағдайда да қасыңнан табылатын адам, яғни дос керек.

Дос–мақсат-мүддесі, арман-тілегі, талап-талғамы бір, ниеттес адам. Ал мұндай адамдар арасындағы бір-біріне деген адал сенім, ортақ көзқарас олардың қатынасын достыққа ұластырады. Ол адамдардың бір мүдделі ортақ көзқарасының, өзара жауапкершілігі мен рухани жақындығының белгісі ретінде тұлғаның дамуына ықпал ететін адамгершілік құндылық болып саналады. *Достық* – адамның өзінің жақын адамдарына қамқорлық жасау, кешірімді болу, жақындастық, тілеулестік, ниеттестік таныта алу сияқты қатысымдық әрекеттерді жүзеге асыруға қажетті факторлардың бірі. Сондықтан оны уақыт та, қиындық та үзе алмайды.

Психологтардың пікіріне сүйенсек, басқа қарапайым әрі жағымды қатынастарға қарағанда достық сезім адамдар арасындағы рухани

жақындыққа негізделеді. С.И.Ожеговтың сөздігінде достық ұғымына “ өзара сенімділікке, жақсы көруге, мүдделер ортақтығына негізделген жақын қатынас”, - деп анықтама берілген.

Достық дегенде “*мәндік бірлесу*” яғни адамдарды ортақ көзқарастар арқылы біріктіретін терең мағыналы қарым-қатынастары айтылады. Достықтың маңызды аспектісі дос адамдардың барлық қатынастарда өзара теңдікті сезінуі болып саналады. Психолог И.О.Кон достық сезімнің туу мәселесін талдай келе, оған нәр беретін тамыр бірлескен әрекет үстінде қалыптасатын жолдастық қатынастар екенін атап көрсетеді.

Достық үшін көзқарастар үндестігімен қатар достасушы адамдардың бойындағы ұқсастықтар да маңызды рөл атқарады. Көп жағдайда дос адамдардың әлеуметтік жағдайлары, мәдени деңгейлері, құндылықтары мен әлеуметтік мақсаттары ұқсас болып келеді. Достықтағы мұндай үйлестіктердің болатынын көп жылғы зерттеулер де бекіте түседі.

Тұлғааралық қарым-қатынаста жас адамдар мен ересек адамдардың арасында болатын достықты да жиі байқауға болады. Әсіресе, өз әкесі немесе атасы құралыптас адамдармен достасатындар саны көп. Ондай қатынастар өндіріс орнында, қызмет бабында бірлескен әрекет үстінде туады. Достықтың басқа түрлеріндегі сияқты мұнда да өмірдің түрлі жақтарына ортақ көзқарастардың болуы шешуші рөл атқарады.

Достық адамның қалауымен ғана пайда болмайды, ол субъектілердің өмірге деген қатынастарының үйлесіміне негізделеді. Жаныңа жақын адамды ойша жасап алуға да, оны таңдап табуға да болмайды, себебі дос болатын адамдарды рухани жақындық табыстырады.

Қазіргі жастар арасындағы достық көбінесе мектеп қабырғасында, студенттік ортада қалыптасады. Өйткені бұл кезең жастардың көп жағдайда өзіндік таңдау жасап, өз ісіне өзі жауап бере алатын шағы. Ол жастық шақ деп аталады. Жастық кезең өзінің талғамымен, құндылықтарымен, әрекеттерімен қоғамға айрықша ықпал ететін адам өміріндегі аса бір бағалы шақ. Соған орай жастықтың сапында болуға балалар қалай асық болса, үлкендер де оның қатарында ұзағырақ қалуды тілейді.

Жастықтың өзіндік бір табиғи тартымдылығы да бар. Бұл тек шымыр дененің, тұлғалық сұлулықтың, жастық келбеттің тартымдылығы ғана емес, сонымен қатар ол жастыққа тән жігер мен өзің қалаған кез келген іске батыл қадам жасай алатын шешімділіктің де бастауы. Тұлғаның өмірлік мақсаттарының кеңдігі, өз күші мен мүмкіндіктеріне деген сенім, болашаққа артқан үміттерінің молдығы да жастық шаққа ерекше сүйкімділік дарытады. Сол себепті де достық адамның жастық шағында өзінің ең биік даму сатысына көтеріледі. Жастық шақта адамдар арасындағы қарым-қатынас барынша кеңейеді, сондықтан ол адамның өзін-өзі таныуына ең қолайлы кезең деп саналады.

Жастық шақта іргесі қаланған достық өмір бойы жалғасын табады. «Қасындағы жақсы досың – асыл қазынаң», - деп халық бекер айтпаған. Ендеше, достыққа аса қажет атрибут – адалдық, нағыз достық көңіл. Достың көңілі дүниедегі ең нәзік, кірпияз әлем. Достың көңілін қалдыруға болмайды. Ол үшін достардың қарым- қатынасы тек адалдыққа құрылуы керек. Адал дос әрқашан адамдарға сеніммен қарайды, қатесін, кемшілігін кешіре біледі. Ондай адам жан дүниенді түсініп, әрдайым қасыңнан табылып, көмектесуге дайын тұрады. Дос адамдар бір-бірінің басынан мін іздемейді, үзік сыр күтеді, көңіл кірін өзара тазартады, жүректерін әрқашан да пәк ұстайды. Бұл – нағыз достық. Сондықтан шынайы дос болу үшін ең алдымен адалдық керек, тұрақтылық керек, бір-бірінің жан құбылысын айтпай, емеурінінен танытын дәрежедегі сезімталдық керек. Мұны ертеректе ел ішінде аңыз болып қалған Әйтiмбет шешеннiң «Достықтың екі түрі болады. Бірі адал достық та, екіншісі – амал достық. Адал достық – өмірлік нұсқа болады, амал достықтың өрісі қысқа болады, адал дос қашан да жаныңнан табылады. Ал амал досты басыңа іс түссе іздеп таба алмай қаласың», - деген нақыл сөзінен де көруімізге болады.

Достық жеке адамдар арасындағы қарым-қатынаспен шектелмейді. Достықтың еларалық, мемлекетаралық, халықаралық түрлері де болады. Мұндай достықта адамдардың тұлғалық қасиетінен гөрі халықтық сипаты басым болады. Достықтың бұл түрлеріндегі қарым-қатынаста адамдардың ұлтын, дінін сыйлап, құрметтей білу әр адамның білімі, түсінігі және өзгені сыйлай білу құзіреттілігіне байланысты қалыптасады. Адамды осы атқа лайық тұлға ретінде сыйлай білудің өзі достықты туғызады.

2. Ғылыми тұжырымдарды басшылыққа алып, өмірлік ақиқатқа сүйенетін болсақ, адамдар арасындағы достық көбінесе бір жыныстылар арасында болады, яғни ер адам мен ер адам, әйел адам мен әйел адам арасында. Ал екі жыныстылар арасындағы әдемі достық әлбетте терең *махаббатқа* ұласады. «Достықтан махаббат туады», - дейтін пікір де соған саяды.

Студенттің жастық шақтағы жетекші құндылықтарын достықпен қатар махаббат және таңдаған мамандығы құрайды. Адам өміріне нәр беретін бұл құндылықтарды иемдену әркімнің басқа адамдармен үндестікте өмір сүре алу қабілетіне, адамдарды өзіне тарта білу икеміне байланысты болады. Жастардың өзін-өзі тануында *махаббаттың* орны ерекше. Махаббат адамның ішкі рухани күштерінің оянуына мүмкіндік береді. Осы бір мөлдір сезімді Абайдың « Махаббатсыз дүние бос, хайуанға оны қосындар... – деген сөзімен тұжырымдап жеткізуге болады.

Махаббат дегенде алдымен қыз бен жігіт арасындағы нәзік сезім ойға оралады. Жүрек қалауының өз заңдары бар. Албырт сезім жүрек қалауын қанағаттандыруға ғана емес, адамгершілік қадір-қасиеттерін өзара құрметтеуге негізделгенде ғана шынайы сезімге ұласады. Балауса сезім оянған жерде өзін-өзі қадағалау мен дәстүрлі тәрбиені берік ұстанғанда кісілік пен әдепке қылау түсірілмейді. Жақсы көрудің, сүюдің өзі кісіліктің,

жөн-жобаның, адамгершілік пен парасаттың сынға түсуі сияқты көрініп отырады. Махаббат, әрине ұлы сезім, оның орны әрқашан биік.

Дегенмен, жастарға өзін-өзі танып, өмірдегі бар жақсылықтарды жасауға ұмтылулары үшін махаббаттың Э.Фромм айтқан бірнеше түрін бөліп көрсету қажет. Психолог ғалым Э.Фроммның пікірінше, махаббаттың ішіндегі ең бастысы – туыстық махаббат. Ол екінші бір адамға деген жауапкершілік, қамқорлық, құрмет, оны толық тану, оның өмірін ұзартуға деген тілек сипатында көрінеді. Ал ана махаббаты – баланың өмірі мен оның қажеттігіне өзін-өзі арнауы. Бірақ бұл жерде тағы бір нәрсені қоса айту керек. Баланың өмірін қамтамасыз етудің екі аспектісі бар: бірі – қамқорлық пен жауапкершілік, екіншісі – оның өмірін сақтаудан да биік тұратын парыз. Ол баланы өмірді сүйуге, тіршіліктің мәнін түсінуге баулу, ұл немесе қыз болудың артықшылығын және жер бетінде тіршілік етудің бақыт екенін сезіндіру секілді мақсаттардан құралады. Аналық махаббаттың альтруистік, риясыз сипаты оны бүкіл махаббаттың ең шыңы деп бағалауға негіз болады.

Махаббаттың туған жерге, Отанға, елге, табиғатқа және т.б.түрлері адамның қоршаған ортамен, әлеммен етене жақындастыра түсетін құндылықтардан тұрады. Бұлардың да адам өміріндегі, жалпы тіршіліктегі орны айрықша.

Махаббаттың тағы бір түрі адамның *өзіне* деген махаббаты. Адамның өзгелерді сүйуі – жағымды болғанмен, оның өзін-өзі сүйуі күнә деп саналатыны да бар. Адам басқа біреуді өзін-өзі сүйгендей сүйе алмайды деген пікір қалыптасқан, яғни өзін-өзі сүйу – эгоизмнің синонимі. Сонымен, тек басқа адамдар ғана емес, біз өзіміз де өз сезімдеріміз бен мақсаттарымыздың нысанымыз; өзгелерге деген қатынасымыздың мақсаты мен өзімізге деген көзқарасымыздың мақсаттары бір-біріне қайшы келмеуі керек, олар өзара тығыз байланысты болуы тиіс. *Адамның өз-өзіне деген махаббат идеясын М.Экхарт дәйектен берген.* Ол: “Егер сен өзінді сүйсең ғана өзгелерді де құлай сүйе аласың. Егер сен басқа біреуді өзіндей сүйе алмасаң, онда сен өзінді де қажетті деңгейде сүйіп көрмегенсің; егер сен басқаларды өзінмен тең тұтып сүйе алсаң, онда оларды біртұтас тұлға ретінде, адам ретінде сүйесің деген сөз”, – дейді.

Көрнекті ғалым М.А. Волошин: “Махаббат – адамның барлық жағымды шығармашылық күшінің бастауы. Махаббат оны жаңа бір әлемге жетелейді. Адам бір-бірімен шексіз байланысып жатқан ғаламдық даналыққа ден қояды. Оның міндеті өзінен кейін мәңгілік махаббат алауын қалдыру,” – деп атап көрсеткен. Бұл жердегі махаббат тек еркек пен әйелдің ғана арасындағы сезімдерді қамтымайды, сонымен бірге өзіміз күнделікті өмірде – қарым-қатынастарда, еңбек ету барысында, өзге де түрлі істерде бізге көмек беретін, айналадағы адамдармен арамыздағы риясыз, жылы да жайлы қатынастарымыздан бастау алады. Сондықтан махаббат адамдар арасындағы қарым қатынастың биік шыңы деп бағаланады.

Сөйтіп, қорыта айтқанда студент жастардың өмірінде достық пен махаббат аса маңызды деп танылатын құндылықтар ретінде олардың болашағына үлкен жауапкершілік артады. Өйткені бұл кезде олардың тұлғалық дамуында өмірлік серік таңдап, отбасын құруға оң ықпал ететін психологиялық, физиологиялық, әлеуметтік және басқа да факторлардың үйлесімі арта түседі.

Өзін-өзі бақылау сұрақтары

1. «Достық» ұғымының адамгершілік сипаты неде деп ойлайсындар?
  2. Достардың ортақ мүдде мен бір көзқараста болуы міндетті ме?
  3. Досыңмен мақсатың, талап-талғамың үйлеспесе не істер едің?
  4. Доспен ізгілкті қатынас жасаудың қажеттілігін қалай түсіндірер едіңдер?
  5. Өз достарыңмен қарым-қатынастарыңды қалай бағалар едіңдер?
  6. Махаббаттың адам өміріндегі мәнін қалай түсінесіңдер?
  7. Махаббаттың қандай түрлері болады?
  8. Отанға, туған жерге, елге деген махаббат туралы не айтасындар?
- «Жастық шақ махаббат бесігі» деген сөзді өз сөздеріңмен айтып көріңдер.

«Өзін-өзі тану» сабақтарында қолданылатын әдіс-тәсілдердің сипаттамасы

№	Әдіс-тәсілдердің түрлері	Мағынасы
1	2	3
1	<i>Іскерлік ойын</i>	Кәсіби немесе өзге іс-әрекетті ұсынылған ережелер бойынша ойын түрінде модельдейтін жағдайды қалыптастыру әдісі.
2	<i>Драмалау</i>	Сабақтардағы оқу материалының мазмұнын рөлдер бойынша көрсету, ойластыру. Тірі кейіпкерлермен қатар, жаны жоқ заттар мен білімдердің кез келген саласындағы феномендерді де рөл арқылы көрсетуге болады.
3	<i>«Пікірталас»</i>	Топтың әрбір мүшесінің көзқарасы мен ұстанымын анықтауға мүмкіндік беретін қайсібір мәселені бірігіп талқылау.
4	<i>«Ойын», «Жаттығу»</i>	Оқу материалының студенттердің дербес тәжірибесіне проекциялануы. Ойын мен жаттығулардың негізінде

		болашақ мамандар әлеуметтік маңызы бар біліктіліктер мен өмірлік дағдыларды меңгеру мүмкіндігіне ие болады.
5	<i>Инверсия</i>	Сөздердің, заттардың, құбылыстардың ретін бұзып, олардың орнын ауыстыру; дәлелденген тезиске қарама-қарсы нұсқасын дәлелдеу. Аталмыш әдісті бақылау сұрақтарының әдісі деп те атайды (мысалы, керісінше қалай болады? Жағдайды өзгертсек қалай болады?-типіндегі сұрақтар).
6	<i>«Шаттық шеңбері»</i>	Әдетте сабақтың бастапқы кезеңінде қолданылатын әдістемелік амал. Педагог студенттермен барлығының бір-бірімен еркін қарым-қатынасын қамтамасыз ететін шеңбер құрады. «Қуаныш шеңберінде» тікелей сабақтың тақырыбына байланысты әртүрлі сәлемдесу рәсімдерін қолдануға болады. «Қуаныш шеңберінің» педагогикалық мәні әрбір студенттің әлемге деген ашықтығы мен сенімділігін сезінуімен анықталады. «Өзін-өзі тану» сабақтарының аталмыш компоненті студенттер тобында жағымды ахуал мен шығармашылық ортаны қалыптастыруға, әлеуметтік дағдыларды дамытуға қажет.
7	<i>«Жүректен жүрекке»</i>	Әр студенттің эмоциялы күйін, соның негізінде олардың сабақтың тақырыбын түсінгендіктерінің дәрежесін анықтауға, бір-бірінің әсерімен бөлісіп, тілек білдіруді болжайтын сабақты қорытындылайтын әдістемелік амал.
8	<i>Дәріс-әңгіме</i>	Педагогтың нақты тақырып бойынша берген біршама түсінігінен кейін студенттердің сұрақтар қою арқылы тақырып мазмұнының мәнін ашып, сабаққа белсенді қатыса алатын дәріс берудің жаңашыл түрі болып табылады. Әр студент өз пікірін, өзінің тақырыпқа қатысты қатынасын білдіріп, толғандырған сұрақтарын қоя алады. Педагог студенттердің ойлану қабілеттерін дамытуға ықпал етіп, оларды қарастырылған мәселелер турасында өз пікірін білдіруге ынталандырады.
9	<i>Нақты жағдайларды талдау әдісі</i>	Кейс-әдісінің (ағылшынша «сазе» жағдай) әрқилы атауларының бірі. Күнделікті өмірден, кәсіби тәжірибеден алынған жағдаяттарды талдауға негізделген оқытудың пікірталас түріндегі әдістердің бірінен саналады.
10	<i>Миға шабуыл</i>	Күрделі мәселенің шешіміне бірігіп қол жеткізу арқылы ой үдерісін белсендіру әдісі (американдық психолог А. Осборн ұсынған).
11	<i>«Өзіңмен-өзің»</i>	Аталмыш әдіс студенттің өзінің ішкі жан дүниесіне

	<i>оңшада»</i>	үңіліп, құлақ салуына мүмкіндік береді. Ол жағымды ой бейнелерінің, эмоциялардың, сезімдердің, кері байланыс қабілетінің дамуына ынталандырады. Эмоциялы ықпалды сәйкес аудио тізбегін (классикалық әуенді тыңдау және т.б.) қолдану арқылы күшейтуге болады.
12	<i>«Педагогтың жалпылауы»</i>	Педагог зерттелінген материалдың едәуір маңызды екіпіндерін белгілейтін сабақты қорытындылау тәсілдерінің бірі болып табылады.
13	<i>«Бейне материалдарды көру»</i>	Оқытуда студенттердің кино өнерінің эмоциялы айқындылығының негізінде адам өмірінің және кәсіби іс-әрекеттің адами аспектілері туралы түсініктерін күшейтетін ашық көркем бейнелерді қолдануға мүмкіндік беретін әдістемелік амал.
14	<i>Ұсынлған тақырып бойынша ой толғау</i>	Студенттерге адамзаттың көрнекті ойшылдарының даналық, нақыл сөздеріне түсінік беру ұсынылатын «Өзін-өзі тану» пәнінің элементі. Студенттер өздеріне маңызды болып табылатын ақиқаттардың ізденісіне еніп, мағыналы өмірлік мәселелер бойынша өз сезімдерімен, көзқарастарымен бөліседі.
15	<i>«Рефлексия»</i>	Студенттердің ақиқаттың болашақтағы ізденістеріне, тануға және өзін-өзі тануға ынталандыратын сабақтың барысы мен нәтижелілігін талқылауы.
16	<i>Синектика</i>	Ұқсастықтардан құралған, әртекті элементтерді біріктіру әдісі, қатысушылардың теңеу арқылы ойлану, интуитивті-бейнелік ойлауын мақсатты қолдануға негізделген ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттің және оқу үдерісіндегі зерттеу әдісі.
17	<i>Әлеуметтік-психологиялық тренинг (ӘПТ)</i>	Адамдардың топтық өзара әрекеттестігінде модельденетін өмірлік тәжірибеге ие болу арқылы белсенді оқыту ретінде анықтауға болады.
18	<i>«Шығармашылық іс-әрекет»</i>	Студенттердің шығармашылық әлеуетін ашуға ықпал етуші «Өзін-өзі тану» сабақтарының маңызды құраушысы. Дәптерде эссе, шығарма жазу, тестілеу және т.б. сияқты дербес және ұжымдық іс-әрекеттің әрқилы түрлерінің орындалуын болжайды.
19	<i>Сахналау</i>	Ерекше көркем белгілерді қолдану арқылы қатысушылардың сабақтан тыс уақытта оқу материалы бойынша әрқилы жанрларды сахналауы.
20	<i>«Даналылық сабағы»</i>	Танымал философтар мен ойшылдардың, белгілі ғалымдардың, жазушылар мен ақындардың нақыл сөздерінің кең ауқымын жинақталған хрестоматиядағы материалмен жұмыс.

2- модуль. Өзара түсіністік философиясы

Тақырып. *Отбасы – махаббат пен жылулықтың қайнар көзі*

Құндылық *дұрыс әрекет*

Қасиеттер: *сенімділік, адалдық, сыйластық, жанашырлық, жауапкершілік*

Оқытушы Әрінова Б.А

2 курс 1 топ

Студенттер саны 6

Сабақтың мақсаты: студенттерге «отбасы» ұғымы туралы түсінік бере отырып, <i>дұрыс әрекет</i> құндылығының мәнін ашу Сабақтың міндеттері: Білімдік: отбасылық қарым-қатынасқа қажетті сенімділік, адалдық, сыйластық, жанашырлық, жауапкершілік қасиеттері туралы түсінік беру. Дамытушылық: студенттерді отбасылық қарым-қатынаста өзара түсіністікке жеткізетін өз бойындағы қасиеттерін дамытуға баулу Тәрбиелік: студенттерді отбасылық өмірдегі өзара сенімділікке, сыйластыққа, адалдыққа, жанашырлыққа, жауапкершілікке тәрбиелеу.	Ресурстар: (құралдар, мәліметтер) слайд, CD диск-өлең DVD диск-фильм. Хрестоматия Студент дәптері қағаз, фломастер

Сабақ барысы:

1. Ұйымдастыру кезеңі. Тыныштық сәті.

Су асты патшалығына ойша саяхат.
(Студенттерден шеңбер құрып отыруды, колдарын тізесіне немесе үстел үстіне қоюды, аяқтарын айқастырмауды өтіну. Арқаларын тік ұстауын қадағалау. Жайлы, баяу музыка ойнату).

Оқытушы: Көзіңізді жұмыңыз және бірнеше рет терең тыныстаңыз; денеңізді босатыңыз. Бірнеше секундтан соң теңіз түбіне саяхат жасаймыз.

Теңіз жағасымен келе жатқаныңызды елестетіңіз. Толқындардың жеңіл шалпылына, шағалалардың шуылына құлақ түріңіз. Жалаң аяқтарыңызбен құмды сезініңіз. Шалғайдан қара нүкте көріп тұрсыз: ол жақындаған кезде дельфин екенін түсіндіңіз. Ол сізді теңіз түбіне алып кету үшін келді. Ол өте әдепті жәндік, сізді шыдамдылықпен күтіп тұр. Жайлап оның арқасына отырыңыз, мықтап ұстап, жолға шығыңыз. Дельфиннің арқасында жайланып отырып, өзіңді қауіпсіз сезіну, су астында жүзу қандай керемет. Жан-жағыңызға қараңыз: мұнда кемпірқосақ тәрізді арлы-берлі жарқырай қалқыған әсем балықтар қаншама. Теңіз түбіне бойлаған сайын айнала қалайша өзгереді, суда тербелген қаншама ғажайып балдырлар. Қараңызшы, қандай орасан зор балықтар, ал енді анау жаққа көз тастаңыз... бұл орасан зор сегізаяқ. Су асты неткен қызықты әрі ғажайып әлем. Сіз бір нәрсені байқадыңыз ба? Мұнда неткен тұңғиық, толық тыныштық. Осы тыныштық күйде болыңыз. (Мұғалім бірнеше секунд үнсіз қалады).

Ал қазір жоғарыға, өз әлемімізге кері қайтуға дайындалыңыз. Айналаға әіті қараңыз. Ғажайып түстерге тағы бір рет қараңыз және тыныштыққа құлақ түріңіз. Осындай тыныштық сізге самалдай әсер береді. Енді дельфин кері қарай жолға шықты. Сіз су бетіне шықтыңыз, жазаға жақындадыңыз. Дельфиннің арқасынан түсіңіз, оны сипалаңыз және осындай ғажайып саяхатқа

<i>апарғаны үшін ризашылық білдіріңіз.</i> <i>Сыныпқа оралыңыз және өз орныңызға келіңіз. Бірнеше секундтан соң көзіңізді ашыңыз, осы түйсінген тыныштықты өз бойыңызда сақтауға тырысыңыз.</i>	
1. Үй тапсырмасын тексеру. <i>«Отбасындағы жарасымды қарым– қатынас негізі сыйластық» тақырыбы бойынша жазып келген ой-толғауларын тексеру. Жауаптарын талқылап, қорытындылау.</i>	Ескертулер
2. Дәйексөз. <i>Отбасын жасайтын және нығайтатын күш - махаббат. Әке мен шешенің, әке мен балалардың, ана мен балалардың өзара, сенімді, адал шын берілген махаббаты. Алайда, махаббат - басқа бір жақтан, сырттан келетін шабыт немесе таң шапағы емес. Махаббат дегеніміз- орасан зор еңбек.</i> <i>В.А. Сухомлинский</i> Дәйексөзді бір студент оқиды.Дәптерлеріне жазып алады. Талдау үшін мына сұрақ беріледі: 1. Дәйексөздің мағынасын қалай түсінесіз?	
Әңгімелеу. Жалшының байлығы аңыз әңгіме Ертеде жалғыз басты бір бай өмір сүріпті.Оның ешкімі жоқ екен. Ол мал- мүлкі және ақшасын баладай мәпелеп күтетін. Бір күні ол жалшысының көңілді күлкісін естіп оның үйін айналшықтап тың тыңдады. Бірақ ештеңе ести алмады. Ол ертесіне жалшыны түннің ортасына дейін босатпай әбден	Мәтін талдауға берілетін сұрақтар мен тапсырмалар: 1.Аңыз әңгімеде не туралы айтылады? 2.Байдың ашулану себебін оның қандай әрекетінен байқауға болады?

жұмысқа салды. Бірақ кешегі күлкі тағы қайталаңады. Дегбiрi қашып шыдамсызданған бай ендi “мынау менiң қазынамнан ұрлап жүр, сол үшiн үйiне барып маз болып жатыр” деген жаман ойға кеттi. Бай бiр күнi жалшысының үйiне есiгiн бiр теуiп кiрiп барады. Сөйтсе, жалшысы екi баласын арқасына мiнгiзiп алып, өзi ат болып ойнап жүр екен.

— Ақымақ, бүгiн қиралаңдап дұрыс жұмыс iстемедiң! Түнiмен мыналарды ойнатамын деп шаршайды екенсiң ғой! — деп ақырды.

— Қожайын, осы екi балапанымды көргенде шаршау, уайым дегендi ұмытып, тыңайып, сергiп қалам, — деп байыпты қалпынан жазбай жауап бердi малайы.

— Нағыз ақымақ екен! — деп үйден атып шыққан бай ендi “мен кеш кiрiп қалдым ба екен, ол ұрлаған ақшасын тығып үлгердi де, маған сыр бермей отыр сұмпайы” деп күдiгiнен арыла алмай-ақ қойды.

Екiншi күнi жалшы таң атқанша жұмыс жасады. Бiрақ ол еш ренiш бiлдiрмей үйiне қайтты. Бай соңынан бұқпантайлап барып тағы тың тыңдады. Құлағына шықырлаған ақша мен сылдырлаған күмiс теңгенi жалшысы санап жатқандай естiлiп кеттi. Ол тағы да есiктi теуiп кiрiп барды. Екi баласын екi жағына алып қаннен қаперсiз рахаттанып ұйықтап жатқан жалшысын көргенде не iстерiн бiлмей қалды. Үн-түнсiз бiлдiртпей үйден шығып кеттi. Сонда да күдiгi сейiлер емес.

Ертесiне жалшысының көңiлдi, сергек қалпы байға өзiн мазақ қылып тұрғандай көрiнiп кеттi. Бай ақыры:

— Менiң қазынамнан бiраз қаражат жоғалды. Соны сенен басқа ешкiм алған жоқ. Себебi сен үнеми көңiлдi жүресiң, тыққан ақшаң болған соң көңiлiң тоқ боп жүр, — дедi.

Сонда жалшысы:

— Қожайын, жағдайың құлдан да жаман-ау. Күнде кешке үймдi торауылдайсың. Менiң байлығым отбасым, екi балам мен жан жарым және

3. Байдың бойында қандай қасиеттер басым деп ойлайсыңдар?

4. Жалшының бақытты екендiгi неден аңғарылады?

5. Жалшының бойындағы қандай қасиеттер оны бақытты етiп көрсетедi?

6. Отбасы бақытын заттық құндылыққа айырбастауға бола ма?

7. Өздерiң үшiн не құнды? Жауаптарыңды мысалмен дәйектендер.

денсаулығым мен қара күшім. Құла ниектеніп таң атқаннан кеш батқанша тәңірімнен осы байлығымнан айыра көрме деп тілеймін. Сондықтан мен бақыттымын, көңілдімін, — деп жауап берді. Не дерін білмеген бай үн-түнсіз қалды. Бұл күні жалшы үйіне ерте қайтты. Оның сыртынан қарап тұрған бай алдынан жүгіріп шыққан екі баласына қызыға қарап қалды...	
Шығармашылық жұмыс, топтық жұмыс. <i>7 минут беріледі. Студенттер 2топқа бөлінеді.</i> 1-топтың тапсырмасы: «Отбасы өмірінен дұрыс әрекетке құрылған бір жағдаят ойластырып, сахналап көрсетіндер. 2-топқа тапсырма: Бақытты отбасы қандай болуы керек? 7- 9 сұрақтан тұратын тест тапсырмасын құрастырындар.	Топтық жұмысты қорытындылау, бағалау.
3. Топпен ән айту. «Жұбайлар жыры» әні мен сөзі: М.Шаханов	
Үй тапсырмасы. Хрестоматиядағы материалды оқу және талдау. <i>«Отбасындағы ер және әйелдің рөлдері»</i> тақырыбына пікірталас жоспарын дайындау тапсырылады.	
Соңғы тыныштық сәті. Бүгінгі сабақтан алған жақсы қасиеттеріңді жүректеріңе түйіп алындар.	

